

ԶՄՄԱՐ ԹՆՈՅ

ՀՈԳԵԻՈՐ ԵՒ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ
ԶՄՄԱՌՈՒ ԱՐԾԻԻԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԶՄՄԱՐ, ԼԻԲԱՆԱՆ, 2011 - ՀԱՄԱՐ 22

Իգնատիոս
Արք. Մալոյեանի
Երանացման
10-Ամեակ
2001 - 2011

Խմբագրական մարմին՝

Դոկտ. Հայր Գաբրիել Վրդ. Մուրատեան
Հայր Անտոն Վրդ. Շատարեւեան
Հայր Բարսեղ Վրդ. Պաղտասարեան
Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան

Պատասխանատու խմբագիր՝

Դոկտ. Հայր Գաբրիել Վրդ. Մուրատեան

COUVENT N. D. DE BZOMMAR
5081-KESERWAN-LEBANON

Tél.: +961 9 26 08 11 / 12 / 13 / 14 / 15

Fax: +961 9 26 06 70

E-Mail: zvarnotz@gmail.com

Website: www.bzommar.org

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՄԱԼՈՅԵԱՆ՝ ՀԱԻՍՏՔԻ ԱԽՈՅԵԱՆ Հայր Գաբրիել Վրդ. Մուրափեան	3	ՀԱՅՈՑ ԼԻՔԱՆԱՆԸ Լեվոն Լաճիկյան	51
ԵՐԱՆԵԼԻ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԱՐՔ. ՄԱԼՈՅԵԱՆ ՔԱՋ ՀՈՎԻԻ ԵՒ ՆԱՀԱՏԱԿ Խմբագրական	5	ՄԵՍՐՈՊՈՎ ԱՆԿԱԽԱՅԱԻ ՀԱՅ ՄԻՏՔԸ Գերյ. Անտոն Ծ. Վրդ. Աղամեան	55
ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ՏԱՃԱՐԸ ԲԱՆՏԻՆ ՄԷՋ Հայր Մեսրոպ Ծ. Վրդ. Թոփալեան	8	ՀԱՅ ԸՆԹԵՐՑՈՂԻ ՏԱԳՆԱՊԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ Սարգիս Նաճարեան	58
ՆԱՀԱՏԱԿ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՄԱԼՈՅԵԱՆԻ ԵՐԱՆԱՑՄԱՆ ՏԱՍԵՆԱՄԵԱԿԻ ՄԵԾԱՇՈՒՔ ՅՈՒՇԱՀԱՆԳԷՍ Գերյ. Անդրանիկ Ծ. Վրդ. Կռանեան	10	ՅՈՒՅԱԿ ԳԻՐՔԵՐՈՒ ԱՐԾԻԻԵԱՆ ՈՒՒՏԻ ՄԻԱԲԱՆՆԵՐՈՒ Հայր Նարեկ Վրդ. Լուխեան	60
ՄԱՐՈՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՐԱՅԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ԽՕՍՔԸ	13	«ՈՉ ՄԷԿԸ ԻՐ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ՄԵԾ Է» Հայր Բարսեղ Վրդ. Պաղտասարեան	72
ՀԱՅՐ ԳԱՐԻԷԼ ՎՐԴ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ	18	ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ 96-ԱՄԵԱԿ (1915-2011) Գերյ. Գէորգ Ծ. Վրդ. Չապարեան	74
ՄՈՌՅՈՒՄԾ ԵՐԱՆԵԼԻՆ Գերյ. Գէորգ Ծ. Վրդ. Եղիայեան	20	ԳԻՐՔ ԹՂԹՈՅ ՁԵՆԱԳԻՐԸ Հայր Նարեկ Վրդ. Լուխեան	77
ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՄԱՐՏԻՆԻ ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԱՐՔ. ՄԱԼՈՅԵԱՆԻ Հայր Եղիա Վրդ. Դերձակեան	23	ՄԱՅԻՍԵԱՆ ՎԱՐԴԱՀԵՂԵՂ ԱՐՇԱԼՈՅՄԻՆ՝ ՄԻՐՈՅ ԽՕՍՔ ԻՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՍ... Գերյ. Անտոն Ծ. Վրդ. Աղամեան	82
ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԸ՝ ՀԱՅ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ Հայր Գրիգոր Վրդ. Պատիշահ	28	ԾԱՂԿԱՔԱՂ ՄԸ ՋՄՄԱՌՈՒ ՎԱՆՔԻ ՈՍԿԵՄԱՏԵԱՆԷՆ (1911-2011) Հայր Նարեկ Վրդ. Լուխեան	84
ԺԱՄԱԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆՅ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԵՐԵԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ Հայր Մովսէս Վրդ. Տօնանեան	34	ՋՄՄԱՌԵԱՆ ԴԷՄՔԵՐ ՊՕՂՈՍ ՎՐԴ. ՊՋՏԻԿԵԱՆ (1897-1967) † Հայր Յովհաննէս Վրդ. Օրջանեան	93
ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐ ՋՄՄԱՌՈՒ ՏՈՀՄԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ † Գերյ. Մեսրոպ Ծ. Վրդ. ճուրեան	39	ՎԵՐՋԱԼՈՅՄԻ ԱՂՕՔԸ Հայր Պօղոս Վրդ. Պզտիկեան	95
ՋՄՄԱՌՈՒ ՎԱՆՔԻ ՏՊԱՐԱՆԸ Հայր Նարեկ Վրդ. Լուխեան	48	ՎԱՆՔԻՍ ԵԿԵՂԵՅԻՆ Գերյ. Միքայէլ Ծ. Վրդ. Մոմձեան	96
ՀՈՌՄԻ ԱՆՏՈՆԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ	49	ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ 2010-2011 Հայր Նարեկ Վրդ. Լուխեան	97
			105

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՄԱԼՈՅԵԱՆ՝ ՀԱԻԱՏՔԻ ԱԽՈՅԵԱՆ

Դոկտ. Հայր Գաբրիել Վրդ. Մուրատեան
Տեղապահ՝ Պատրիարքական Ընդհանուր Փոխանորդի
եւ Մեծաւոր Չմմառու Վանքին

ճառագայթումի, առաքելութեան ու անձնուիրումի երկու հարիւր վաթսուն երկու տարիներ:

Երկու հարիւր վաթսուն երկու տարիներ շինիչ ներկայութեան, ձգնութեան, աղօթքի եւ յարատեւութեան:

Երկու հարիւր վաթսուն երկու տարիներ սուրբ եւ շնորհալի միաբան վարդապետներու:

Ինչպէ՞ս կարելի է պատկերացնել կամ նկարագրել Չմմառու Արծիւեան Պատրիարքական միաբանութիւնը:

Ինչպէ՞ս կարելի է խօսիլ մեր սուրբ կուսակրօն հայրերու մասին, եւ չյիշել Երանելի Իգնատիոս Արքեպիսկոպոս Մալոյեանը, Հաւատքի Ախոյեանը, որ նահատակուեցաւ արդարներու բազմութեան հետ, 1915-ի հայոց ցեղասպանութեան ընթացքին, անսասան պահելու համար քրիստոնէական հաւատքն ու քրիստոսաւանդ ճշմարտութիւնները:

Երանելի Մալոյեան՝ զաւակն է այս միաբանութեան եւ Չմմառու լուսաբացն ու

բազմադարեան վանքին:

Այդ վանքը որ բնութեան հրաշալի գեղեցկութիւններուն մէջէն դուրս կու գայ, կառուցուած քեսրուանի երկնամերձ բարձունքի մը ժայռերուն կուրծքին վրայ, քար առ քար բարձրացաւ ու հայ կաթողիկէ նուիր ապետութեան խանձարուրը դարձաւ:

Միաբանութիւն մը որ նահատակ կը ծնանի,

Միաբանութիւն մը որ հաւատքի վկայ կը ծնանի,

Միաբանութիւն մը որ Երանելի կը ծնանի,

վսեմ ու սուրբ միաբանութիւն մըն է, միաբանները պարտին ձանջնալ այս մեծ արժէքը ու անոր համեմատ ապրին ու չվիտին ապագայէն, որովհետեւ մենք կը գծենք մեր ապագան, երբ գիտակցութեամբ կ'ապրինք մեր ներկան Քրիստոսի սիրով:

Եթէ մարտիրոսութիւնը արդար դատի համար քաջագործութիւն է,

Եթէ մարտիրոսութիւնը հայրենիքի հա-

Իգնատիոս Վրդ. Մալոյեան (նստած՝ ձախէն առաջինը), շրջապատուած միաբան հայրերէ, 1897թ. Զմմառ:

մար վեհութիւն է,

Եթէ մարտիրոսութիւնը ազատութեան տենչին համար ստրկութենէն ձերբազատութիւն է,

Ի՞նչ ըսենք Քրիստոսի համար նահատակութեան մասին:

Արդեօ՞ք այս գերագոյն սիրոյ արարք չէ, հաւատքի արարք, որ կարելի չէ սահմանափակել ոչ տեղի եւ ոչ ժամանակի մէջ:

Ան արարք մըն է, զոր մարդուն միտքը չի կրնար նկարագրել եւ բացատրել բառերով, որովհետեւ մեր ներկայ դարուն եթէ վկայել Քրիստոսին հազուագիտ է, որքան ուրեմն արժէք ունի անոր սիրոյն համար նահատակուիլը:

Ո՛վ երանելի Մալոյեան, դուն տիպարն

ես իւրաքանչիւր միաբանի.

Տիպար՝ խիզախութեան,

Տիպար՝ նուիրումի,

Տիպար՝ Քրիստոսը վկայելու,

Տիպար՝ լաւ ապրուած կենդանի հաւատքի:

Զվախնանք ուրեմն Քրիստոս վկայելու մեր խօսքերով ու գործերով. ի՞նչ օգուտ ունի մարդուն եթէ աշխարհը շահի եւ իր հոգին կորսնցնէ:

Նահատակ Մալոյեան իր հաւատքի գորութեամբ հանդիսացաւ ախոյեանը հաւատքի: Ան աշխարհը կորսնցուց, որպէսզի իր հոգին փրկէ եւ զայն պատուով ու փառքով պսակէ: Իսկ մեզի ի՞նչ կը մնայ:

Մեզի կը մնայ ընտրանքը՝...

ԵՐԱՆԵԼԻ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԱՐՔ. ՄԱԼՈՅԵԱՆ ՔԱՋ ՀՈՎԻԻ ԵՒ ՆԱՀԱՏԱԿ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Մալոյեան ծնած էր 15 ապրիլ 1869 ին Մարտինի մէջ. բարեպաշտ ընտանիքի զաւակ, փոքր տարիքէն կը յաճախէ տեղւոյն թեմական դպրոցը: 1883-ին, օրուան

Չմնառու Արծիւեան Միաբանութեան նորընծայարանը, ուր ան կը ստանայ բազմապիսի զարգացում եւ յատկապէս որդիական ջերմեռանդութիւն սուրբ Կոյս Աստ-

1911-ին, Հռոմի մէջ կայացած՝ հայ կաթողիկէ նուիրապետութեան Ազգային Սիւնհողոս. Իգնատիոս Արք. Մալոյեան (նստած՝ ձախէն երկրորդը):

վիճակաւորը՝ Մելքոն Արք. Նազարեան նկատելով փոքրիկն Մալոյեանի մէջ բարեպաշտութեան ու քահանայական կոչումի ստոյգ նշաններ զինք Լիբանան կը դրկէ,

ուածածնի հանդէպ: 1888-ին առողջական վիճակին պատճառով կը հարկադրուի վերադառնալ ծննդավայր եւ երեք տարի կազդուրուելէ ետք կը վերադառնայ

Զմնառ ու այնտեղ յաջողութեամբ կ'աւարտէ փիլիսոփայական եւ աստուածաբանական ուսումները: Կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի 6 օգոստոս 1896-ին դառնալով նաեւ անդամ՝ Զմնառու Արծիւեան Ուխտին եւ կ'առնէ Իգնատիոս անունը ի սէր Անտիոքացի մեծ սուրբին, որ Քրիստոսը քարոզեց իր արեան գինով:

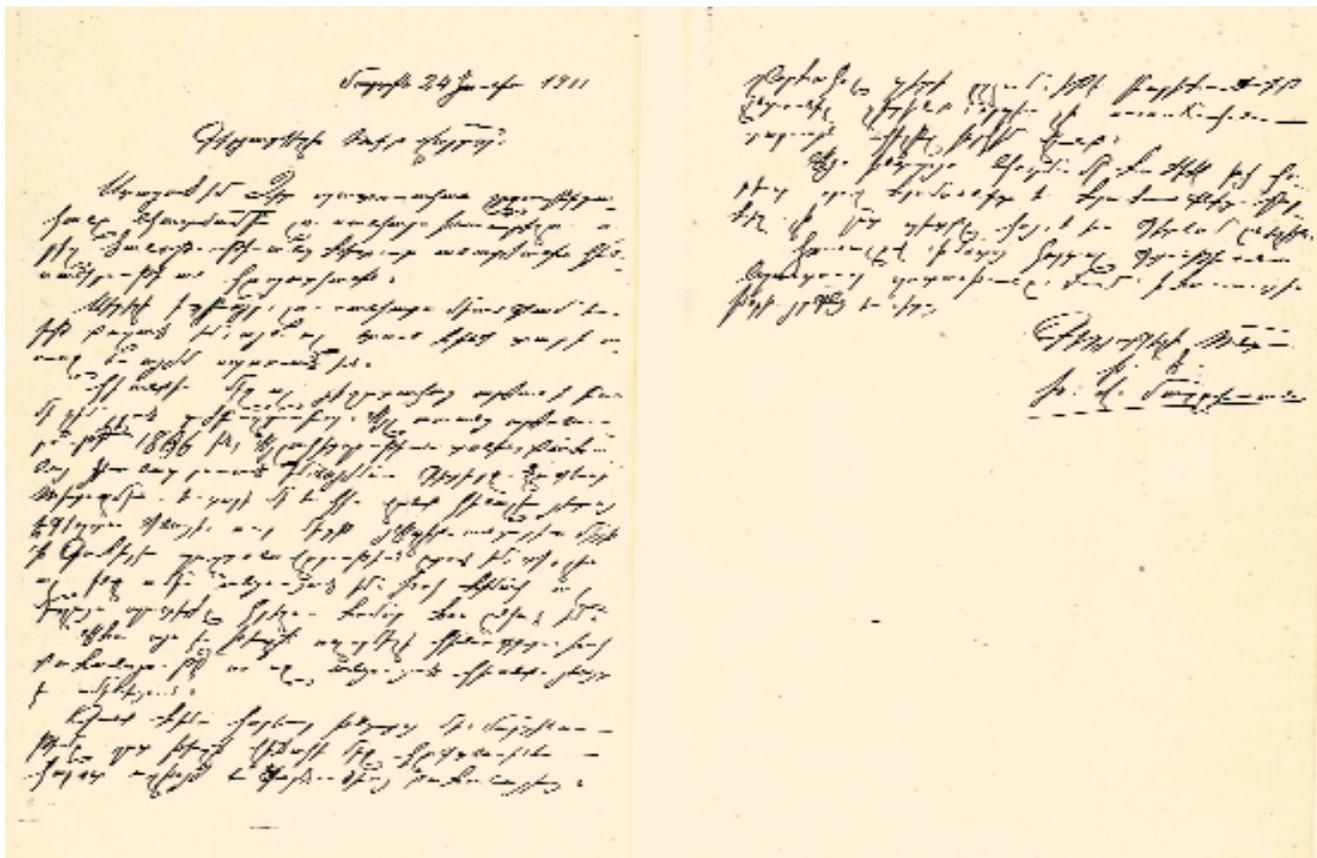
Ունենալով ամուր դաստիարակութիւն եւ օրինակելի կեանք մը, կը նշանակուի հոգեւոր հայր՝ վանաբնակ քահանաներուն եւ նորընծաներուն (1897-1898):

Իգնատիոս Վրդ. Մալոյեան պաշտօնավարած է Աղեքսանդրիոյ եւ Գահիրէի մէջ (1904-1905), ապա Պոլիս կանչուած որպէս ընդհանուր քարտուղար՝ Պօղոս Պետրոս ԺԲ. Սապպաղեան կաթողիկոս պատր-

իարքին, ստանալով գերյարգելիութեան ծայրագոյն վարդապետի աստիճանը:

Ապա դարձեալ Աղեքսանդրիա ղրկուելով այնտեղ կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1910: Մարտին քաղաքի թեմին վիճակաւոր Յուսիկ Արք. Կիւլեանի հրաժարումէն ետք, (տարիքի բերումով) մեծաւորները գերյ. Մալոյեանին կը յանձնեն պաշտօնը վարելու՝ թեմին ընդհանուր գործակալի պաշտօնը:

1911-ին, Հռոմի մէջ կայացած հայ կաթողիկէ նուիրապետութեան Ազգային Սիւնհոդոսին, ինք եւս կանչուած էր, վարելու Սիւնհոդոսի քարտուղարի եւ ատենապետի պաշտօնը եւ այդ նիստերէն մէկուն ընթացքին է, որ Գերյ. Մալոյեան ընտրուե-

Ձեռագիր նամակ՝ Մալոյեանէն, (Մարտին՝ 24 Յունիս 1911):

Երանելի Իգնատիոս Արք. Մալոյեան (նստած՝ աջէն երկրորդը), շրջապատուած միաբան հայրերի:

ցաւ Մարտինի թեմի արքեպիսկոպոս 22 հոկտեմբեր 1911-ին, եւ եպիսկոպոս օծուեցաւ ձեռամբ ամենապատիւ Պօղոս Պետրոս ԺԳ. Թերզեան կաթողիկոս պատրիարքին:

Նշենք, թէ Հռոմէն Մարտին վերադարձի ձամբուն, Մալոյեան Արքեպիսկոպոսը Չմնառու վանքը հանդիպեցաւ, ուր մեծ պատիւներով ընդունուեցաւ իր միաբանակից եղբայրներուն կողմէ, եւ երբ իրմէ խնդրեցին որ վանքին Ոսկեմատեանին մէջ երկտող մը յուշագրէ ան այսպէս գրած էր. «Դժբախտաբար յիշատակութեան արժանի ոչ մէկ գործ կատարած եմ ...» յիշելով իր կատարած ծառայութիւնները իր ժողովորդին:

Նորօծ միաբան Մալոյեանը կը նկատէ Չմնառու տիրամօր վանքը «Միակ յոյսը ազգին» (նամակ, նոյեմբեր 1900-ին): Անոր պարտէզը «Յոյսն է Հայաստանի» (նա-

մակ, 26 Յուլիս 1899-ին):

«Տենչս, որ Չմնառեան միաբանութիւնը մնայ միշտ պաշտպան ու պահապան Աստուածամօր տան» (նամակ, 9 նոյեմբեր 1901-ին):

Ան կը մաղթէ Չմնառու միաբանութեան յաւերժութիւն, որպէսզի ամէնքը իմանան «թէ վնասել Չմնառու վանքին, անխելքութիւն է», որովհետեւ ան որ կը յանդգնի մնան արարք մը ընել «կը վկայէ ինքն իր խենթութեան» (նամակ, 19 մայիս 1899-ին):

7 հոկտեմբեր 2001-ին, երջանկայիշատակ Յովհաննէս Պօղոս Բ. քահանայապետը սուրբ Պետրոս հրապարակը խմբուած հաւատացեալներուն ու եկեղեցական եւ քաղաքական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններուն ներկայութեամբ կատարեց երանացման արարողութիւնը Մարտինի նահատակ եպիսկոպոս Ինգնատիոս Մալոյեանին:

ԱԹՈՒԱՆԻՍՏ ՏԱՃԱՐԸ ԲԱՆՏԻՆ ՄԷՋ

Հայր Մեսրոպ Ծ. Վ. Թոփալեան

Ժողովրդապետ «Ս. Վարդարնի Տիրամայր»

Եկեղեցւոյ (Այնճար-Լիբանան)

Օսմանեան կայսրութեան իշխանութեան ընթացքին: «Գետերը, ինչպէս դեռ այսօր կը պատմուի, կարմիր դարձած էին արիւնէն»: ... Այս պատահածը երբեք ալ կարելի չէ մոռնալ:

Ո՞վ էր իր բանտը իր մայր եկեղեցիին վերածած Իգնատիոս Մալոյեան (1869-1915) արքեպիսկոպոսը, որուն տօնը Այնճարի մէջ կատարեցինք յունիս 5-ին եւ այսօր՝ օրհնուելով անոր գործածած ձեռախաչէն ու համբուրելով անոր մէկ մասունքը...:

Մարտին, 15 ապրիլ 1869-ին ծնած, 22 մարտ 1891-1896 դաստիարակուած, 7 յուլիս 1896-ին քահանայացած, Եգիպտոս՝ 1898-1904 եւ 1905-1910 պաշտօնավարած, Կ. Պոլիս՝ 1904-1905 ծառայած եւ Հռոմ՝ 22 հոկտեմբեր 1911-ին եպիսկոպոսացումով Մարտինի վիճակաւոր անուանուած Մալոյեան նորընտիր առաջնորդը 6 մայիս 1912-ին ստանձնեց իր թեմին հով-

Սիրելի՛ ընթերցող, այս վերտառութիւնը կ'առնեն գերմաներէն թերթէ մը, որուն ենթախորագիրն է՝ «Մարտինի նահատակ արքեպիսկոպոսը՝ Իգնատիոս Մալոյեան «երանելի» հռչակուեցաւ մէկ տարի առաջ»:

Հայանպաստ շատ հետաքրքրական եւ յարակոչ յօդուածին ներածականէն կը թարգմանեն առաջին երեք նախադասութիւնները. «Անցեալ դարուն առաջին Ցեղասպանութիւնը հարուածեց մէկ ու կէս միլիոնէ աւելի հայեր, որոնք կոտորուեցան

ուական պատասխանատուութիւնը:

Ի հեճուկս իր հիւանդութիւններուն եւ վիրաբուժական գործողութիւններուն, ինչպէս նաեւ՝ համատարած աղքատութեան ու իր կարճատեւ պաշտօնավարութեան, Մալոյեան Արք. մշակեց ծրագիրներ իր վիճակին արտաքին ու ներքին վերանորոգութեան համար: Անոնցմէ հինգ գլխաւորները լուծում պիտի բերէին եկեղեցական, կրօնական, կրթադաստիարակչական, ազգային եւ ընկերային տագնապներուն ու պիտի յառաջացնէին վերածաղկում մը...: Մալոյեանի նախաձեռնութիւններու իրագործումներն ընդհատեցին քիթի վիրահատումը, 1 օգոստոս 1914-ին ծագած Առաջին Համաշխարհային պատերազմն ու երիտթուրք դահիճը:

Արդ, կը դառնամ գրութեանս վերտառութեան եւ կը յածիմ անոր ծիրէն ներս՝ տալով իրերայաջորդ թուականներն ու արագընթաց դէպքերը լոկ:

20 ապրիլ 1915-ին Մալոյեան Արք. ականայ ընդունեց Օսմանեան կայսրութեան բարձր շքանշանով պարգեւատրումը: Ապրիլ 24-ը հանդիսացաւ արիւնագիր թուականը Հայոց ցեղասպանութեան սկզբնաւորութեան: Ապրիլ 30-ին խուզարկուեցան Մարտինի եկեղեցին ու առաջնորդարանը, որոնց դիւանը, տոմարները եւ Մալոյեանի նամականին գրաւուեցան:

Մայիս 1-ի մարեմեան ջերմեռանդութեան աւարտին առաջնորդը հաւաքեց իր վարդապետները, որոնց կարդաց իր հոգեւոր կտակը՝ հաւատարմութիւն կրօնին եւ ազգին: Ամբողջ գիշերը անցուցին աղօթքով, վարդարանով եւ հսկումով:

Յունիս 3-ին Մալոյեան Արք. մեծ արարողութեամբ կատարեց «Տօն մարմնոյ եւ արեան Տեառն»՝ տօնելով Ս. հաղորդութեան օրը, որ նաեւ իր քահանայական ձեռնադ-

րութեան 19-րդ տարեդարձն էր: Առաջնորդը, որ կտրուկ կերպով մերժած էր փախուստի կամ ապաստարանի առաջարկները, գիշերը ձերբակալուեցաւ իր վարդապետներուն եւ թեմին աւագանիին հետ:

Յունիս 4-11 օրերն եղան դահիճին կողմէն վատ հարցաքննութիւններու եւ սահմուկեցուցիչ տանջանքներու, իսկ հոգեւորական եւ աշխարհական բանտարկեալներուն համար տագնապներու եւ վկայութիւններու ժամանակաշրջանը, որուն ընթացքին եօթը ցերեկներն ու գիշերները անցուցին աղօթելով ու հսկելով: Այո՛, բանտը դարձած էր աթոռանիստ եկեղեցի, որուն անկիւնները դարձան խոստովանարաններ: Վարդարանն իրենց ձեռքին՝ կ'աղօթէին եւ կ'երգէին միասնաբար: Առաջնորդը կը քաջալերէր բոլորը՝ հաւաքաբար եւ առանձնաբար:

Շատ սրտաճնլիկ էր Մալոյեանի հրաժեշտը յունիս 9-ին բանտ այցելած իր մօրմէն, որ, իր կարգին, յուլիս 17-ին զոհ գնաց թրքական եաթաղանին...:

Հինգշաբթի, յունիս 10-ին, մահուան, «ձանապարհ խաչի»ի խաչուղիին, Մալոյեան հովիւը կատարեց «Վերջին ընթրիքը», երբ սրբագործեց ունեցած հացը, զոր վարդապետները բաժնեցին բոլոր մահապարտներուն: Այս արարողութեան ատեն, ինչպէս հոն ներկայ եղած զինուոր մը ապագային պիտի պատմէր, աւելի ճիշդ՝ սրբագործումի եւ Ս. հաղորդութեան ընթացքին թանձր ամպ մը կը ծածկէր բոլոր տարագրեալները...:

Ուրբաթ, յունիս 11-ի Յիսուսի սրտին տօնին՝ առանձին տեղ մը տարուած առաջնորդը, որ խիստ մերժողական պատասխան տուած էր հաւատուրացութեան առաջարկին, զնդակահարուեցաւ՝ իր արեան մկրտութենէն դիմելով անմահութեան...:

ՆԱՀԱՏԱԿ Ի ԳՆԱՏԻՈՍ ՄԱԼՈՅԵԱՆԻ ԵՐԱՆԱՑՄԱՆ ՏԱՍՆԱՄԵԱԿԻ ՄԵԾԱՇՈՒՔ ՅՈՒՇԱՀԱՆԴԷՍ

Գերյ. Անդրանիկ Ծ. Վրդ. Կռանեան
Խմբագիր «Մասիս» Շաբաթերթի

Կիրակի 17 Յուլիսի երեկոյեան ժամը 6-ին, Զմմառոյ Վանքին շրջափակին մէջ տեղի ունեցաւ մեծարանքի բացօթեայ պաշտօն, նուիրած Մարտինի Արքեպիսկոպոս ու Նահատակ Իգնատիոս Մալոյեանին "երանելի" հռչակումին տասնամեակին: Արդարեւ 7 Հոկտեմբեր 2011-ին, Յովհաննէս Պօղոս Բ. երջանկայիշատակ Քահանայապետը Հռոմի Ս. Պետրոսի Մայր Տաճարէն պաշտօնատէս երանելի հռչակեց Մարտինի Առաջնորդն ու անոր հետ նահատակուած խումբ մը հայ հա-

ւատացեալներ: Հայ Դատին համար յաղթանակ մը հանդիսացող այս տասնամեակին յուշակատարումին նախաձեռնեց Զմմառու Արծիւեան Միաբանութիւնը ինքնատիպ ծրագրով մը. ժամ մը Երկրպագութիւն Ամենասուրբ Հաղորդութեան առջեւ, մասնակցութեամբ Հայ Կաթողիկէ եւ Մարոնի Պատրիարքներուն, բազմաձայն երգեցողութեամբ ու նուագի ընկերակցութեամբ Լուայզէի համալսարանի մարոնի եւ հայ կաթողիկէ պատրիարքական "Կռունկ" Երգչախումբերու, մին՝

խմբավարութեամբ Հայր Խալիլ Ռահմէի, միւսը՝ Դոկտ. Եղուարդ Թորիկեանի: Պաշտամունքի Ս. Սեղանը կանգնուած էր Վանքին մայր մուտքին, իր աջին ունեցալով Նահատակ Մալոյեանի յուշարձանն ու Արծիւեան միաբանութեան միւս ճահատակներուն դամբանաքարեր, իսկ ձախին՝ հայոց եղեռնի Խաչքարը: Վանքին վերեւ կը ծածանէին հայկական, լիբանանեան ու վատիկանեան դրօշները՝ գարնանային պայծառ երկինքի մը ներքեւ:

Աղօթք-հանդիսութեան կը նախագահէին Հայ Կաթողիկէ եւ Մարոնի Ամեն. Պատրիարքները, ներկայութեամբ Եպիսկոպոսաց դասին, Հռոմէն ժամանած Վսեմ. Կարդինալներուն, քաղաքական եւ եկեղեցական մեծ թիւով անձնաւորութիւններու: Կատարուեցան պաշտամունքի հայերէն, արաբերէն եւ օտար հիւրերուն համար ֆրանսերէնի թարգմանուած հայկական աղօթքներ, բարձրաձայն մասնակցութեամբ բոլոր ներկաներուն: Ապա զգեստաւորուելով՝ խորան բարձ-

րացաւ Ամեն. Հոգեւոր Տէրը եւ կատարեց Ս. Հ ա ղ ո Ր Դ ու թ ե ա ն օրհնութիւնը:

Խօսք առաւ Մարոնհիներուն Ամեն. Պատրիարքը Պշարա Ալ Բայի եւ արաբերէն լեզուով գովքը հիւսեց Իգնատիոս Մալոյեան հայ նահատակին ու հայութեան: Ան նկատել տուաւ որ Հայոց Յեղասպանութեան ընթացքին նահատակուած մէկուկէս միլիոն հայերը եւ Մալոյեան իրենց արեան հոսումով խոր ցանեցին քրիստոնէութեան սերմերը: Պատմութիւնը պիտի չմոռնայ օսման թուրքերուն ոճրագործութիւնը: Ապա լուսարձակի տակ առաւ Երանելի Մալոյեանի նահատակութեան յուզիչ պարագաները: Հուսկ ան կոչ ուղղեց ընթանալու Նահատակ Մալոյեանի արեան գնով գծած ուղիէն:

Հանդիսութեան աւարտին՝ վանական Կարչութիւնը Ամեն. Մարոնի Պատրիարքին իբր յիշատակի նուէր ընծայեց Երանելի Իգնատիոս Մալոյեանի ձեռագ խաչին հարազատ կրկնօրինակը, իսկ իտալացի երկու Կարդինալներէն իւրաքանչիւրին՝ հիւսուածեղէն գունագեղ կարպետ, որ կը ներկայացնէր Երանելի Մալոյեանը աղօթքի պահուն:

Օրը տարածամիլ սկսելով՝ ներկաները հրաւիրուեցան վանական դահլիճը, ուր աջահամբոյրէ եւ բարեմաղթութիւններ փոխանակելէ ետք՝ հիւրասիրուեցան վանական ջինջ գինիով, որմէ ետք պաշտօ-

նական հիւրերը ուղղուեցան դպրեվանքի սեղանատունը, ուր տեղի ունեցաւ եղբայրական ակաբ:

ՄԱՐՈՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՐԱՅԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻՆ ԽՕՍՔԸ

(Իգնատիոս Արք. Մալոյեանի
երանացման 10-ամեակին առիթով)

Չմմառի վանք,
Կիրակի, 17 Յուլիս 2011

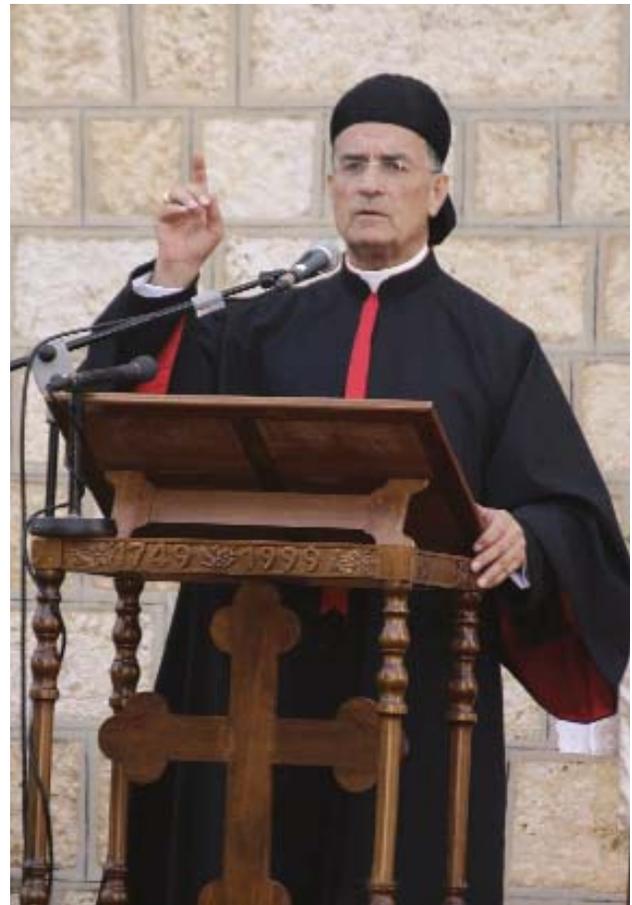
«Ահա իմ ծառան իմաստութեամբ պիտի վարուի, պիտի մեծնայ եւ բարձրանայ եւ շատ փառաւորուի» (Եսայիա 52:13)

«Սուրբ հաղորդութեան առջեւ խոնարհելու եւ խոկումի վերջին պահուն, մենք մեր հայեացքը կը բարձրացնենք դէպի երանելի Իգնատիոս Մալոյեանի սրբանրկարին մեր հոգիները լեցնելու համար նահատակուած առաջնորդ Մալոյեանի բարութեամբ:

Երեանելի Իգնատիոս Մալոյեան, որ հայ կաթողիկէ եկեղեցոյ զաւակն է եւ Լիբանանի հայ կաթողիկէ Պատրիարքութեան Չմմառի միաբանութեան հոգեւոր անդամը իր Հօր արքայութեան մէջ արեւունման կը փայլի:

«Իսկ արդարներ, արեւի պէս պիտի շողան իրենց Հօր Արքայութեան մէջ» (Մատթէոս 13:43)

Երանացեալ Իգնատիոս Մալոյեան նահատակութեան եւ երկնքի արքայութեան արժանանալու իր ուղին սկսած է Մարտինի իր պապենական տան մէջ, ուր ծնած է 15 ապրիլ 1869-ին. ան 14 տարեկան հասակին՝ 1883-ին, յաճախած է Չմմառի վանքը, ուր ապրած է հոգեւորական կեանքով ու նուիրուած Աստուծոյ:

Երեանելի Իգնատիոս Մալոյեան իր հոգեւոր կեանքով օրինակ դարձած է Չմմառի, Մարտինի եւ Եգիպտոսի իր եղբայրակիցներուն եւ հաւատացեալներուն:

Իգնատիոս Մալոյեան նահատակուած է 46 տարեկան հասակին, երբ Տիգրանակերտէն երեք ժամ հեռու գտնուող Քարա Քապրօ շրջանին մէջ ան իսլամ օսմանցիներուն կողմէ, իր վիզէն ստացած է փամփուշտ մը:

Անոր նահատակութիւնը անմիջապէս յաջորդած է 11 յունիս 1915-ին, Օսմանեան կայսրութեան կողմէ սպանդի ենթարկուած 417 քահանաներու, վարդապետներու եւ հաւատացեալներուն, ինչպէս նաեւ մէկուկէս միլիոն հայերուն, ասորիներու եւ քաղթէացիներուն, որոնք սուրէ անցուեցան իրենց ազգասիրութեան՝ քրիստոնեայ հաւատքին պատճառով:

Հետեւաբար Իզմատիոս Մալոյեանի մէջ կ'իրականանայ Եսայիայի հետեւեալ մարգարէութիւնը. «Ահա իմ ծառան իմաստութեամբ պիտի վարուի, պիտի մեծնայ եւ բարձրանայ եւ շատ փառաւորուի» (Եսայիա 52:13)

«Մենք ուրախ ենք այսօր նշելու Իզմատիոս Մալոյեանի երանացման 10-ամեակը եւ զայն բարձրացնելու հայ կաթողիկէ եկեղեցւոյ խորանին վրայ յուսալով, որ

ան տիեզերական եկեղեցւոյ խորաններուն վրայ օր մը բարձրանայ:

Վատիկանի մօտ կաթողիկէ եկեղեցիներու Ս. Ժողովի նախագահ կարդինալ Լէօնարտօ Սանտրիի, եկեղեցւոյ կարդինալ Ռենաթօ Մարթինոյի եւ մարոնի համայնքի կարդինալ Նասրալլա Սֆէյր պատրիարքի անունով շնորհաւորութիւններս կը փոխանցեմ Տանն Կիլիկոյ կաթողիկէ հայոց ամենապատիւ եւ գերերջանիկ Ներսէս Պետրոս ԺԹ. կաթողիկոս պատրիարքին եւ հայ եկեղեցւոյ նուիրապետութեան անդամներուն ու հաւատացեալներուն, անոր նահատակ երանելիին՝ Իզմատիոս Մալոյեանի երանացման 10-ամեակին առիթով: «Հագուէ՛ք ընդ փառաւոր հագուստներդ՝ ով Աստուծոյ եկեղեցի» (Եսայիա 52:1)

Թէ ի՞նչ կը նշանակէ նահատակ այս առաջնորդին նկարագիրը:

«Ահա իմ ծառան իմաստութեամբ պիտի վարուի»

«Քրիստոնէութիւնը յաղթանակի նշան մըն է, որ մենք ստացած ենք մկրտութեան ծամբով, ինչպէս նաեւ Յիսուս Քրիստոսի Ս. Յարութեամբ: Այս օրհնութեամբ եւ փառքով մենք Յիսուս Քրիստոսի արքայութեան մէջ տեղ կը գրաւենք եւ կարողութիւն կ'ունենանք անոր անունով եւ անոր խաչին ուժով յաղթանակներ արձանագրելու եւ բարի ուժով չարը տապալելու: Հայ կաթողիկէ առաջնորդ Իգնատիոս Մալոյեան յաղթանակի այս արտայայտութեան գերագոյն օրինակներէն է, որովհետեւ ան մէկուկէս միլիոն հայերու կողքին նահատակուեցաւ Յիսուս Քրիստոսի եւ քրիստոնէութեան համար, եւ այդ նահատակութեամբ՝ հայ ժողովուրդի նահատակ զաւակներուն կողքին փաստեց, որ իրենք շատ աւելի հզօր են չարիքէն ու մահէն եւ որ անոնց թափած արիւնը սերմ է քրիստոնեաներուն: Եւ ինչպէս Աւետարանիչները կ'ըսեն. «Եթէ ցորենի հատիկը հողին մէջ չիյնայ եւ չմեռնի, ինք որպէս առանձին հատիկ կը մնայ, իսկ եթէ մեռնի՝ բազմաթիւ հատիկներ կու տայ» (Յովհաննէս 12:24)

Թէ ի՞նչ կը նշանակէ այս առաջարկին նկարագիրը:

«Պիտի մեծնայ եւ բարձրանայ»

«Քրիստոնեայ հոգեւորականի մը կեանքը մնայուն բարձրացում է, դէպի հոգեկան նոր բարձունքներ եւ արժանիքներու գերագոյն գագաթներ: Այս իմաստով Իգնատիոս Մալոյեան մեզի համար օրինակելի տիպար մըն է, որ ունեցած է բարձր արժանիքներ եւ ապրած՝ հերոսութեամբ: Ան քրիստոնէական իր արժանիքներուն տիրացած է Մարտինի մէջ եւ ապա Չմմա-

ռի մէջ ան բարձրացած է եպիսկոպոսական դասի, իսկ իր հոգեւոր առաջնորդի կեանքին մէջ հասած է գերագոյն զոհաբերութեան՝ նահատակութեան»:

Երանելի Իգնատիոս Մալոյեան իր կեանքով եւ ընթացքով փոխանցած է բարձր ու վեհ ըլլալու պատգամը՝ ըլլալով հաւատքի մարդ, աստուածաբանական եւ իմաստասիրական սկզբունքներէն անշեղ հոգեւորական մը, որ մնայուն կերպով պաշտպանած է այդ սկզբունքները, ինչպէս նաեւ ամրացուցած է հաւատացեալներուն մօտ կամքն ու հաւատքը՝ պայքարելով ընդդէմ անհաւատութեան հոսանքներուն:

«Ան նաեւ ներողամտութեան տիպար մը եղած է: Ան գտնուած է աղիտալի կացութեան մէջ եւ աղաչած առ Աստուած, որ անոր ողորմութեամբ դուրս գայ այդ կացութենէն»: Ան գրած է. «Աստուած ողորմած է. ան քեզմէ կը պահանջէ ջանք եւ բարի կամեցողութիւն, իսկ յաջողութիւնը միայն Աստուծոյ կը վերաբերի»: Երբ Իգնատիոս Մալոյեան կը բանտարկուի եւ ականատես կը դառնայ իր ազգին զաւակներուն նախճիրին, կը խնդրէ Աստուծոյ ներողամտութիւնը եւ ծնկաչոք կը խնդրէ. «Աստուած իմ թոյլ տուր, որ դէմքդ տեսնենք: Չաւակներս քաջ եղէ՛ք, ես կը տեսնեմ, թէ երկինքը կը բացուի եւ մօտիկ ապագային մեզ բոլորս պիտի ընդունի»:

«Ան սիրոյ տիպար մըն էր»: Այդ նկարագիրը ստացած էր Ս. հաղորդութեան եւ Ս. Աստուածածնի հանդէպ իր խոր սիրոյն ծամբով: Ս. հաղորդութեան հանդէպ իր սիրով՝ սիրած է բոլոր արարածները, յատկապէս՝ տկարները: Ս. հաղորդութեան սէրը զինք մղած է պայքարելու այդ սիրոյն մէջ:

Շատ տպաւորիչ է այն դէպքը, որուն ընթացքին առաջնորդ Մալոյեան ոտաբուպիկ, ճիտն ու ձեռքերը շղթայուած վիճակին իր վերջին օրհնութիւնը կու տայ իր քաղաքին: Իսկ նահատակութեան ճամբուն վրայ ան կը յաջողի ունենալ հացի կտոր մը եւ զայն սրբագործելէ ետք իր վարդապետներուն հետ կը բաժնէ իրենց ընկերակիցներուն: Իսկ ամէնէն յատկանշականը կը մնայ այն, որ Իգնատիոս Մալոյեան նահատակուած է «Յիսուսի Ս. Սիրտ» տօնին զուգադիպող Ուրբաթ օրուան ընթացքին:

«Առաջնորդ եպիսկոպոս Իգնատիոս Մալոյեան եղած է անաղարտ հոգեւորական մը, թափանցիկ՝ իր տեսակէտերով, հայեացքով եւ մտքով: Ան աղքատ էր, բայց հարուստ աշխարհին բարիքներով: Երանելի Մալոյեան գրած է. «Իմ հարստութիւնս Աստուծոյ փառքն է, սէրը եւ վստահութիւնը, որ ունիմ իմ թեմիս զաւակներուն մօտ: Ես յանձնառու կը մնան ծառայելու հիւանդներուն եւ ինքզինքս առաւօտէն մինչեւ իրիկուն կը դնեմ աղքատներուն եւ կարիքաւորներուն տրամադրութեան տակ, որպէսզի կարենամ նուազեցնել անոնց աղքատութիւնը եւ ամօքել անոնց ցաւերը»: Մալոյեան մնայուն կերպով հնազանդ եղած է Աստուծոյ կամքին եւ պատրաստակամութեամբ գործադրած է իր բոլոր պարտականութիւնները, միաժամանակ անսալով իր հոգեւոր մեծաւորներուն կամքին եւ հաւատարիմ մնալով երկրին քաղաքական իշխանութիւններուն:

«Աստուածատուր այս արժանիքներով եւ Աստուածաշնչային իր գիտելիքներով ապրող վեհ հոգեւորականը փայլած է նաեւ իր համեստութեամբ, ժուժկալութեամբ, ընկերային արդարութեան հանդէպ իր ան-

կեղծութեամբ եւ տազնապներու առջեւ իր ցուցաբերած դիմադրութեան զօրութեամբ: Ան միշտ կը կրկնէր. «Տկարութեան պահին պէտք է զօրանանք եւ այդ պատճառով ալ մենք պէտք է միայն վստահինք Աստուծոյ կարող ուժին: Եկէ՛ք Աստուծոյ ներշնչութիւնը, որպէսզի մեր կեանքը կարենանք շարունակել իր փառքով եւ սիրով, մինչեւ նահատակութիւն»:

«Եւ շատ փառաւորուի»

«Երանելի Իգնատիոս Մալոյեան քրիստոնէական, հոգեւորական եւ առաջնորդի հանգամանքով հասած է հոգեւոր վեհութեան գերագոյն աստիճանին եւ արդարօրէն անոր վայել է Աստուածաշունչին այն խօսքը, որ ո՛վ գործած է ու դաստիարակած ան է մեծն ու վեհը Աստուծոյ արքայութեան մէջ:

Մալոյեան եւ անոր ընկերակիցները վեհացած են Յիսուս Քրիստոսի համար նահատակուելու իրենց քաջութեամբ: Իսկ պատմութիւնը մնայուն կերպով պիտի յիշէ, թէ ինչպէս օսմանցի զինուորականը քրիստոնեայ կարաւանին կարդաց այն սուտ հրամանագիրը, ուրուն համաձայն ան հնչեցուց հետեւեալը. «Օսմանեան կայսրութիւնը ձեզ գրկեց իր բարիքներով, որոնցմէ են ազատութիւնը, հաւասարութիւնը, եղբայրութիւնը, արդարութիւնը, կարեւոր պաշտօնները, պատուոյ շքանշանները, եւ այլն, սակայն այս բոլորով հանդերձ դուք դաւաճանեցիք զայն: Օսմանեան հայրենիքին դէմ ձեր դասալքութեան պատճառով դուք դատապարտուած էք մահուան: Ձեր մէջ ո՛վ որ կ'ընդունի իսլամ կրօնքը ողջ-առողջ եւ պատուոյ շքանշաններով կը վերադառնայ Մարտին: Օսմանեան կայսրութիւնը նախապէս ձեզի յատկացուցած է հազար առաւելութիւն,

սակայն այսօրուան դրութեամբ ան ձեզի պիտի շնորհէ միայն երեք փամփուշտ:

Այս հրամանագիրի ընթերցումէն ետք առաջնորդ Մալոյեան սրտի խոր ցաւով ու վիշտէն սպառած ձայնով հնչեցուց քանի մը տող, որոնք կրկնուեցան իր 404 ընկերակիցներուն կողմէ:

Մալոյեան ըսաւ. «Մենք կառավարութեան ձեռքին մէջ ենք, սակայն մահուան պարագային մենք կը նահատակուինք Յիսուս Քրիստոսի սիրոյն: Օր մը օրանց մենք չենք դաւաճանած Օսմանեան կայսրութիւնը, այսօր եւս մենք դաւաճաններ չենք: Իսկ քրիստոնէութեան մէջ դաւաճանութիւնը անկարելի է: Պիտի մեռնինք, սակայն մենք պիտի նահատակուինք Յիսուս Քրիստոսի համար:

Այդ պահուն է, որ առաջնորդ սրբազանը դուրս ելաւ հաւատացեալներուն շարքէն եւ իր ձեռքը երկարելով օսմանցի զինուորի մը ըսաւ. «Սպաննեցէ՛ք զիս եւ պիտի տեսնէ՛ք, թէ քրիստոնեայ մը ինչպէս կը նահատակուի»:

Առաջնորդ Իզնատիոս Մալոյեան հասաւ հաւատքի վեհագոյն գագաթին, երբ ան նահատակուեցաւ՝ վիզէն ստանալով փամփուշտ մը: Անոր նահատակութեան յաջորդեցին 417 հաւատացեալներու եւ ընկերակիցներու, տարբեր շրջաններու մէջ խումբ առ խումբ նահատակութիւնը, ինչպէս նաեւ մէկուկէս միլիոն հայերու սպանութիւնը՝ Յիսուս Քրիստոսի սիրոյն զոհուելու խորանին վրայ:

Իսկ երբ Յովհաննէս Պօղոս Բ. երանելի նախկին Պապը 7 հոկտեմբեր 2001-ին Իզնատիոս Մալոյեանը երանելի յայտարարեց՝ եկեղեցւոյ խորանէն, ան եւ անոր ուղիով ինկած բոլոր նահատակները՝ «արդարները, արեւու պէս շողացին իրենց Հօր

Արքայութեան մէջ» (Մատթէոս 13:43)

«Հայ կաթողիկէ եկեղեցին երէկ օծումը կատարեց Հայաստանի, Վրաստանի եւ Եւրոպայի նոր առաջնորդ Ռաֆայէլ Մինասեան եպիսկոպոսին, իսկ շաբաթ մը ետք ան օծումը պիտի կատարէ Միացեալ Նահանգներու եւ Քանադայի առաջնորդ Միքայէլ Մուրատեան եպիսկոպոսին, որ Զմմառի այս վանքին մեծաւորն էր ու պատրիարքական փոխանորդ: Կը մաղթենք, որ երկու առաջնորդները քալեն յաղթութեան, բարձրութեան ու վեհութեան ճամբով, Յիսուսի եւ երանացեալ Իզնատիոս Մալոյեանի օրինակով:

«Այս մաղթանքը ուղղուած է նաեւ մեր բոլորին՝ Միջին Արեւելքի քրիստոնեաներուն, յատկապէս մեզի յատուկ սինոտին լոյսին տակ, որ հիմնուած է գոյութեան եւ ներկայութեան, համագործակցութեան եւ նահատակութեան վրայ: Մեր երկիրներուն մէջ մեր գոյութեան իմաստը այս ձեւով է, որ կ'արդարանայ: Այս է Աստուծոյ հետ ուղղահայեաց կերպով մեր ապրած համագործակցութեան արժէքը, բոլոր քաղաքացիներուն հետ իսկական երկխօսութեան ու սիրոյ ճամբով մեր կերտած հորիզոնական միասնականութիւնը, ինչպէս նաեւ քրիստոնեայ մեր նահատակութեան էութիւնը: «Մենք Յիսուս Քրիստոսի սիրոյն զոհուող նահատակներ ենք»:

Սէրը աւելի հզօր է քան բրտութիւնը, անհրաւութիւնն ու սպաննութիւնը: Քրիստոնեայ սիրոյն գեղեցկութիւնն է միայն, որ Աշխարհը կրնայ փրկել, իբրեւ անհատներ եւ իբրեւ հաւաքականութիւն:

«Ահա իմ ծառան իմաստութիւնով պիտի վարուի, պիտի մեծնայ եւ բարձրանայ եւ շատ փառաւորուի» (Եսայիա 52:13)

ՀԱՅՐ ԳԱԲՐԻԷԼ ՎՐԴ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ

(Իգնատիոս Արք. Մալոյեանի երանացման 10-ամեակին առիթով)

Ամենապատիւ Տէր Պրշարա Րայի՝ Պատրիարք Անտիոքի Մարոնիթ համայնքի,

Ամենապատիւ Տէր Ներսէս Պետրոս 19-րդ՝ Կաթողիկոս Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկէ Հայոց,

Վսեմաշուք Կարդինալ Լէօնարտո Սանտրի՝ նախագահ Միջին-Արեւելքի կաթողիկէ եկեղեցւոյ ժողովի,

Վսեմաշուք Կարդինալ Ռենաթօ Ռաֆֆայէլէ Մարթինօ՝ վաստակաւոր նախագահ արդարութիւն եւ խաղաղութիւն յանձնաժողովի,

Արհիպատիւ գերապայծառ Կապրիէլէ Գաչչա՝ Պապական նուիրակ,

Գերաշնորհ Կոմիտաս Արք. Օհանեան՝ ներկայացուցիչ Նորին Սուրբ Օծութիւն Արամ Ա. Վեհաբար հայրապետի,

Պատուարժան Գնդապետ, Պրն. Րիշար Հըլլո՝ ներկայացուցիչ Լիբանանի բանակի հրամանատարի,

Պատուարժան ներկայացուցիչներ քաղաքական կազմակերպութիւններու,

Պատուարժան ներկայացուցիչներ գանազան քաղաքական հոսանքներու,

Պատուարժան նախարարներ եւ երեսփոխաններ,

եւ դուք, Չմմառու վանքի մեծ ընտանիքի անդամներ.

Առաջին հերթին գոհութիւն կը յայտնեմ Ամենաբարին Աստուծոյ, որ Իր շնորհքները պարգեւեց Չմմառու Արծիւեան միաբանութեան երանացնելով անոր անդամներէն մին, Իր ծառան՝ նահատակ Իգնատիոս Արք. Մալոյեանը, որ քրիստոնէայ կաթողիկէ հաւատքին վկան դարձաւ, եկեղեցւոյ հերոսը եւ ճշմարտութեան զոհը:

Այսպէս, ան դարձաւ օրինակ Անոր հետեւելու եւ հայելու, անոր նման դառնալու, նամանաւանդ այս օրերուս, ուր մենք բոլորս կանչուած ենք ճշմարտութեան ու քրիստոնէայ հաւատքին վկաները դառնալու, յատկապէս մեր կեանքի արարքներով:

Տիեզերական եկեղեցին երանելի Իգնատիոս Արք. Մալոյեանի նահատակութեան հանդէպ չի կրնար լուռ մնալ, այլ՝ պարտաւոր է իր գործերը մինչեւ վերջին ծայր մղելու:

Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցին մեր նահատակէն կը սորվի թէ ինչպէ՛ն կարելի է առաւել եւս ձգտելու ապագային:

Չմմառու Արծիւեան միաբանութիւնը հրաւիրուած է այս երանելիին նահատակութեան ուղին շարունակելու, որպէսզի միաբանութեան իւրաքանչիւր անդամ արժանանայ Աստուծոյ դէմքը տեսնելու:

Գալով քրիստոնէայ հաւատացեալներուն, անոնք՝ երանելի Իգնատիոս Մալոյեանի աղօթքին մէջ, Մալոյեանի անձին մէջ իրենց մարմնական եւ հոգեւոր ցաւերուն մխիթարանք պիտի գտնեն:

Երն. Մալոյեանը մեզ պիտի քաջալերէ,

ինք՝ որ բնաւ չվախցաւ, որպէսզի դիմակալենք ներկայ օրերուս մարտահրաւէրները, հետեւելով Մեծ Վարդապետին՝ Յիսուսի Քրիստոսի խօսքին, որ ըսած է. «Մի՛ վախնաք, ես ձեզի հետ եմ»:

Երն. Մալոյեանը մեզի՝ բոլոր քրիստոնեաներուս, թէ՛ աշխարհականներուն եւ թէ՛ նուիրեալներուն, օրինակ կը հանդիսանայ:

Յանուն Չմմառու Արծիւեան Միաբանութեան վարչութեան եւ անդամներուն, թոյլ տուէք ինձի, Ամենապատիւ Տէր Պրշարա Րայի, շնորհակալութիւն յայտնելու ձեզի, դուք, որ հայրական սէր ցուցաբերեցիք մեզի հանդէպ, որպէս եղբայրական եւ պատմական յարաբերութիւն երկու եկեղեցիներուն միջեւ, սիրոյ եւ եկեղեցւոյ միութեան նշան:

Արդ, Ամենապատիւ Տէր, կը հայցենք Ամենաբարի Աստուծմէ, որ ձեր ձեռնարկած աշխատանքը յաջողութեամբ պսակուի: Մենք ձեզի թիկունք կը կանգնինք, որովհետեւ կ'արժեւորենք ձեր բնաբանը «հաղորդութիւն եւ սէր»:

Նոյնպէս, խորին շնորհակալութիւն վսեմաշուք Կարդինալ Լէօնարտօ Սանտրիին, որ հայրական հոգիով կը հսկէ Միջին Արեւելքի եկեղեցիներուն, այն հոգիով որուն բոլորս կարիքն ունինք: Ձեզմէ կը խնդրենք որ փոխանցէք մեր սէրն ու յարգանքը Նորին Սրբութիւն Բենեդիկտոս 16-րդ քահանայապետին:

Խորին շնորհակալութիւն Կարդինալ Ռենաթօ Րաֆֆայէլէ Մարթինոյին, այս տօնին անոր ներկայութեան համար:

Չմմառու Արծիւեան Պատրիարքական միաբանութեան անդամները հպարտ են իրենց նահատակով ու անոր 14 ընկերակիցներով, եւ անոնց կ'ուղղեն հետեւեալ խօսքերը. «Մենք նախանձախնդրութեամբ կը պահենք ձեր թողած ժառանգութիւնը մեր միութեամբ եւ իրարու հանդէպ ցուցաբերած մեր սէրով»:

Մենք հաւատարիմ կը մնանք մեր հիմ-

նադիրին՝ Աբրահամ Արծիւեան Կաթողիկոս Պատրիարքին, եւ անոր դաստիարակութեան, համապատասխան աշխատանք տանելով մեզի յանձնուած առաքելութիւններով, հոգիներու փրկութեան համար:

Չմմառու վանքի ընտանիքը շնորհակալութիւն կը յայատնէ այսօրուայ հանդիսութեան մասնակցող իւրաքանչիւր անդամին:

Արտօնեցէ՛ք ինձի շնորհակալութիւն յայտնել բոլոր անոնց, որոնք նպաստեցին այսօրուայ տասնամեակի հանդիսութեան յաջողութեան, յատկապէս կազմակերպիչ յանձնախումբին, որ կը բաղկանայ երեսփոխաններ՝ Պրն. Սերժ Թուրսարգիսեանէ ու Պրն. Ժագ Չուխատարեանէ, ինչպէս նաեւ Լուէյզէի համալսարանի երգչախումբին, եւ պատրիարքական Կռունկ երգչախումբին՝ խմբավարութեամբ Դոկտ. Էտի Թորիկեանի, Թէրզեան, Հըրրօ եւ Ժանտրի ընտանիքներուն, ինչպէս նաեւ Սուրբ Մեսրոպի ակադեմիային:

Չենք մոռնար դարձեալ մեր յարգանքը եւ ուրախութիւնը յայտնելու երկու նոր եպիսկոպոսներուն՝ անդամ Չմմառու Արծիւեան միաբանութեան, յանձինն Արիհապատիւ Հայր Ռաֆայէլ Արք. Մինասեանի՝ տիտղոսաւոր արքեպիսկոպոս Կեսարիոյ եւ առաջնորդ Արեւելեան Եւրոպայի կաթողիկէ հայոց, ինչպէս նաեւ Արիհապատիւ Հայր Միքայէլ Եպս. Սուրատեանի՝ նախկին մեծաւոր Չմմառու վանքին, անուանուած որպէս առաջնորդ Միացեալ Նահանգներու եւ Քանատայի կաթողիկէ հայոց:

Եւ վերջապէս շնորհակալութիւն կը յայտնեն իմ գործակիցներուս, իմ եղբայրակից վարդապետներուս, վարչական անդամներուն ու վանաբնակ վարդապետներուն, կիսասարկաւազներուն, եղբայր Յակոբին, ժառանգաւորներուն եւ ամբողջ անձնակազմին:

Շնորհակալութիւն:

ՄՈՌՑՈՒԱ՞Ծ ԵՐԱՆԵԼԻՆ

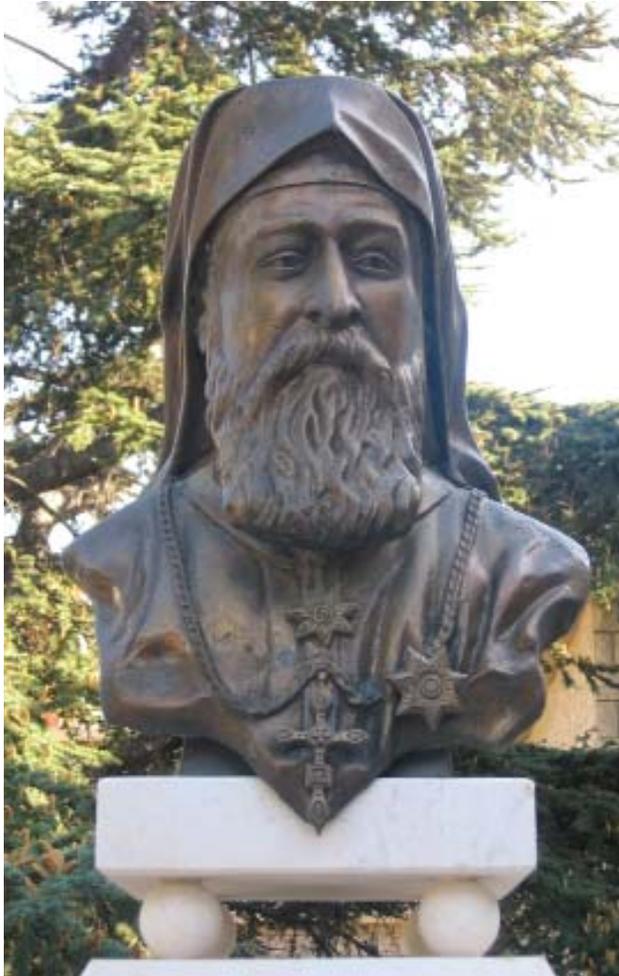
Գերյ. Գեորգ Ծ. Կրդ. Եղիայեան
(Մոնրէալ-Քանատա)

Երանելի Մալոյեանի եւ տասնչորս նահատակ միաբաններու յուշակոթող, 2003թ. Չմմառ:

Այս վերնագրին տակ շատոնց կը մտածէի գրել յօդուած մը, որովհետեւ կը զգայի, որ մեր Երանելիին Իգնատիոս Արք. Մալոյեանին արծարծած խանդը տակաւ առ տակաւ սկսած էր մարիլ մեր միաբանական յիշողութեան մէջ:

Սակայն, 17 յունիս 2011-ին Չմմառու դարաւոր վանքին մէջ կազմակերպուած փառահեղ հանդիսութիւնը, վարչական խորհուրդին նախաձեռնութեամբ, Երանելիին երանացման տասնամեակին առթիւ, կասեցուց գրիչս ժամանակի մը հա-

Երանելի Մալոյեանի կիսանդրին, գործ՝ Պրն. Վարդան Աւեսեանի, 2002թ. Չմմառ:

մար, ապա սիրտս հրձուանքով ու հպարտանքով լեցուց՝ յատկապէս երբ ուշի ուշով կարդացի Ամեն. Մար Պըշարա Րայիին՝ Մարոնի Պատրիարքին արտասանած ձառը բարձրաստիճան եկեղեցական ու պետական անձնաւորութիւններու եւ Ս. Հաղորդութեան խորհուրդին առջեւ երկրպագողներուն դիմաց:

Տարեդարձի յիշատակի այս շքեղ հանդիսութիւնը յիշողութեանս մէջ արթնցուց 80-ական թուականներու երանացման Ատեանին յանձնախումբին առաջին ժողովները՝ գումարուած հայ կաթ. Պատրիարքա-

րանին յարկերուն ներքեւ յատուկ որոշումով եւ հրաւերով երջանկայիշատակ Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան կաթողիկոս պատրիարքին եւ որոնց կը մասնակցէի որպէս քարտուղար՝ մինչեւ յանձնուը երանացման ամբողջական թղթածրարին եւ վաւերագրական փաստաթուղթերուն Վատիկանի մօտ սրբադասման հարցերով զբաղող Ս. Ժողովին: Եւ թէ ինչպէս 7 հոկտեմբերի 2001-ին Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ նուիրապետութեան բոլոր Արիի. անդամներով նախագահութեամբ Ներսէս Պետրոս ԺԹ. Կաթողիկոս Պատրիարքին մասնակցեցանք Երանելի Իգնատիոս Արք. Մալոյեանին երանացման հոգեպարար արարողութեան եւ Ս. Պատարագի Չոհին, զոր մատոյց Յովհաննէս Պօղոս Բ. Ս. Քահանայապետը, այսօր ինքը եւս Երանելի, Հռոմի Ս. Պետրոսի փառաշուք հրապարակին վրայ ի ներկայութեան բազմահազար հայ եւ օտարազգի հաւատացեալներու:

1915-ի հայոց ցեղասպանութեան եւ նահատակ Իգնատիոս Արք. Մալոյեանի երանացման պանծալի եւ յաղթական օրէն սկսեալ, Երանելիին սրբանկարները բարձրացան մեր եկեղեցիներուն կամարներուն ներքեւ: Անոր ի պատիւ կանգնեցինք խորաններ: Բացինք կեդրոններ: Հրատարակեցինք կենսագրական գիրքեր եւ ջերմեռանդական աղօթքներ:

Սակայն, արտաքին այս երեւոյթներէն զատ ի՞նչ ըրինք որպէս Չմմառու Արծիւեան միաբանութիւն եւ միաբաններ լուսարձակի տակ դնելու անոր մարդկային ու քահանայական առաքինութիւնները, որոնք 46 տարիներու ընթացքին կազմեցին, կազմաւորեցին եւ ներշնչեցին իր

առաքելական խանդն ու սէրը հանդէպ Քրիստոսի, եկեղեցւոյ եւ Ազգին:

Ինչու՞ մինչեւ օրս, իր հովանիին ներքեւ ոչ մի հոգեւոր եղբայրութիւն գոյացուցինք մեր ժողովրդապետութիւններէն ներս: Եղբայրութիւն մը, որ իր հոգեւոր հօր առաջնորդութեամբ, յաջողի պեղել Երանելիին հոգեմտաւոր գանձարանը, զոր թողուց իր Չմմառու Արծիւեան միաբանութեան եւ ապա իր Ազգին:

Արդեօ՞ք Անոր հոգեւոր կտակը գրուած իր նահատակութեան նախօրեակին եւ յանձնուած Ասորի կաթողիկէ եպիսկոպոսին՝ Առաջնորդը Մարտին քաղաքին, հովուական պատասխանատուութեան սկզբունքներուն յանգ մը չէ, զոր նոր սերունդները պարտին առնել որպէս ուղեցոյց իրենց առաքելական կեանքին եւ գործունէութեանց:

Անոր աստուածաբանական եւ բարոյական առաքինութիւններուն շուրջ ինչու՞ միաբան եղբայրակիցներուն կողմէ, ուսումնասիրութիւններ, բանասիրութիւններ չկատարուեցան եւ չկազմակերպուեցան գիտաժողովներ տակաւին:

Ինչու՞, մինչեւ օրս, անոր գրութիւնները, նամակները, չքննարկուեցան եւ անոնց խորաթափանց տողերուն մէջէն ի լոյս չընծայուեցան ապրումները, միտքերը, տեսութիւնները, առաքելական մտահոգութիւնները Չմմառու Արծիւեան միաբանին, հայ եկեղեցւոյ հայրապետին եւ հայ Ազգին նահատակին:

Օտարազգի կրօնաւորներ իրենց սուրբերուն կենսագրութիւնները, գրութիւնները, ջերմեռանդութիւնները գիտեն տարածել մեր եկեղեցիներուն մէջ եւ հաւատացեալներուն մօտ: Մինչ մենք, Ս. Աւետարանին ծոյլ եւ անպատասխանատու ծառային նման վարպետօրէն կը թաղենք քանքարները կեղծ խոնարհութեան ու ակնբախ ծուլութեան պիտակներուն ու դիմակներուն տակ: Չրպարտութիւններով, չարախօսութիւններով ու յերիւրանքներով կը թերագնահատենք ու կը ջանանք մրոտել մեր եղբայրակիցներուն հոգեմտաւոր ճիրքերը, արժանիքներն ու յաջողութիւնները:

Իգնատիոս Արք. Մալոյեանին երանացման 10-երորդ տարեդարձին առթիւ, մեր մաղթանքն է որ վերստին հետաքրքրուինք հոգեւոր, ազգային ու մշակութային արժէքներուն գանձարանով զոր նահատակ հայրապետներ, միաբան հայրեր եւ բարեպաշտ հաւատացեալներ թողուցին որպէս անգնահատելի ժառանգ փոխանցելու համար զայն նոր սերունդներուն՝

որպէս ներոյժ հոգեկան,
սնունդ մտային,

թռիչք ու սլացք լաւագոյնին, գեղեցկագոյնին, սրբազնագոյնին եւ ճշմարտագոյնին:

Թող Երանելի Իգնատիոս Արք. Մալոյեանը օրինէ եւ կենսաւորէ մեր միաբանական առաքելական խանդը ի փառս Աստուծոյ, ի բարգաւաճումն Չմմառու Արծիւեան միաբանութեան եւ ի պանծացումն հայ եկեղեցւոյ եւ Ազգին:

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՄԱՐՏԻՆԻ ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԱՐՔ. ՄԱԼՈՅԵԱՆԻ

Հայր Եղիա Վրդ. Դերձակեան
Փոխ ժողովրդապետ՝ Չմմառու վանքին

Անտիպ գրքոյք մը պատրաստեցի թատերական ոճով՝ յիշատակելու համար 24 Ապրիլի Յեղասպանութիւնը: Անոր բովանդակութիւնը սահմանեցի Առաջնորդներուն նահատակութեան պատմութիւններու՝ ինչպէս Թերզեան, Գազանճեան, Մալոյեան Արքեպիսկոպոսներուն, Անարատ Յղութեան Քոյրերնուն եւ այլն: Մէկ գլուխ ալ յատկացուցի Ստաւորականներու նահատակութեան: Իսկ նպատակը՝ որպէս զի Ամէն Որք, պզտիկ թէ մեծ, ուսեալ թէ անուս, պատմէ զանոնք ու սերունդէ՛ սերունդ փոխանցէ, զանոնք ներկայացնելով բոլոր բեմերուն վրայ, յատկապէս եկեղեցիներուն ու դպրոցներուն: Այլ խօսքով, ուզեցի որ ամէն լեզու ու ամէն շրթունք հնչէ, յիշէ, սորվեցնէ, ապրի ու տարածէ այս բաները՝ մինչեւ որ արդարութիւնը ամչնայ իր դանդաղութենէն ու մի քիչ արագացնէ իր քայլերը: Բեմադրած պատմութիւններէն ընտրեցի Ինգնատիոս Արքեպիսկոպոս Մալոյեանի նահատակութիւնը, որ հետեւեալն է.

Ա. Տեսարան

Մալոյեան Արքեպիսկոպոսը՝ Կաթողիկէ Ասորիներուն Առաջնորդի մօտ

Արքեպիսկոպոս Իգնատիոս Մալոյեանը՝ իր նահատակութենէն երկու օր առաջ, այցելութիւն կու տայ Կաթողիկէ Ասորիներուն Առաջնորդին...

Անոր հետ հետեւեալ խօսակցութիւնը կ'ունենայ.

Մալոյեան Արքեպիսկոպոս.- Սրբազան Տէր, արդէն Թուրքերու կողմէն իմ դէմ դաւադրութիւն մը կը պատրաստուի:

Սրբ. Թարմունի.- Իմէ՛ք բան: Իմէ՛ք դաւադրութիւն:

Մալոյեան.- Այո, Սրբազան Տէր. ոստի-

կան մը բռնի ուժով որոշ գրութիւն ստորագրել տուաւ Մարտինի Հայ Կաթողիկէ Երիտասարդի մը, Թէլէրմիշ գիւղէն:

Սրբազանը.- Իմէ՛ք գրութիւն:

Մալոյեան.- Տիգրանակերտի կուսակալին կողմէն յանձնարարուած գրութիւն՝ ոստիկանութեան, որ կ'ըսէ. «Ես՝ ստորագրեալս... կը խոստովանիմ, որ 25 հրացան եւ 5 ռումբեր փոխադրեցի Մարտինի Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդարան»:

Սրբազանը.- Ինչպէ՛ս իմացար:

Մալոյեան.- Բարեկամ մը տեղեկացուց ինծի:

Սրբազանը.- Ստո՞յգ եմ այս խօսքերը:

Մալոյեան.- Այո, Սրբազան Տէր, տեղեկացնողը մօտիկ ուստիկան է: Ան ալ Հայ Կաթողիկէ է ու շատ հաւատարիմ է մեզի:

Սրբազանը.- Ու՞ր է այս երիտասարդը հիմա:

Մալոյեան.- Խեղճը, նման գրպարտութեան դէմ բողոքելուն պէս, բանտարկուեցաւ ու սուրով խողխողուեցաւ:

Սրբազանը.- Ինչ ընելու մտադիր ես:

Մալոյեան.- Ես կը զգամ, որ օրերս կը մօտենան: Ատոր համար, իմ թեմի մատակարարունը կը յանձնեն քեզի: Ես գիտեմ, որ դատապարտուած եմ մահուան՝ իմ ողջ համայքի հետ միասին: Վայրկեան առ վայրկեան կը սպասեմ իմ բանտի հրաւէրս: Ուստի, այլեւես պիտի չտեսնուինք այս աշխարհին մէջ: Ատոր համար, կաղաչեմ, մի մերժեր իմ այս կարգադրութիւնս, մի լքեր զմեզ: Աղօթէ մեզի ու թող բոլորը աղօթեն անդադար:

Սրբազանը.- Յիշեսցիր զմեզ առաջի անմահ գառին Աստուծոյ:

Մալոյեան.- Աղօթէ ինծի, որպէս զի ընծաս հաճելի ըլլայ յաչս Աստուծոյ:

Սրբազանը.- Բարեխօսէ մեզի Որդի Բարձրելոյն մօտ, որպէս զի ես ու ժողովուրդս բարի ոչխարներուն շարքին դասուինք:

F. Տեսարան.

Մալոյեանին ու ժողովուրդին ձերբակալութիւնը
Երկու Սրբազանները հրաժեշտ կու

տան իրարու, կը համբուրուին եւ Մալոյեան Արքեպիսկոպոսն Ասորիներու Առաջնորդարանէն կը հեռանայ ընկերացած անձերուն հետ: Անոր մտավախութիւնները շուտ կ'իրականան. Ահա ուրեմն, ուստիկանները, Մարտինը շրջափակելէն յետոյ՝ կը խուժեն առաջնորդարան եւ կը ձերբակալեն Առաջնորդն ու Քահանաները: Զինւորները բռնի ուժով բոլորը կը տանին: Ժողովուրդը անարգանքներու կ'ենթարկուի: Հայիոյանքներ ու ամէն տեսակ ծաղրանքներ կը լսուին: Ոչ ծեր, ոչ կին, ոչ ալ երեխայ իրենց լեզուներէն չեն խնայուիր: Քուրթերն ալ կ'երեւնան, կը ջարդեն, կը կողպտեն ամէն բան: Յունիս 3 էր: Ուստի, զինուորները շղթայակապ ու խոշտանգուած քաղաքէն դուրս կը հանեն Մալոյեանը, քահանաները եւ ամբողջ ժողովուրդը: Երեւելիները բանտ կը նետուին, իսկ Մալոյեանը Կուսակալին մօտ կը կանչուի:

G. Տեսարան

**Մալոյեանի տեսակցութիւնը
Կուսակալին հետ**

Կուսակալը.- Բարով եկաք, Սրբազան:

Սրբազանը լուռ կը մնայ:

Կուսակալը.- Անուն, մականուն, տարիք:

Մալոյեան.- Էգնատիոս Մալոյեան, 46 տարեկան եմ:

Կուսակալը.- Որտեղէն ես:

Մալոյեան.- Վսեմաշուք Պարոն Ղեկավար, քանի որ լաւ կը ճանչնաք զիս, գիտէք ո՞վ եմ, ո՞րտեղէն եմ, ինչ եմ եւ ինչ կ'ընեմ, ինչ՞ու կը հարցնէք ինծի:

Զինուոր մը.- Լռէ՛, այսպէս կը խօսին Կուսակալին հետ:

Կուսակալը.- Որտեղէ՞ն ես:

Մալոյեան.- Ես այն լեռներէն եմ, զոր շատ Թագաւորներ ջանացին գրաւել, բայց չյաջողեցան: Ես այն վայրերէն եմ, որ Օտար Թշնամիները, Լէնկ Թիմուրէն սկսած, կրցան գրաւել, սակայն, երբ գրաւեցին շատ զղջացին:

Կուսակալը.- Ինչ կ'աշխատիս:

Մալոյեան.- Ես երկրագործ եմ, Տիրոջ արտերը կը վարեմ, կը ցանեն, կը խնամեն ու գիշեր ցերեկ կը հսկեն անոնց վրայ : Ես հովիւ մըն եմ, որ ցրուած ոչխարներս մէկ տեղ կը հաւաքեմ, կը կերակրեմ, կը խմցնեմ եւ կեանքս կու տամ զանոնք փրկելու համար յափշտակող գայլերէն ու խորամանկ աղուէսներէն:

Կուսակալը.- Երեւի որ իմաստուն մարդ ես: Ուրկէ է այս իմաստութիւնը:

Մալոյեան.- Օճախէ մը, ուրկէ անդադար Լոյս կը ծագի՝ նախանձէն ու ատելութենէն քարացած միտքերը լուսաւորելու համար: Զմմառու Վանքէն, որ անասան մնաց ու

Երանելի Մալոյեանի ձեռաց խաչը 1893թ. Զմմառ:

կը մնայ դժոխքի ուժերու դէմ, որոնք ջարդելէն, կոտորելէն ու կողոպտելէն զատ ուրիշ բան չեն գիտեր ընել:

Կուսակալ.- Երեւի, որ քաջ ու անվախ մարդ ես:

Մալոյեան.- Միայն Աստուծո՞ւ կը վախամ:

Կուսակալը՝ պռաւլով.- Լռէ՛, մտիկ ըրէ՛ ինձի: Ես մինչեւ հիմա շատ համբերեցի: Նայէ՛ ինձի. ես պատրաստ եմ մոռնալ քու բոլոր յանդգնութիւններդ մէկ պայմանով.

Մալոյեանը.- Հրամեցէք Վսեմաշուք Կուսակալ: Ես ուշադիր մտիկ կ'ընեմ ձեզի:

Կուսակալը.- որ դու եւ մնացած 417 պատուաւոր մեր հիւրերը ուրանաք Քրիստոսը եւ Մուսուլման դառնաք:

Մալոյեան.- Ինչ որ կը վերաբերի ինձի, ցաւօք սրտի կը յայտարարեմ. ես կեանքս կու տամ Քրիստոսին: Իսկ մնացեալները, որոնք քեզի համար լոկ թիւեր են, անոնք իմ հարազատներն են, որոնք կը սիրեն զիս եւ կ'ընեն ինչ որ կը խնդրեմ իրենցմէ: Հակառակ ասոր, ես նորէն ցաւօք սրտի կ'ըսեմ. «Ես անոնց տեղը չեմ կրնար նման որոշումներ առնել»:

Կուսակալը.- Երեւի, որ արդար մարդ ես եւ ատոր համար ես քեզ սիրեցի:

Մալոյեան.- Այն սիրով, զոր աղուէսն ունի գառնուկին:

Կուսակալը՝ ձեռքը կը բարձրացնէ զինք ապտակելու համար.

Մալոյեան.- Հրամեցէք, զիս ապտակեցէք, վսեմաշուք Կուսակալ: Բայց երանի, որ նախ ըսէիք ինծի թէ ինչ յանցանքի համար կ'ապտակէք զիս: Դուք շատ լաւ գիտէք, որ բոլոր այս գրութիւններն ու յայտարարութիւններն անհիմ են: Դուք լաւ գիտէք, թէ մենք միշտ հաւատարիմ քաղաքացիներ եղած ենք ու միշտ աշխատած ենք երկրին բարգաւաճման համար: Ինչո՞ւ, ուստի, անարդարօրէն կը վարուիք մեր հետը:

Կուսակալը ձեռքը կ'իջեցնէ ըսելով.- շարան շարան, միայն շարան կը խօսիս: Նայէ ինծի, ես վերջին առիթ մը կու տամ քեզի. Նորէն կ'ըսեմ, պատրաստ ենք անտեսել ձեր դաւադրութիւնն ու դաւաճանութիւնը: Գնա՛, ուստի, գնա՛ խորհուրդակցէ քու սիրուած ժողովուրդիդ հետ:

9. Տեսարան

Դաւանանք ու Ջոհ

Չինուորները Մալոյեան Արքեպիսկոպոսը կը տանին ժողովուրդին մօտ եւ թոյլ կու տան, որ անոնց հետ խօսի:

Մալոյեան.- Սիրելի ժողովուրդ, վսեմաշուք կուսակալը միայն մէկ պայման կը դնէ, մեզ մահէն փրկելու համար.

ժողովուրդէն անձ մը. ինզհինքը ո՞վ կը կարծէ, որ մահէն ազատէ զմեզ:

Մալոյեան.- Ան անմիջապէս մեզ կ'արձակէ, եթէ ուրանանք մեր հաւատքը: Ես պատասխանեցի, թէ կեանքս կու տամ Քրիստոսին:

417 ընկերները.- Մենք կը զոհուինք Քրիստոսի համար:

Մալոյեան.- Թէ Հայրենիքին դաւաճան չենք եղած եւ չենք ըլլար, առաւել եւս մենք Քրիստոսը չենք դաւաճաներ:

417 ընկերները.- Մենք Քրիստոսը չենք դաւաճաներ:

Մալոյեան.- Թէ ուշ՝ թէ կանուխ պիտի մեռնինք, մենք Քրիստոսի համար կը մեռնինք:

417 ընկերները.- Քրիստոսի համար կը մեռնինք:

Մարդ կը մօտենայ զինուորներէն եւ կ'ըսէ. «Սպանեցէք զիս եւ տեսէ՛ք թէ ինչպէս կը մեռնի Քրիստոսնեան»:

Այնուհետեւ, Մալոյեանը հաց կը խնդրէ եւ հացը կը տրուի անոր: Հացը կ'առնէ, կ'օրհնէ եւ կ'ըսէ.- «Առէք, կերէք, այս է մարմին իմ, որ վասն ձեզ եւ բազմաց բաշխի, ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց»:

ժողովուրդը.- Ամէն:

Մալոյեան.- Եւ ի գքոյս ի քոյոցս քեզ մատուացանեմ, ըստ ամենայնի եւ յաղագս ամենեցուն:

ժողովուրդը.- Յամենայնի Օրհնեալ ես

Տէր, օրհնենք զքեզ, զովենք զքեզ, զոհանամք զքէն, աղաչենք զքեզ, Տէր Աստուած մեր:

Մալոյեան.- *Որպէսզի եղիցի սա ամենեցուն, մեզ մերձեցելոցս՝ յանդատապարտութիւն, ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց:*

Ժողովուրդը.- *Ամէն:*

Սրբագործութենէն յետոյ, Մալոյեան Սրբազանը վերջին արձակում կու տայ ժողովուրդին, շարքերուն մէջ կը շրջի ինք, եւ իր քահանաները՝ զինք մխիթարելու եւ խրախուսելու համար ապա Ս. Հաղորդութիւնը կու տան իւրաքանչիւրին:

Այնուհետեւ զինուորները 417 հոգիները կը բաժնեն երկու խումբերու եւ մէկ մասը կը տանին կոտորելու: Իսկ մնացած 217 հոգիները Տիգրանակերտէն հեռու կը տանին գնդակահարելու համար:

Իսկ Մալոյեանը, ժողովուրդին առջեւէն քալեցնելով կը տանին մինչեւ Գալաթիա, որը Տիգրանակերտէն երեք ժամ հեռու է: Հոն հասնելուն պէս, Մալոյեանը կը հարցնէ.- *«ու՞ր է իմ ժողովուրդս»:*

Զինուոր մը.- *քու ոչխարները տարին ջարդելու:*

Ապա մօտենալով սրբազանին՝ կը հարցնէ.- *«հիմա, ըսէ ինձի, իսկապէս ռումբեր ունի՞ս»:*

Մալոյեան.- *Դուք լաւ գիտէք, թէ նման բաներ երբեք չեն ունեցած: Ամէն պարագային, եթէ ռումբեր ունենայի, կարծէք ձեզ պիտի թողէի, որ իմ զաւակներուս ընէ՞իք այն ինչ որ ըրիք:*

Այս պատասխանէն յետոյ, զինուորները հրաման կը ստանան Մալոյեանը գնդակահարելու:

Վերջին տեսարան

Մամդուհ Բէյը կը կարոյայ թրքական թերթի մը մէջ հետեւեալ գրութիւնը. *«Դիակ մը, քննութեան ենթարկելէ յետոյ կ'իմանանք, որ էգնատիոս Մալոյեանինն է, ան երկար ծամբորդութենէ յետոյ յանկարծամահ եղաւ, պատճա՞ռը. Անբավարարուածութիւն է:*

Յունիս 10ը 1915 թ.

Տիգրանակերտի հասարակութեան բժիշկներ:

Ֆակումը

Ապա, Վարագոյրը կը փակուի: Որպէս ինչ: Ծափահարելու համար: Որպէս զի ամէն մէկ տխուր, յուզուած ու յուսահատուած տունը վերադառնայ ու ամէն բան մոռնայ հազիւ քնանայ: Անշուշտ ո՛չ:

Ֆէյրուզը՝ *«Ալ Քոտս» - այսինքն Երուսաղէմ - Երզին մէջ կ'ըսէ.*

Ո՛վ իմ ձայնս, միշտ բարձր եղի՛ր, փոթորկէ՛ խղճերուն մէջ, պատմէ՛ անոնց պատահածը, թերեւս արթննայ խիղճը:

Ինձմէ առաջ եղողները, յուշերով, գրութիւններով, քարոզներով աշխարհը ցնցեցին: Ինձմէ ետք եկողները՝ անոնք ալ իրեց ձեւերն ունին: Բայց երանի թէ մէկը կարճ ֆիլմեր պատրաստէ ու տարածէ այդ ամէնը՝ բոլոր հաղորդակցութեան միջոցներով անխտիր. Եղիցի եղիցի:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԸ՝ ՀԱՅ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հայր Գրիգոր Վրդ. Պատիշահ

Փոխ-տեսուչ

Չմմառու Ս. Միքայել Դպրեվանքին

Հայ ժողովուրդի մշակութային պատմության եւ միջնադարեան Հայաստանի կերպարուեստին մէջ մանրանկարչութիւնը առաջնակարգ տեղ կը գրաւէ:

Հայ մանրանկարչութեան ծաղկումին մէջ մեծ դեր ունեցած են վանքերուն մօտ գործող նկարչական արուեստանոցները: Անոնք յաճախ կոչուած են՝ նահանգներու անուններով, ինչպէս՝ Տուրուբերանի, Խաչենի, Վանի, Աղթամարի, եւ այլն:

ԺԳ. - ԺԴ. դարերուն, մանրանկարչական դպրոցները աւելի ընդարձակուեցան: Առաւելապէս ակներեւ դարձան վանական դպրոց-արհեստանոցները, յատկապէս՝ Գլաճոր եւ Տաթեւ եւ այլ գրչատուններ: Այս գրչատունները տուին վաստակաւոր ծաղկողներ, որոնք ստեղծեցին մանրանկարչութեան ամենափայլուն արտայայտութիւնները: Արդարեւ, անոնք ոչ միայն պատկառելի արուեստագէտներ էին, այլ միաժամանակ «խոհուն եւ բանիմաց աստուածաբաններ» էին: Այդ դարաշրջաններուն յիշատակութեան արժանի են՝ Կիրակոս, Աւետիք, Թորոս Ռօսլին, Սարգիս Պիծակ, եւ ուրիշ դէմքեր:

Հայկական նկարչութիւնը կապուած է աւետարաններու զարդանկարչութեան հետ: Իւրաքանչիւր ծաղկող Քրիստոսի ձշմարիտ վկայող, եւ նուիրուած աղօթող

մըն է: Այսօր, շուրջ քսանհինգ հազար հայկական հին ձեռագիրներ կը պահպանուին աշխարհի վրայ: Անոնցմէ մօտ տասը հազարը՝ պաշտամունքային բովանդակութիւն ունին¹:

Հայ մանրանկարչութեան մէջ Աստուածաշունչի ներուծման մասին նախքան խօսիլը, հարկ է մեկնաբանել մանրանկարչութեան հասկացողութիւնը եւ վերլուծել անոր ծագման թուականը:

1- Մանրանկարչութեան հասկացողութիւնը

Մանրանկարը փոքր դիրքով նկարն է, կամ պատկերը, որ կը զարդարէ ձեռագիրներուն ձակատը, լուսանցքը կամ ամբողջ երեսը:

Մանրանկարները սովորաբար գոյնզգոյն զարդանկարներ են, եւ յաճախ՝ ոսկեզօծ եւ արծաթեայ:

Միայն միջին դարերուն է, այսինքն՝ ԺԶ. դարու աւարտին, որ առաջին անգամ ըլլալով, մանրանկարչութիւնը (miniature) ծաղկելու կամ զարդարելու (enluminer) իմաստով գործածուած է²:

Մանրանկարչութիւնը որպէս զարդարուեստ կամ զարդանկարչութիւն կը բովանդակէ գորգագործութեան, ժանեկագործու-

¹ Ռ.Դրամբեան, ներածական, ի՝ Լ. Դուռնովոյ, Հայկական Մանրանկարչութիւն, Երեւան, 1969, էջ 9:

² Grand Larousse Encyclopédique, *Miniature*, Tome 7, Paris, 1963, p. 378.

թեան, երաժշտութեան եւ որմնանկարչութեան արուեստները: Այս բոլորը՝ մանրանկարչութեան համադաս են:

Թէև մանրանկարչութիւնը, որպէս զարդանկարչութիւն անցեալի ցեղերու մօտ գոյութիւն ունէր, անցեալէն իր ընդարձակ հոմանիշներով միջին դարերու հասկացողութիւն է, սակայն մենք հայերս անցեալէն ի վեր ունինք նաեւ սրբանկարներու որմնանկարչութեան նմոյշներ, որոնք կը փաստեն թէ հայոց մօտ վաղեմի ժամանակներէն ի վեր գոյութիւն ունեցած է նկարչութեան արուեստը:

2- Հայ մանրանկարչութեան ծագումը

Թէ ե՞րբ ծագած է մանրանկարչութեան արուեստը հայոց մօտ՝ դժուար է ըսել: Հաւանաբար, ան կրնայ մ ու տ ք

գործած ըլլալ Ե. Դարուն Ս. Գիրքի թարգմանութեամբ:

Ղազար Փարպեցիի վկայութեան համաձայն, մանրանկարչութիւնը կամ լուսանցազարդը սկսած է Ե. դարուն, Էջմիածնի կաթողիկոսարին մօտ³:

Ռ. Դուռնովրն կը հաստատէ թէ մանրանկարչութեան արուեստը Հայաստանի մէջ սկիզբ առած է, Դ. – 2. դարերուն միջեւ, եւ անհետացած է ԺԹ. Դարուն սկիզբը⁴:

Շատ բնական է նաեւ կ'ըսէ Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան, որ Դ. դարու մանրանկարչութիւնը ծնունդ առած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Կապադովկիոյ Կեսարիոյ քաղաքին մէջ, 302-ին, եպիսկոպոսական ձեռնադրութեամբ: Իսկ ազգային ու մշակութային արուեստ մըն ալ ստեղծուած է հայ գիրերու գիւտէն ետք⁵: Այս առումով Իգնատիոսեանը՝ Վրթանէս քերթողի «Յաղագս Պատկերամարտից» ձառը կը մէջբերէ, ուր պատմաբանը կը խօսի ծիրանագոյն մագաղաթի վրայ գրուած աւետարաններու մասին, որոնք նկարազարդուած են ոսկիով եւ արծաթով⁶:

Արուեստագէտ Մկրտիչ Ասլանեան կը վկայէ թէ հայերս մեծաքանակ վկայութիւններ ունինք հայ մանրանկարչութեան մասին հնագոյն ժամանակներէ ի վեր (Նախքան Քրիստոս Ե. – Գ. դարերէն): Ան կը մէջբերէ Գեղամեայ լեռներու քարանձաւներու մանրանկարչութեան նախաձեւեր՝ այծեր, զանազան անասուններ եւ մարդապատկերներ⁷:

Հեթանոսութենէ քրիստոնէութեան անցքին, մշակութային շատ մը տարրեր մնացին անփոփոխ: Կարգ մը մանրանկարներու մէջ պատկերացուած են բուսական, անասնական հիւսուածքային նմոյշներ, ինչպէս՝ արեւի պաշտամունքը, ջուրը, կեանքի ծառը, թռչուններու տեսակները եւ այլն: Բացառութիւն կը կազմեն չորս աւե-

³ Ռ.Դրամբեան, անդ, էջ. 9:

⁴ L. Dournovo, *Miniatures Arméniennes*, Editions Cercle d'Art, Paris, 1960, p.12.

⁵ Վ. Իգնատիոսեան, *Հայ Մանրանկարչութիւնը*, Վենետիկ, 1983, էջ 13:

⁶ Անդ, էջ 14:

⁷ Մ. Ասլանեան, *Հայ Մանրանկարչութեան Ակունքները*, ի՝ Աւետիք, Ապրիլ-Յունիս, 1987, էջ 162:

տարիչները խորհրդանշող անասունները⁸:

Հայ նկարչութեան ամենահին նմոշը թուագրուած է Ձ. դարուն, սակայն ստոյգ թուական ունեցող ամենահին ձեռագիրը «Լազարեան» Աւետարանն է գրուած՝ 887 թուականին: Այս ձեռագիրը կը պահպանուի Մեսրոպ Մաշտոցի պետական մատենադարանին մէջ⁹:

3- Աստուածաշունչի նիւթերը հայ մանրանկարչութեան մէջ

Հայկական նկարազարդ ձեռագիրներուն մեծագոյն մասը ինչպէս նշեցինք, կը կազմեն՝ Աւետարանները, նուազ չափով Աստուածաշունչ մատեանները, եւ դեռ աւելի հազուագիտ՝ Շարակնոցները, Ընթերցուածները եւ ճառընտիրները:

Նկարազարդ աւետարաններուն այդ գեղակշիռ հանգամանքը, ըստ մանրանկարչութեան մասնագէտ Դուռնովոյի, կը կայանայ այն իրողութեան մէջ, թէ անոնք՝ որպէս պաշտամունքի գիրքեր, միջնադարուն մեծ նշանակութիւն ունէին եւ շատ տարածուած էին հանրութեան մէջ, մինչդեռ պատմագիտական երկերով կը զբաղէին գլխաւորապէս մասնագէտները¹⁰:

Կարգ մը մատեաններու մէջ, յստակ կերպով երեւան կու գայ մեզի, թէ հոգեւոր բնոյթ ունեցող նկարազարդերը, ինչպէս նաեւ ոչ հոգեւոր տարրերը միախառնուած են: Աշխարհիկ եւ հոգեւոր զուգահեռաբար ընթացքը կարելի է գտնել 1211 թուականի Հաղբատի աւետարանին մէջ:

Աշխարհիկ բովանդակութիւն ունեցող

մանրանկարներուն առաջինը կը նկատուի Աւարայրի (451 թուականի) ճակատամարտին ներկայացումը 1482 թ. Շարակնոցին մէջ:

3.1- Հին Կտակարանի նիւթեր

Հին Կտակարանի հետ առնչուած նիւթերը հայ մանրանկարչութեան մէջ հազուագիտ են: Մեզի գլխաւորաբար ի յայտ կու գան հետեւեալ դրուագները.

«Ադամ եւ Եւայ» մանրանկարը, պատկերացուած 1678 թուականի ճաշոցին մէջ: Այս մանրանկարին մէջ ուշագրաւ է Ադամ եւ Եւայի միջեւ տնկուած կեանքի խոշոր ծառը:

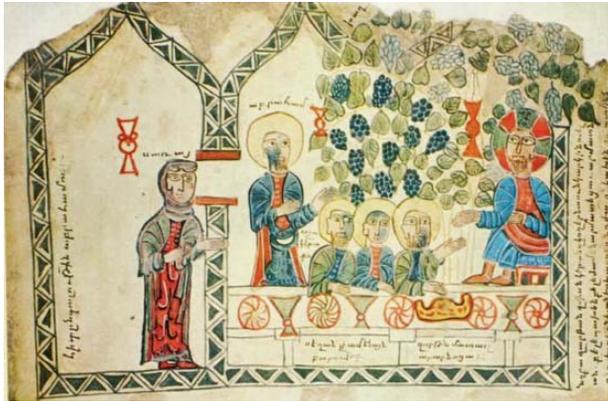
Աբրահամի Որդւոյն՝ Իսահակին զոհաբերումը: Այս մանրանկարը կարելի է գտնել Էջմիածնի 989 թուականի Աւետարանին մէջ: Կարելի է նաեւ 1316 թ. Աւետարանին մէջ գե-

⁸ Մատթէոս՝ մարդ, Մարկոս՝ արիւծ, Դուկաս՝ հորթ, իսկ Յովհաննէս՝ արծիւ: Հարկ է յստակացնել նաեւ, որ Բագրատունիներու դարաշրջանին է (Ը.- ԺԱ. դար), առաջին անգամ սկիզբ գտած են Աւետարանիչներուն նկարները անոնց խորհրդանշով: Այդ ժամանակ մշակութային, վարչական եւ առեւտրական կերպով Անի քաղաքն էր: մեծ նշանակութիւն ունէին նաեւ Հաղբատի ու Սանահինի վանքերը: Հին ժամանակի օձախն էր Սիւնիքի Տաթեւի վանքը. Պատմական այս վանքին մէջ պատկերացուած է Էջմիածնի հռչակաւոր 989 թուականի Աւետարանը: (Տես՝ Լ. Դուռնովո, Հայկական մանրանկարչութիւն, Երեւան, 1969, էջ 9):

⁹ Անդ, էջ 14 :

¹⁰ L. Dournovo, *Miniatures Arméniennes*, op. cit., p. 12.

ղեցիկ մանրանկար մը տեսնել, որ կը պատկերացնէ մեր հայր Աբրահամը իբրև հիւրընկալ անձ:

Նոյնպէս ուշադրութեան արժանի է Թորոս Ռօսլինի 1266 թուին՝ Նսպնայ Վարդան Եպիսկոպոսին համար ծաղկած Մաշտոցը, որ կը նկարագրէ Հին Կտակարանի տեսարաններ, ինչպէս՝ Յովնան կէտծուկին բերանին մէջ եւ Նինուէ քաղաքի բլուրին վրայ՝ իր խոկուն դէմքով կեցուածքը, ուր կը սպասէ՝ քաղաքին այրիւրը¹¹:

Կարմիր Ծովէն անցքը Մովսէսի առաջնորդութեամբ, սոյն Մաշտոցին հազուագիւտ մէկ մանրանկարն է:

1288 թուականի մաշտոցին մէջ կը գտնենք մանրանկար մը, որուն նիւթը առնուած է Դանիէլ Մարգարէի գիրքէն: Այդ մանրանկարը կը պատկերացնէ երեք մանուկներ՝ Սեդրաք, Միսաք, եւ Աբէդնագով,

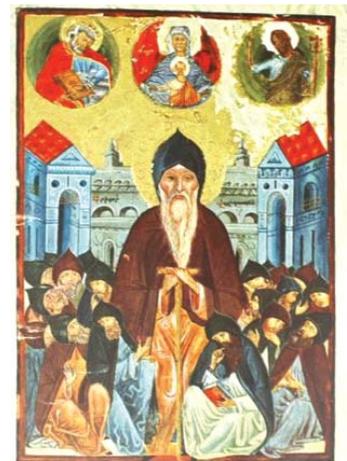
որոնք Նաբուգոդոնոսոր արքային հրամանին չանսալով, նետուեցան բորբոքեալ հնոցին մէջ¹²:

Ի վերջոյ կը մէջբերեմ՝ Հին Կտակարանի հետ առնչուած գերազանց մանրանկար մը. «Մեկնութիւն Սաղմոսացն Դաւիթի», հայկական գեղանկարչութեան մէջ

Ի վերջոյ կը մէջբերեմ՝ Հին Կտակարանի հետ առնչուած գերազանց մանրանկար մը. «Մեկնութիւն Սաղմոսացն Դաւիթի», հայկական գեղանկարչութեան մէջ

¹¹ Թորոս Ռօսլինի ձեռագիր Մաշտոցը կը գտնուի Երուսաղէմի մատենադարանին մէջ: Տես՝ Վ. Իգնատիուսեան, Հայ Մանրանկարչութիւնը, անդ, էջ 62:
¹² Տես՝ L. Dournovo, Miniatures Arméniennes, op. cit., p. 135.

հազուադիւտ դիմանկարներէն մէկը: Գրիգոր Տաթեւացիին մեծ չափերը կ'ընդգծեն այն յարգանքն ու մեծարանքը, զորս կ'ընծայէին իր ժամանակակիցները:

3.2- Նոր Կտակարանի Նիւթեր

Նոր Կտակարանի Պաշտամունքային ձեռագիրներու գլխաւոր մասը կը կազմեն Աւետարանները, նուազ չափով՝ Առաքեալներուն Գործերը, եւ Նամակները:

Յիշատակութեան արժանի է Թորոս Ռօսլինի առաջին Աւետարանը՝ գրած եւ ծաղկած Հրոմկլայի մէջ: Այս Աւետարանը ծանօթ է «Ձէյթունի Աւետարան» անունով, որովհետեւ ժամանակին Ձէյթունի մէջ կը գտնուէր¹³:

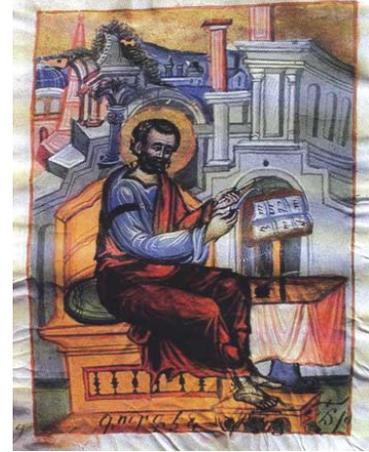

Այս Աւետարանին նկարները բաղդատմամբ Ռօսլինի միւս գործերուն քիչ են, բայց անոնց մէջ ճոխ երեւակայութիւն կայ արուեստագէտին կողմէ: Ձեռագիրներուն մէջ հետաքրքրական են Աւետարանիչներու պատկերները՝ նկարուած նուրբ արուեստով ու ներդաշնակ գոյներով. Մատթէոս կը մտածէ, Մարկոս եւ Ղուկաս կը գրեն, իսկ Յովհաննէս կը խորհի Մատթէոսի պէս, սակայն այն տարբերութեամբ որ, ծնօտին կռթնցուցած ձեռքով բռնած է մագաղաթի երկար թերթ մը:

Մարկոսի կիսախորանին մէջ կը տեսնուին նաեւ երեք կիսանդրիներ. Մէջտեղը Յիսուսը, քովը Սուրբ Կոյս Մարիամ եւ Յով-

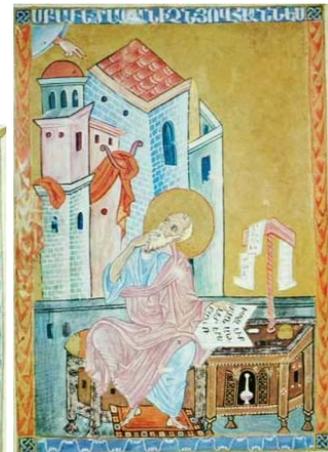
հաննէս Սկրտիչ ձեռքերնին երկարած՝ աղաչողի ձեւով¹⁴:

Սոյն Աւետարանին մէջ հետաքրքրական է ուրիշ լուսանցքի մանրանկար մը, որ կը ներկայացնէ խ ա չ ա զ ա ը փոքր տաճար մը եւ Պետրոս առաքեալը՝ ձեռքը բանալի մը բռնած:

1268-ին, Թորոս Ռօսլին ուրիշ Աւետարան մը ծաղկած է Լեւոն Գ-ի որդւոյն՝ Հեթում իշխանին համար: Աւետարանը ծանչցուած է իբր «Մալաթիայի Աւետարան», եւ կարելի է ըսել որ Թորոս Ռօսլինի ամենաճոխ եւ ամէնէն ընտիր գործերէն մին է:

Այս ձեռագրին մանրանկարներուն մէջ ուշադրութեան արժանի է «վերջին դատաստանը», որ յստակ գաղափար կու տայ Թորոս Ռօսլինի հարուստ երեւակայութեան մասին:

¹³ Վ. Իգնատոսեան, անդ, էջ 60:
¹⁴ Անդ, էջ 59:

Առ հասարակ Թորոս Ռօսլիմի մեզի հասած գործերը կիլիկեան մանրանկարչական դպրոցի ամենէն փայլուն եւ մեծարժէք արտադրութիւններն են: Ան ոչ միայն բարձր պահած է հայ մանրանկարչական շարժման իրապաշտ սկզբունքները, այլեւ խորացուցած է իր ժամանակի գեղեցկագիտական հասկացողութիւնը եւ հանդիսացած է իր դարաշրջանի նկարչական արուեստի առաջնորդն ու «վերածնունդի նախակարապետը»:

Բացի աւետարանական գլխաւոր դրուագները պատկերացնելէ, ինչպէս՝ Ծնունդը, Աւետումը, Սկրտութիւնը, Պայծառակերպութիւնը, Ընծայումը, Խաչելութիւնը, Թաղումը, Յարութիւնն ու Համբարձումը..., նկարիչները յաճախ իրենց մանրանկարներուն տարածութիւնը աւելի կ'ընդարձակէին եւ լուսանցքներուն մէջ նուազ արժէք ունեցող դրուագներ կը նկարագրէին, յատկապէս՝ Քրիստոսի հրաշքները, բուժումները եւ առակները:

Երկրորդական դրուագներէն կարելի է նշել.

- Ս. Պօղոսի եւ Պետրոսի նամակները,
- Սկիզբ՝ Գործք Առաքելոց,
- Սկիզբ՝ Գիրք Յայտնութեան,
- Սկիզբ՝ Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու, եւ Յովհաննու Աւետարաններուն:

ՎԵՐՉԱԲԱՆ

Հայ մանրանկարչութիւնը մօտ հազար չորս հարիւր տարուան (6-19-րդ դար) պատմութիւն ունի: Ան լոկ արուեստի ձեւ է, այլ նաեւ՝ գեղագիտական եւ երեսակայական բարձր մօտեցում է:

Բնականաբար, մեզի հասած ձեռագիրներու մէջ հայկական մանրանկարչութեան զարգացման բոլոր շրջանները հաւասարապէս չեն արտացոլուած: Սակայն, հայկական գեղանկարչութեան հազարամեայ պատմութեան մէջ կիլիկիան մանրանկարչութիւնը ուրոյն տեղ կը գրաւէ: Հայկական արուեստի մէջ ոչ մէկ տեղ կարելի է գտնել այնպիսի շքեղ զարդանկարներ՝ պայծառ, գոյներու այնքան փայլ, այնպիսի նրբութիւն եւ հմտութիւն, ինչպիսին կիլիկիոյ դարաշրջանը:

Ինչպէս մշակոյթի միւս ձիւղերը, հայ մանրանկարչութիւնը նաեւ ունի իր ոճական առանձնայատկութիւնները եւ յատկապէս՝ հոգեւոր իւրայատուկ կառոյցը: Պաշտամունքային բովանդակութիւն ունեցող մանրանկարներուն այս մեծ բովանդակութեանը կարելի է հասկնալ այն իմաստով թէ Հայաստան առաջին ազգն է, որ ընդունեց Քրիստոնէութիւնը որպէս պետական կրօնք: Հետեւաբար, հայ ժողովուրդը այդ իրականութեան հետ շաղուելով՝ իր մշակոյթին մէջ, դարերու ընթացքին, գետեղեց քրիստոնէական վարդապետութիւնները, որոնք շուտով դարձան անոր ազգային սեփականութիւնը:

Ի վերջոյ, յաւակնութիւնը չունիմ անթերի գործ մը արտադրած ըլլալու: Կը յուսամ սակայն, որ այս ուսումնասիրութիւնը ծառայեց իր նպատակին՝ պարզելու աստուածաշնչական գլխաւոր տարրերը, որոնք սերտ կապակցութիւն ունին հայ մանրանկարչութեան արուեստին հետ:

ԺԱՄԱԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆՑ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԵՐԵԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Հայր Սովսես Վրդ. Տոնանեան
Լուսարարապետ՝
Զմմառու Վանական Եկեղեցւոյ

Քրիստոնեայի մը եւ առաւել եւս քահանայի մը հոգեւոր կեանքի երկու սիւները կը կազմեն ժամակարգութիւնը եւ Պատարագի Սուրբ Խորհուրդը: Վարդան Վրդ. Այգեկցին այսպէս կը խրատէ քահանաները. «Առաջին հերթին՝ պէտք է գիշերուան եւ ցերեկուան ժամակարգութեան մէջ Աստուծո՛մէ՛ աւանդուած կարգը անթերի կատարել. Առաջին «Օրհնեա»յէն մինչեւ արձակման օրհնութիւնը՝ կամ ըսելով՝ պէտք է կատարէ, կամ լսելով, որպէսզի միտքը ամենեւին չհեռանայ Աստուծո՛մէ: Առօրեայ երկրագործի պէս մտաւոր անդաստանին մէջ պէտք է գործէ անբիծ ու անարատ, որպէսզի Քրիստոսով աճի՛»:

Պաշտօնասիրութիւնն ու աղօթքի եղանակն ու օրըստօրէութիւնը կը տեսնենք Հայոց քով Դ.-Ե. դարերուն, որ մեր քրիստոնէութեան սկզբնական շրջանն է եւ ուր մեր ազգը հետեւեցաւ միւս հին եկեղեցիներու օրինակին, եւ առաւելապէս յունականին, մանաւանդ Կապադովկիոյ, որ եղաւ Հայ ծէսին աղբիւրը: Փաւստոս՝ պատմիչ Դ. Դարու, կը վկայէ, թէ մեծն Ներսէսի օրով «ամբողջ Հայոց երկրին մէջ եկեղեցւոյ պաշտամունքի կարգը մեծապէս պայծառացեալ էր հանդիսական ժամակարգութեամբ եւ բազմութիւնը սուրբ պաշտօնեաներուն կը մասնակցէին հասարակաց կանոնին կամ աղօթքին»²:

Դ. եւ Ե. Դարերէն սկսեալ մինջեւ Է. եւ Ը.

Դարերը, Հայ եկեղեցին վերջնականապէս կազմած էր աղօթքի ինը ժամերը՝ Գիշերային, Առաւօտեան, Արեւագալ, ճաշու երեք ժամեր, Երեկոյեան, Խաղաղական եւ Հանգստեան. ամէնօր որոշեալ ժամուն կատարուելու համար, քանի իւրաքանչիւրը կը կրէր խորհուրդ մը: Աղօթքի պաշտօնը զանազան ժամերու վրայ բաժնելուն բնական նպատակն էր՝ իւրաքանչիւր մաս իր ժամուն պաշտելը:

Վանականները, որոնց տան մէջ էր աղօթատեղին, կը հաւաքուէին եկեղեցի, եւ հասարակաց միատեղ կ'աղօթէին. իսկ ժողովուրդը՝ հասարակաց կերպով ամէնօր կամ շաբաթ եւ կիրակի օրերը: Միջին դարուն Արեւագալն ու Խաղաղականը այլեւս ամէնօրեայ չէին եւ Հանգստեան ժամն ալ ազատ ձգուած էր: Գրիգոր Տաթեւացին կը խրատէ թէ հարկ է օրհնել Փրկիչը խորհրդաւոր ժամուն, օրուան եօթը ժամերուն: 1166 թուին, Ն.Շնորհալիւն իր Ընդհանրականին մէջ կը պատուիրէր քահանաներուն. «Արիաբար եւ յօժարամիտ սրտով առանց ծուլութեան սուրբ հայրերու աղօթքի սահմանած կանոնները անթերի կատարել՝ ըստ իւրաքանչիւր ժամու»:

Աստուածապաշտութիւնը ըստ հաճոյքներու պէտք չէ ըլլայ, այլ պէտք է այնպէս կատարել ինչպէս Աստուած սահմանած է եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին կարգաւորած է՝

¹ Վարդան Այգեկցի, *Խրատներ*, Անթիլիաս 2002, էջ 125.

² Վ. Հացունի, *Պատմութիւն Հայոց Աղօթամատոյցին*, Վենետիկ - Ս. Ղազար, 1965, էջ 14.

³ Ստեփանոս Քհն. Մանդինեանց, *Աստուածապաշտութիւն Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ*, Անթիլիաս 2010, էջ 12.

Ժամագիրք եւ պատարագամատոյց՝ ձեռագիր թիւ BzBz00034, 1627թ. Չմնառու ձեռագրատուն:

Յովհաննէս Ոսկերեանը Անտիոքի մէջ կը նկարագրէր իր ժամանակը վանականներուն կանոնական աղօթքը. Հաւախօսի ժամուն, կ'ըսէ «միահառաչ կ'երգեն մարգարէական օրհնութիւնը»: «Առաւօտեան աղօթքներ եւ օրհնութիւններ կը կատարեն, ապա ընթերցումներ Ս.Գրոց, սակայն այս վերջինը առանձնաբար⁴: Մովսէս Խորենացին կը պատմէ Ս.Սահակ հայրապետի համար՝ թէ իր վաթսուն կրօնաւոր աշակերտներուն հետ մշտնջենաւոր պաշտմամբ կը կատարէր կանոններ, անոնց նման որ անապատին մէջն էին⁵: Հաւատացեալներն ալ, բարեպաշտ աշ-

խարհականները կը մրցէին քահանաներուն վանականներու հետ աղօթասիրութեան մէջ: Մեծն Վարդանի ապարանքին մէջ, կը պատմէ Ղազար Փարպեցին, իր դրան պաշտօնեաները «կարգեալ ժամերու պաշտօնը առաւօտէն իրիկուն անյապաղ կը կատարէին»⁶:

Ծիսական աղօթքի հասարակաց բնոյթը

Աստուածապաշտութիւնը կարելի է բաժնել Հասարակաց կամ Եկեղեցական, եւ մասնաւոր կամ տնային: Առաջինը՝ քրիստոնեաներու միատեղ համախմբու-

⁴ Վ. Հացունի, Պատմութիւն Հայոց Աղօթամատոյցին, էջ 12-13:
⁵ Անդ, էջ 15.
⁶ Անդ.
⁷ Ստեփանոս Քին.Սանդիկեանց, Աստուածապաշտութիւն Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ, Անթիլիաս 2010, էջ 11:

մով կը կատարուի, նշանակուած վայրերու մէջ եւ սրբագործուած պաշտօնեաներու միջոցաւ. Իսկ երկրորդը, քանի մը անձերու համար, կամ տունին մէջ, որեւէ հոգեւոր պաշտամունքի համար⁷: Հայոց մօտ, ժամակարգութիւնը հասարակաց եւ վանական էր իր էութեամբ: Դ. դարուն միանձանց անապատական ցրուած կեանքը փոխուեցաւ միաբանական կենակցութեան. եւ անոնց առանձնական ամէնօրեայ աղօթքը՝ որուն նուիրուած էին՝ վերածուեցաւ հասարակաց պաշտման՝ ի մեծագոյն շահ եղբայրութեան. Այնպէս որ վանքերն եղան հիմնադիրները: (Հացունի, Պատմ. Հայոց Աղօթամատոյցին):

Հայոց քով, դարերու ընթացքին այս կամ այն անունը աւելի կը գործածուէր. ամենաստոյգը սակայն հասարակաց կոչումն էր: Ս.Սահակ Պարթևի ժամանակ կոչուած է «Պաշտօն», «Հասարակաց պաշտօն» կամ «Պաշտօն Եկեղեցւոյ». Յոյներու եւ Լատիններու քովն ալ նոյնն է, հնագոյն եւ հարագատագոյնն է յիշեալ կոչումներէն եւ կը նշանակէր ծառայել Աստուծոյ աղօթքով, իսկ Կանոնը, սաղմոսներու «Կանոններէն» առնուած է, որ գլխաւոր մասն էր հասարակաց աղօթքի: Ըստ Խորենացիին «Եկեղեցւոյ Կարգք», կամ ալ «Կարգք պաշտաման», «Պաշտօն սաղմոսերգութեան», «աստուածային աղօթք», «Հասարակաց աղօթս». եւ որովհետեւ որոշեալ ժամերու հետ կապուած էին այս աղօթքները, ժամ բառը գործածած են աղօթքի եւ պատարագի իմաստով. ժամակարգութիւն, ժամերգութիւն կամ ժամագիրք բառերը հիմնուած են «ժամ» բառին վրայ, որ կը նշանակէ ժամերուն կապուած աղօթք: Գրիգոր Տաթևացին կ'ըսէ. «ի հնումն եօթն անգամ էր ժամն» Ուստի «ժամերգութիւն» կամ «ժամապաշտութիւն», «Պաշտօն ժամասացութեան»: Եւ նոյն իմաստով աղօթատեղին ալ կոչուած է «ժամատուն» կամ «ժամատեղի»:

Պատարագը եւ ժամերգութեան աղօթքը իբրեւ մէկ ամբողջութիւն:

Պատարագը՝ մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի Սարմնին եւ Արեան հաղորդութեան խորհուրդը, որ քահանային միջոցաւ սրբագործուելով, Հօր Աստուծոյ կը մատուցուի՝ մեր անդատապարտութեան, քաւութեան եւ մեղքերու թողութեան համար, Աստուածային Խորհուրդ, կամ Սուրբ Խորհուրդ կոչուած է Հայոց մօտ:

Ժամերգութեան եւ պատարագի միջեւ պէտք է շարունակականութիւն մը ըլլայ: Հին ժամանակ Պատարագը կը սկսէր ժամերգութեամբ եւ երեկոյեան կը փակուէր ժամերգութեամբ:

Նախնական շրջանին սերտօրէն միացած էին Եկեղեցւոյ այս երկու աղօթքները եւ միասին ամբողջութիւն մը կը կազմէին, առանց սակայն բնականաբար բոլորովին նոյնանալու: Յամենայն դէպս, «Պատարագ»-ի Սուրբ Խորհուրդը իր երկու հիմնական բաղկացուցիչ պահերով, մասնաւորապէս առաջին բաժինը որ «Խօսք»-ի ծիսակատարութիւնն է, բնականաբար սերտ կապ ունէր «ժամակարգութեան» հետ, առանց սակայն բոլորովին նոյնանալու անոր հետ:

ճաշու ժամէն ետք, Յայսմաւորքը կը կարդային, կամ ճառընտիրք, շինիչ կտորներու ընթերցումներով. ասիկա Խօսքի ծիսակատարողութիւնն էր:

Երբ պատարագի քահանան «առէք կերէք...»ը կ'արտասանէ, իսկոյն Խորհուրդը կ'իրագործուի որովհետեւ անձնական ջերմեռանդութենէ չի բխիր, այլ Եկեղեցւոյ աղօթքէն կը ծագի հասարակութեան համար եւ իր նպատակին կը հասնի: Ուստի ոչ թէ քահանային ուժով այլ՝ Աստուծոյ զօրութեամբ կը կատարուի: Հետեւաբար, Աստուածային պաշտամունքը որ իր մէջ կ'ամփոփէ ժամերգութիւն, աղօթքներ, սաղմոսներ, Աւետարաններ եւ ճառընտիրք. Այսինքն սկիզբէն մինչեւ պատարա-

գիչին ձեռք լուալը, Խօսքը՝ սնունդ է. Իսկ երկրորդ մասը՝ Խօսքը մարմին կը դառնայ, կը թանձրանայ եւ մարմին կ'առնէ: Ժամերգութիւն եւ պատարագ մէկ ամբողջութիւն կը դառնան. մէկը պատրաստութիւն է, իսկ միւսը լրումն է:

Ի սկզբանէ Ս. Պատարագը եւ ժամերգութիւնը անբաժան էին, ասիկա անկասկած ճիշդ է «ճաշու ժամուն» համար: Սուրբ Պատարագը կը յաջորդէր ճաշու ժամուն. Փաստ՝ ճաշու շարականը զոր դպիրները կ'երգեն պատարագի ընթացքին: Սովորաբար առաւօտուն երբ սկսի, մինչեւ ժամը տասներկու կ'աւարտի, որովհետեւ այս միջոցին էր, որ Գողգոթայի Չոհը մատուցուեցաւ մեր մեղքերուն համար:

Նախ ճաշու ժամերգութիւնը՝ երեք ողորմեաները ըսելով, այսինքն՝ նախ միտքը մաքրել աղօթքով, ապա մօտենալ սուրբ սեղանին:

Շատ հաւանական է նաեւ որ, տօնական օրերուն մանաւանդ, քիչ ըլլար Առաւօտեան ժամուն եւ ճաշու ժամուն միջեւ ժամական հեռաւորութիւնը: Տասներկրորդ դարուն Ս. Ներսէս Շնորհալին, պատարագի առաւել վստմութիւնը ցոյց տալու համար միւս աստուածապաշտութեան արարողութիւններէն, աւելի հանդիսականացուց Գիշերային ժամերգութեան կարգը: «Յիշեսցուք» սաղմոսանման երգով, «Առաւօտ լուսոյ» սքանչելի երգով. Ասիկա կը նշանակէ թէ պատարագի օրերուն, երրորդ ժամը Գիշերայինով կը փոխարինուէր:

Սակայն, տասներկրորդ դարուն Խաչատուր Տարօնեցիին «Խորհուրդ խորին» շարականը սկսան երգել:

Ժամակարգութիւնը որպէս սուրբ աւանդ

Դարերը կը յառաջանան եւ փոփոխութիւններ ալ կ'ըլլան. Սակայն Եկեղեցին չի դադրիր աղօթքի օրէնքին պահպանութենէն: Եթէ Քրիստոսէն ժառանգած ենք այս աղօթքը որպէս աւանդ, պէտք է զայն

կատարենք եւ փոխանցենք մեզի յաջորդող սերունդներուն: Եթէ պարտազանց գտնուինք, այս աւանդը կը կորսուի: Նախ պէտք է մենք աւետարանը իբրեւ գիտութիւն ստանանք եւ քարոզենք, ապա զայն փոխանցենք ուրիշներուն: Մինչ աղօթքը կը տարբերի որովհետեւ ոչ միայն քարոզ է այլ նաեւ ապրումն է անոր: Ասոնք երկու սիւներն են քահանայի կեանքին. աղօթք եւ քարոզութիւն:

Հետեւաբար, այսօր Եկեղեցւոյ հոգը դարձած է իր սրբազան ծէսը: Ինչպէս պէտք է պահել ու կատարել ծիսական սուրբ աւանդը՝ Պատարագի Սուրբ Խորհուրդը եւ ժամասացութիւնը: Մեր հոգեւոր կեանքը պէտք ունի սնունդի: Տարբեր ձեւերով կու տանք այդ սնունդը, կան այլ բաներ եւս որոնք կը զօրացնեն զանիկա. Սակայն հիմնականը Եկեղեցւոյ աղօթքն է. Եկեղեցին կ'աղօթէ, Աստուծոյ հետ մտերմութեան պահ մը տրամադրելու համար, եւ մեր օրը սրբացնելու համար, այստեղէն՝ ժամակարգութիւն բառը, մեր ժամերը սրբացնելու եւ Աստուծոյ նուիրելու: Իսկ կիրակի օրը, Եկեղեցին հանդիսաւոր կերպով կը պահանջէ կատարել աստուածային խորհուրդները: Յարուցեալ Քրիստոսին հանդիպելու եւ յարութեան լոյսով նորոգուելու եւ նոր արարած դառնալու համար:

Միջին դարերուն ժամերգութեան զանցառումը մահացու մեղքի աստիճանի հասած էր, որով կանոնական գետնի վրայ կը կատարուէր: Այսօր շեշտը կը դրուի բարոյական գետնի վրայ: Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ, Վատիկան Բ. Էն ետք պարտաւորիչ է ըստ խղճի: Մինչ առաջ կանոնապէս պարտադիր էր, հիմա՝ բարոյապէս: Որովհետեւ աղօթքը պէտք է սրտէն բխի, ինքնաբոլիս պէտք է ըլլայ:

Կղերիկոսները, աշխարհական կղերը, սարկաւագունք, Եկեղեցւոյ կարգն ունին, ուստի առաջին հերթին այդ պարտականութիւնը ունին: Աշխարհականներն ալ

մկրտութեամբ կնքուած են Ս. Հոգիով, ուստի անոնք հասարակաց քահանայութեան կը մասնակցին: Իրենք ալ հրաւիրուած են ժամակարգութեան: Եւ քանի որ Եկեղեցին կայ, առանձնապէս կամ անհատապէս ալ թելադրուած է կատարել հասարակաց աղօթքը, քանի որ Եկեղեցին գոյութիւն ունի: Երբ անհատաբար կը կատարենք Եկեղեցւոյ հասարակաց աղօթքը, կը թափանցենք անոր մէջ, մենք մեզ դասաւորելով այս հասարակաց աղօթքին մէջ: Ասիկա մեր աղօթքը չէ այլ Եկեղեցւոյ աղօթքն է, Եկեղեցւոյ համար կը կատարուի, ոչ թէ անհատաբար, որպէս առանձնական ջերմեռանդութիւն: Ուստի եթէ զանց ընենք Եկեղեցին է որ կը զրկուի հոգեւոր սնունդէ, ասիկա Եկեղեցւոյ հիմնական յանձնառութիւնն է: Քրիստոսի աղօթքը կը կատարենք, Տէրունական աղօթքը, Աստուծոյ հետ իր մտերմական պահն էր որ ձգեց Եկեղեցւոյ⁸:

Այսօր ալ ժամերգութիւն եւ պատարագ պէտք չէ բաժնել իրարմէ. Հնարաւորինս միասին կատարելու է, իրարմէ անբաժան: Ժամերգութիւն եւ պատարագ մէկ բան պէտք է ըլլան քահանային կեանքին մէջ. Պատարագը կեդրոնն ու սիրտն է:

Քրիստոս է որ մեզ կը կանչէ աղօթքի, Հայրը փառաբանելու համար եւ միջնորդելու աշխարհի համար: Ինքն ինչպէս որ մեզ կ'ուղարկէ առաքելութեան դէպի մարդիկ, ապա երեկոյեան դարձեալ մեզ կը հրաւիրէ աղօթելու եւ Հայրը փառաբանելու:

Եզրակացութիւն

Դարերու երկար հոլովոյթը չաղարտեց Եկեղեցւոյ սուրբ աւանդը. Եկեղեցին կը շարունակէ աղօթել իր հինաւուրց բայց

միշտ նոր ժամասացութիւնը, որովհետեւ առաջին ճամբան գոր Յիսուս ցոյց կու տայ մեզի աղօթքինն է. «Հարկ է աղօթել եւ բնաւ չվիատիլ» (Ղկ 18,1): Պարտաւոր ենք աղօթել ամէն բանէ առաջ՝ որովհետեւ Քրիստոնեայ ենք: Քրիստոնեան կ'աղօթէ միացած Քրիստոսի: Արդարեւ աղօթքը ճանաչումն է մեր սահմաններուն եւ մեր պայմանաւորումը՝ ուրիշէն: Մենք ծագում առած ենք Աստուծմէ, մենք Աստուծմէ ենք եւ կը վերադառնանք Աստուծոյ: Ուրեմն չենք կրնար եթէ ոչ մենք մեզ յանձնել Աստուծոյ, մեր Արարչին եւ Տիրոջ, կատարեալ եւ ամբողջական վստահութեամբ⁹: ժամակարգութիւնը միայն վանականներու առանձնաշնորհութիւնը չէ, այլ իսկական առաքելալին, տիպար առաքելալի մը պարտականութիւնն է: Մեր էութեան կը պատկանի. ինչպէս կ'ըսէ Գործք Առաքելոցը, Պետրոս առաքելալը եօթը սարկաւազներ կը ձեռնադրէ որպէս աջակից եւ օգնական, ասոնք պէտք էին զբաղիլ հասարակաց այլեւայլ ծառայութիւններով, բարեգործական գործերով, ընկերային ծառայութիւններով, որպէսզի առաքելալները կարենային զբաղիլ միմիայն քարոզութեամբ եւ աղօթքով:

Քրիստոնեան աշակերտն է Յիսուսի, անձն է որ կը հաւատայ ճշմարտապէս թէ՛ Յիսուս մարդացեալ Բանն է, կենդանի Աստուծոյ Որդին մեր մէջ աշխարհ եկած: Յիսուսի կեանքը իբրեւ մարդու կեանք՝ եղաւ շարունակական աղօթք, արարք շարունակական երկրպագութեան եւ սիրոյ՝ Հօր: Քանի որ գերագոյն արտայայտութիւնը աղօթքին զոհաբերումն է, գագաթը Յիսուսի աղօթքին եղաւ Չոհը Խաչին, կանխաւ աւետուած գոհութեամբ՝ վերջին Ընթրիքին եւ փոխանցուած բոլոր դարերուն՝ Սուրբ Պատարագով¹⁰:

⁸ Sacrosanctum Concilium – Սրբազան Ծէսը, 4 Դեկտեմբեր 1963, Թրգմն.

⁹ Յովհաննէս Պողոս Բ., *Մեկնութիւն Տէրունական Աղօթքին*, (քաղուած՝ Աւետիք Պաշտօնաթերթէն 1985, էջ 432).

¹⁰ Անդ, էջ 433.

ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐ ԶՄՄԱՌՈՒ ՏՈՀՄԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

† Գեղյ. Մեսրոպ Ծ. Վրդ. ճուրեան
(Զուարթնոց, համար 4- 1983 էջ 28 - 34)

1982ի ձմեռը, Հայաստանէն խնդրեր էին Չմմառու վանքի մատենադարանին հնատիպ հայրերէն գիրքերու ցանկը: Այս հնատիպները թէպէտ արձանագրուած էին պիտակներու վրայ, սակայն մանրամասն տեղեկութիւններով կամ նկարագրութեամբ ցանկագրում չէր եղած:

Հայաստանէն խնդրուած ցանկը ժամանակին հասցնելու համար, հարկադրուեցայ տուեալները քաղել պիտակներու վրայէն: Այդ ժամանակ անդրադարձայ թէ սխալներ սպրդած են՝ եւ պիտակներու գիրքին անուանաթերթին բովանդակութեան:

Նոյն տարին, յուլիսին, մատենադարանի պահարաններէն հանելով, հնատիպները դասաւորեցի մէկ պահարանի մէջ, նոր թուարկումով՝ տպագրութեան ժամանակագրական կարգի համաձայն: Այս աշխատանքէն ետք յայտնի եղաւ թէ Չմմառու վանքի մատենադարանին մէջ կը գտնուին.

ԺԶ. դարէն 4 հնատիպներ

ԺԷ. դարէն 75 հնատիպներ

ԺԸ. դարէն 250 հնատիպներ:

Տակաւին կան 25 գիրքեր, որոնց հեղինակին, հրատարակիչին, տպարանին անունն ու վայրը ճշդելը յաւելեալ աշխատանք կը պահանջէ, որովհետեւ այդ մատենաներուն ո՛չ միայն անուանաթերթն ու յիշատակարանը այլ նաեւ երբեմն ամբողջ պրակներ ինկած են:

Մեր մշակոյթի այս հնաբոյր մասունքները

առ հասարակ լաւ վիճակի մէջ պահուած են. միայն քանի մը գիրքեր վնասուած են խոնաւութենէ կամ ցեցակերութենէ: Շատ հետաքրքրական է՝ գիրքերու սկիզբը կամ վերջը գրուած յիշատակարանները ուր կը կարդանք, թէ մեր միաբանները ինչպիսի զոհողութիւններով գտած եւ զնած են մանաւանդ ԺԶ. կամ ԺԷ. դարերու հնատիպները եւ զուրգուրանքով պահելէ ետք բերած ու նուիրած են վանքի Մատենադարանին:

Երբեմն նոյն հատորին մէջ տպուած են, շարունակուող կամ նոր համարակալութեամբ երկու գիրքեր, տարբեր հեղինակներէ եւ այլ բովանդակութեամբ: Երբեմն ալ միասին կազմուած են տարբեր թուականներու տպուած գիրքեր:

Անակնկալը աւելի մեծ է երբ հնատիպներու վերջը կցուած են ձեռագիր թերթեր: Սեփականատէրերը այս թերթերը կը զետեղէին հնատիպներու վերջը, ոչ թէ զանոնք կորուստէ փրկելու համար միայն, այլ որպէս պահպանակներ: Այսպէս, «Ուրբաթագիրք»ի վերջը աւելցուած են 8 ձեռագիր թերթիկներ: Աբգար դպիրի «Տօնացոյց»ին կցուած են երկաթագիր երկու թերթիկներ: Շահեկան են նաեւ կողքի ներքին երեսի վրայ փակցուած մետաքսեայ կտորները իրենց երանգներով, բանուածքով եւ զարդարանքներով: Իւրաքանչիւր հնատիպ գիրք, պատմութիւն մըն է խորհրդաւոր եւ առինքնող:

Այս յօդուածին մէջ պիտի գոհանամ տալ նկարագրութիւնը միայն ԺԶ. դարու չորս հնատիպ մատեաններու զորս ունինք մեր մատենադրանին մէջ: Կը յուսամ ամբողջական ցանկը շուտով վերջնական ձեւի դնել եւ թերեւս ան տպուի առանձին մենագրութեամբ: Գիրքերու ցանկէն եւ անոնց նկարագրութենէն առաջ յարմար կը դատեմ ընդհանուր բայց ընդարձակ ակնարկ մը տալ հայերէն գիրքերու տպագրութեան սկզբնաւորութեան մասին, ի հետաքրքրութիւն «Ձուարթնոց»ի ընթերցողներուն:

**ԳՐԶԱԳՐՈՒԹԵՆԷ
ԴԷՊԻ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ**

Մեր պատմութեան մէջ, գրչագործութիւնն ու մանրանկարչութիւնը անբաժանելիօրէն կապուած են վանականներու պատմութեան եւ վանքերու շէնութեան: Հայաստանի քաղաքական կացութեան համաձայն, վանքերը կը ծաղկին կամ կ'ամայանան, հետեւաբար գրչագրութիւնն ու մանրանկարչութիւնը կը զարգանան կամ անկումի կ'ենթարկուին:

ԺԴ. դարու կէսէն անդին, որ կը զուգահեռաբար Կիլիկեան թագաւորութեան տկարութեան եւ անկումին, գրչագրութիւնն ալ կը ներկայացնէ նսեմացումի բացայայտ նշաններ: Նոյն կացութիւնը կը տիրէ Մեծ Հայքի մէջ, մինչեւ Լէնկթիմուրի արշաւանքներուն յաջորդող շրջանը: 1420ի ատենները կը սկսի գրչագրութեան զարթօնքի շարժում մը որ կը տեսնուի մինչեւ 1460: Իսկ այս թուականէն մինչեւ 1500 մեր «Մշակոյթի ամենախոր անկման ժամանակա շրջանն է»¹: Այդ անկումը դարմա-

նեց տպագրութիւնը, երբ 1512-1513 թուականներուն Վենետիկի մէջ հրատարակուեցան առաջին տպագիր հայերէն գիրքերը:

**ՎԵՆԵՏԻԿ՝ ՕՐՐԱՆ
ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ**

Կը զարմանանք թէ ինչո՞ւ տպագիր առաջին հայերէն գիրքերը լոյս կը տեսնեն Վենետիկ: Երկու նպաստաւոր տուեալներ կարելի դարձուցին հայ գիրքի տպագրութիւնը Տոկաներու ուստանին մէջ:

1- Վենետիկի հայկական գաղութը.

Շնորհիւ աշխարհագրական դիրքին, Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութիւնը կրցաւ նախանձելի դիրք գրաւել Արեւելքի առեւտուրի մէջ: Այս կարեւորութիւնը չէր կրնար վրիպել ձեռնվազի եւ վենետիկցի վաճառականներու ուշադրութենէն: Արդարեւ, 1201ին, նախ ձեռնվազիները եւ ապա նոյն տարին վենետիկցիները մաքսային համաձայնութիւններ կը կնքեն Լեւոն Բ.ի հետ, շտեմարաններ կը կառուցանեն Այաս, Սիս, Տարսոն քաղաքներուն մէջ²: Կիլիկիոյ մէջ մնայուն բնակութեամբ հաստատուած վենետիկցիները ունէին իրենց յատուկ թաղն ու եկեղեցիները: Իտալիայէն դէպի Կիլիկիա շարժումին հետ կը սկսի երթելի հոսանք մը, Կիլիկիայէն դէպի Վենետիկ եւ այլ ուստաններ իտալական թերակղզիին, ինչպէս ճենովա, Լիվորնոյ, Հռոմ, ուր կայք կը հաստատեն հայ գաղութներ: «Առեւտուրն էր պահանջում որ հայ վաճառականը Արեւմուտքի զանազան կողմերուն հիմնի փոքրիկ գաղութներ, բայց այդ տեղերուն երեւցողները միայն փողի եւ հաշուի մարդիկ չեն, այլ անտեղ յաճախ կայան եւ օգնութիւն գտնում են

¹ Ռ. իշխանեան, Հայ ժողովուրդի Պատմութիւն, հատ. Դ., Երեւան, 1972, էջ 435:
² Ալիշան, Հայ Վենետ., էջ 24 - 26. René Grousset, l'Empire du Levant, Paris, 1070, p. 414:

հայ մտաւորականներ եւ համարեա բարոյ-
յապէս հոգեւորականները»³: Վենետիկի
մէջ Մարկոս Ծիրանի անունով մէկը եկուոր
հայերուն համար կը կտակէ Տուն մը: Հայ
մը, եկած հաւանաբար Մեծ Հայքի կողմե-
րէն, գումար մը կը կտակէ որպէսզի Վենե-
տիկի մէջ կառուցուի եկեղեցի մը Պարս-
կաստանի կողմերէն եկող հայերուն⁴:

Վենետիկի լատին եկեղեցիներու ժՁ.
դարու դիւաններուն մէջ Ալիշան ստուգած
է 1200 հայերու մահը, 800 ծնունդներ, 250
պսակներ⁵:

Հայկական գաղութներու ներկայու-
թիւնը կը բացատրուի ո՛չ միայն առեւտրա-
կան կապերով այլ նաեւ կրօնական յարա-
բերութիւններու լոյսին տակ: Լատերան-
եան ժողովի (649) գործերուն մէջ կը յիշուի
վանք մը Հռոմի մէջ, իսկ հայկական աղօ-
թարան մը՝ Վատիկանի մէջ⁶: Բիւզանդա-
կան իշխանութեան ենթակայ հարաւային
Իտալիոյ մէջ, մնացած են հետքերը հայ-
կական եկեղեցիներու: Նափոլիի շրջանի
Թ. դարէն մնացած «Տօնացոյց»ներուն մէջ
մտած են Ս. Գրիգորի եւ Սրբոց Հռիփսիմ-
եանց անունները: ԺԴ.-ԺԵ. դար, իտալա-
կան թերակղզիին ամբողջ տարածքին
վրայ հայկական վանքերը, եկեղեցիներն
ու հիւրանոցները անհաւատալիօրէն կը
բազմանան: Հայ վանականներ նախ կը
հետեւին Ս. Բարսեղի կանոններուն, ԺԴ.
դարուն կը կազմակերպուին որպէս կրօ-
նաւորական հաստատութիւն եւ կ'որդեգ-
րեն Ս. Օգոստինոսի կանոնները: Ժամա-
նակով այս միաբանութիւնը իտալացած
ըլլալով, Իննովէնտիոս Ժ. Պապը (1644-

1655) կը ջնջէ զայն⁷: Ալիշան հայ Բարսեղ-
եան կրօնաւորներու հետքեր կը յիշէ Վենե-
տիկի մէջ⁸:

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԱԳ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

Տպագրութեան գիւտէն հազիւ երկու
տասնեակներ ետք, Վենետիկ նախանձելի
կերպով զարգացուցած է տպարաններու
ցանկը՝ շնորհիւ Տոկաներու կողմէ տրուած
առաւելութիւններուն: 1465ին, Կիւթնպեր-
կի երկու գործակիցները Քոռատոյի Սվէյն-
հայմ եւ Առնոլտոյ Փանհարց Մակոնցայէն
կ'անցնի Իտալիա:

Անոնք նախ կը հաստատուին Սուպիա-
քոյ, ապա կ'անցնին Հռոմ եւ անկէ կը փո-
խադրուին Վենետիկ: 1475-1500 Վենետի-
կի մէջ կը հիմնուին ու կը գործեն աւելի
քան երկու հարիւր տպարաններ: Անհաւա-
նական չէ ենթադրել, թէ հայ կրօնաւորներ
հետաքրքրուած ըլլան տպագրութեան
գիւտով՝ լրացնելու համար ձեռագիրներու
պակասը, ո՛չ միայն իրենց եւ Իտալիա
հաստատուած հայերուն, այլ նաեւ Կիլիկ-
իոյ եւ Մեծ Հայքի հայրենակիցներուն: Հե-
ռանկարը բաւական հմայիչ եղած է իտա-
լացի Տենոքրիդոյ Թերաչիմային, որ
1498ին խնդրանք կը ներկայացնէ քաղա-
քական իշխանութեան, ձեռք ձգելու հա-
մար մենաշնորհը հայերէն գիրքեր տպե-
լու:

ԺՁ. դարու մենաշնորհը, տակաւին չէ
ինչ որ պիտի ըլլայ մանաւանդ ԺԸ. դա-
րուն: ԺԸ. դարու մենաշնորհը տեսակ մը
չարաշահութեան մենատիրութիւն է, ինչ-

³ Լէօ, Հայոց Պատմութիւն, Երեւան, 1969, հատ. Գ., Ա. մաս, էջ 13:

⁴ Ալիշան, անդ, էջ 148:

⁵ Անդ, էջ 175:

⁶ Gérard Dédéyan, *Histoires des Arméniens*, Paris, 1981, p. 491:

⁷ Ibidem, p. 396:

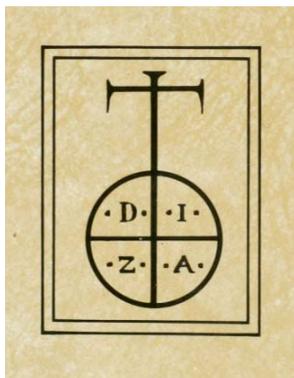
⁸ Moroni, *Dizionario di Erudizione*, vol. LXIX, p. 200:

պէս կ'երեւի Աբբահօր կրած դժուարութիւններէն՝ Անտոն Պորթուլիի մենաշնորհէն⁹:

ԺՁ. դարուն վերջին տասնամեակին եւ ժԷ դարուն սկիզբը, Ֆրանսայի մէջ մենաշնորհը մասնակցութիւնն է համալսարաններու առաւելութիւններուն, իսկ Իտալիոյ մէջ, պետական հովանաւորութիւն՝ քաջալերելու համար տպագրութեան ճարտարարուեստը¹⁰: 1498ին երբ Տենօքրիթոյ Թերաչինա մենաշնորհը կը խնդրէ, առաջինը չէ նման նախաձեռնութիւն մը առնող: 1469ին, արդէն սովորութիւն դարձած իրողութիւն մըն է մենաշնորհի դրութիւնը¹¹: Տենօքրիթոյի խնդրանքին վրայ տասնհինգ տարիներ չանցած,

Յակոբ Մեղապարտի հրատարակչութեամբ, D.I.Z.A. սկզբնատառերով նշանակուած տպարանէն լոյս կը տեսնեն հայերէն տպագիր մատեանները:

**ՄԵՂԱՊԱՐՏԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ
ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄԸ**

Հայ բանասէրները միայն անցեալ դարու եօթանասունական թուականներէն ետք սկսան յայտնաբերել Մեղապարտի հրատարակութիւնները: Առաջինը, Ալի-

շան՝ «Աղթարք»ի մասին կը գրէ. «Չեմ կրնար բացարձակ ըսել առաջին տպագրութիւնը, այլ՝ ծանօթ տպագրութեանց նկատմամբ, կրնայ համարուիլ առաջիններէն»¹²:

1883ին, Չարբհանալեան կը յիշէ «Աղթարք»ը եւ «Կիպրիանոսը»¹³: 1889ին Գովրիկեան կը յայտնաբերէ «Պարզատումար»ը եւ զայն կը կոչէ «Հայ տպագրութեանց ամէնահին երախայրիքը»¹⁴:

1890 եւ 1892 թուականներուն Ս. Եպս. Խապայեան, նախ «Արեւելք»ի եւ ապա «Բազմավէպ»ի մէջ կը յայտնէ գիւտը «Տաղարան»ի եւ «Պատարագատետր»ի¹⁵: Այս վերջին գիրքին յիշատակարանէն վերջապէս կը յայտնուին հրատարակչին եւ տպագրութեան վայրին անունները: 1893ին, Աբրահամ Այվազեան իր «Շարհայ կենսագրութեանց» մէջ կը յիշէ «Պարզատումար»ի եւ «Աղթարք»ի հետ՝ «Ուրբաթագիրք»ը: Շնորհիւ բանասէրներու հետազօտութեանց կը կազմուին Մեղապարտի հրատարակութիւններուն ցանկը եւ կը ձանչցուին տպագրութեան վայրն ու թուականները:

- 1- «Պարզատումար»
- 2- «Պատարագատետր»
- 3- «Ուրբաթագիրք»
- 4- «Աղթարք»
- 5- Տաղարան

Այս հրատարակութիւններէն Չմնառու մատենադարանը ունի միայն «Ուրբաթագիրք»ը:

Բանասէրներու կարծիքով, առաջին

⁹ Գեմմեմեան Հ. Ս., Մխիթար Աբբահօր Հրատարակչական Գործունէութիւնը, Վենետիկ, 1980, էջ 110-111:

¹⁰ Louis Figuier, *Les Grandes Inventions Modernes*, Paris, 188, p. 9.

¹¹ Mutinelli, *Annali Urbani di Venezia*, p. 313. 14. Moroni id. P. 210.

¹² Ալիշան, *Յուշիկ հայրենեաց* հատ. Բ., էջ 521:

¹³ Չարբհանալեան Հ.Գ., *Հայկական Մատենագիտութիւն*, էջ 20:

¹⁴ Գովրիկեան, *Հանդ. Ամս.շ* 1889, թիւ 10, էջ 209:

¹⁵ «Բազմավէպ», 1892, էջ 192:

տպագիրը համարուած է «Պարզատու-
մար»ը: Ռ. Իշխանեան, հիմնուելով Մեղա-
պարտի հրատարակութիւններու դրոշմա-
տախտակներու կրած մաշումին վրայ կը
հետեւցնէ թէ առաջին հայ տպագիրը «Ուր-
բաթագիրք»ն է եւ անոր տպագրութիւնը կը
տանի մինչեւ 1510ի սկիզբը կամ 1509ի
վերջաւորութիւնը¹⁶:

ՌՎ Է ՅԱԿՈՒ ՄԵՂԱՊԱՐՏ

Հինգ գիրքերու
հրատարակու-
թեամբ Յակոբ
Մեղապարտ
մտաւ մեր
պատմութեան
մէջ: Շնորհիւ
անոր նախա-
ձեռնութեան, հա-
յերը ազգերու շար-
քին մէջ կը գրաւեն տասներորդ տեղը

տպագրութեան գիւտի օգտագործումին ի
սպաս մշակոյթին: Կցելով հանդերձ իր
անունը հրատարակած գիրքերուն, Մեղա-
պարտ կը մնայ անփոփուած հմայիչ խոր-
հուրդի մը մէջ:

Ոմանք շփոթելով Յովհաննէս Թուրկու-
րանոցի «Տաղասաց»ը, Յովհաննէս Թլկու-
րանցի «Սոյ կաթ.»ի հետ Յակոբ Մեղա-
պարտը համարել են կիլիկեցի եւ բարե-
կամ կաթողիկոսին: Թուրկուրանցին, որմէ
տաղեր տպագրած է Մեղապարտ, ապրած
է Յակոբէն մէկ դար առաջ¹⁷:

Ուրիշներ՝ Լէօ, Չարդարեան, Լեւոնեան

կը համարին թէ Մեղապարտ հայ վաճա-
ռական մըն է. «Հայ առետրականի աչքից
չէր կրնար վրիպել գիրքից այդ նոր տեսա-
կի ապրանքից սպասելիք օգուտը: Ահա
անշուշտ այդ առետրականներից մէկը
Յակոբ անունով, միտք է յղանում տպագ-
րել հայերէն գիրքեր»¹⁸:

«Մեղապարտ» տիտղոսով զարդարուիլ
կը յարմարի աւելի կրօնքի եւ եկեղեցւոյ
մարդու հոգեբանութեան քան խորամանկ
եւ չարաշահ վաճառականի մը ըմբռնու-
մին:

Գալենքեարեան կը միտի Յակոբին մէջ
տեսնել հայ կաթողիկէ քահանայ մը եւ
երելոյթները նպաստաւոր կը համարի իր
տեսակէտին¹⁹: Ռ. Իշխանեան բացարձակ
կը մերժէ նման կարելիութիւն մը²⁰:

Ի՞նչ փոյթ թէ Մեղապարտ ո՞ր եկեղեցիին
կամ դաւանանքին պատկաներ է: Որպէս
հայ, ան ունեցեր է ռահվիրայի համարձա-
կութիւնը տպագրական արհեստը ծառա-
յեցնելու հայ մշակոյթին: Ասիկա անոր մե-
ծագոյն արժանիքն է, որ կը ներդաշնակ-
ուի նոյնքան «կաթողիկէ» որքան «առաքե-
լական» քահանայի հանգամանքին: Օր մը
անտարակոյս, պատահական գիտով կամ
համբերատար հետազօտութիւններով, Վե-
նետիկի կամ Հռոմի դիւաններուն մէջ, պի-
տի լուծուի առեղծուածը Մեղապարտի
ինքնութեան:

ՄԵՂԱՊԱՐՏԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

Մեղապարտի հրատարակութիւններուն

¹⁶ Ռ. Իշխանեան, *Նորը Հայ Հնագոյն Տպագրութիւնների Վերաբերեալ*, «Բանբեր Մատենադարանի», Երեւան, 1964, էջ 293:

¹⁷ Գ. Լեւոնեան, *Հայ Գիրքը եւ Տպագրութեան Արուեստը*, Երեւան, 1958, էջ 52:

¹⁸ Անդ՝ էջ 39:

¹⁹ Հանդէս Ամս., 1913, էջ 715:

²⁰ Ռ. Իշխանեան, «Բանբեր Մատենադարանի», 1964, էջ 276. «Գրական թերթ», 1962, էջ 220:

կապուած երրորդ առեղծուածը տպարանին անունն է, որ ծանօթ է մեզի D.I.Z.A. սկզբնատառերով, եթէ նկարը իտալական տպարանին նշանադրոշմն է: 1500-1514ի շրջանին, ենթադրել հայկական տպարան մը Վենետիկի մէջ, աւելի քան անհաւանական է: Մանաւանդ որ վերը տեսանք, թէ արդէն 1498ին Տենոքրիթոյ ընդունած է մենաշնորհը՝ տպել տալու հայերէն գիրքեր²¹ միջեւ քսանհինգ տարիներ:

Տենոքրիթոյ վախճանած է 1513ի յունիսէն առաջ, քանի որ անոր ժառանգորդները, Lelio եւ Paulo di Maximi կը խնդրեն մենաշնորհի նորոգութիւնը քսան հինգ տարուայ համար:

«...Որովհետեւ 1498 յուլիս 15 Democrito Terrazina այսպէս անուանեալ հօրեղբայր յիշեալ խնդրարկուներու ընդունած է շնորհք Մեծափառ Տէրութենէս կնքուած խօսքերով, եւ Տենոքրիթոյ աստուածային մեծվայելչութեան կամքով վախճանած եւ այս աշխարհքէն փոխուած է առանց որեւէ կերպով գործին սկզբնաւորութիւն ընելու, լքեց վերոգրեալ խնդրարկուներն... որոնք խոնարհաբար կը խնդրեն եւ կ'աղերսեն, որ Մեծափառ Տէրութիւնդ հաճի հաստատել իրենց յիշեալ արտօնութիւնը մերձաւոր 25 տարիներու համար եւ ոչ ոք յանդգնի տպագրել կամ տպագրել տալ յիշեալ գիրքերն...Շնորհուած»²²:

Ինչպէս կ'երեւի այս խնդրանքէն, Տենոքրիթոյ վախճանած է «առանց որեւէ կերպով գործին սկզբնաւորութիւն դնելու»: Ժառանգորդները մենաշնորհ ձեռք կը ձգեն դարմանելու համար ձախողանքը: Սակայն Տենոքրիթոյ ժառանգորդներու ձեռք ձգած մենաշնորհի 25 տարիներու

տեւողութեան շրջանին (1513-1538) տպարանէն հայերէն գիրքեր չեն հրատարակուած:

Տենոքրիթոյի ձախողանքը կը լուսաբանուի նաեւ անուղղակի. 1498ի խնդրած էր մենաշնորհ տպել տալու՝ արաբերէն գիրքեր եւ արեւելեան ուրիշ լեզուներով մատեաններ: Արդ արաբերէն առաջին տպագիր գիրքը, «Քիթապ Սալաթ ալ Սաուա»ի, տպուած է ոչ Տենոքրիթոյի կողմէ Վենետիկ, այլ Ֆանոյ քաղաքին մէջ 1514ին, Կրէկորիոյ տի Կրեկորիի տպարանէն:

Տեսնենք թէ հայ բանասէրները ի՞նչ վերածնունդ տուած են D.I.Z.A. խորհրդաւոր տպարանի նշանադրոշմին: Կ. Բասմաձեան այսպէս կարդաց զայն²³.

- D (Dei Servus) Աստուծոյ ծառայ
- I (Iacobus) Յակոբ
- Z (Zannian) Չանիեան
- A (Armenus) Հայ

Բասմաձեան կ'ենթադրէ Յակոբը հրատարակիչ եւ տպարանատէր. հայկական տպարան մը Վենետիկի մէջ ԺԶ դարուն առաջին իսկ տասնամեակին անկարելիութիւն մըն է:

Dei Servus երկու տարբեր բառեր են, կը պահանջեն երկու սկզբնատառեր:

2- Ուրիշներ միացուցին Մեղապարտի անունը, ժամանակակից տպարանատէր Չուան Անտրէայի անունին եւ կարդացին այսպէս²⁴.

- D (Dei Servus) Աստուծոյ ծառայ
- I (Iacobus) Յակոբ
- Z (Zuan) Չուան
- A (Andrea) Անդրէաս

²¹ Հանդէս Ամս., 1913, էջ 716:

²² Անդ., էջ 716:

²³ «Արմենիա», 1912, թիւ 39. Հայ ժողովուրդի Պատմութիւն, Երեւան, 1972, հատ. Դ., էջ 610:

²⁴ Գ. Լեւոնեան, Հայ Գիրքը եւ Տպագրութեան Արուեստը, էջ 50:

3- Գալենքեարեան²⁵ D.I.Z.A. սկզբնատառերը կը քաղէ միայն Տենոքրիթոյի անունէն այսպէս D(emocrito) T(erra) Z(in) A, հիմնուելով ենթադրութեան վրայ թէ T գիրը կտրուելով տպագրութեան ատեն տուեր է I:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Մինչեւ հոս ըսուածներէն կրնանք քաղել հետեւեալ եզրակացութիւնները.

1- Տենոքրիթոյ 1498ին ձեռք ձգած է մենաշնորհի մը, որուն զօրութեամբ եւ վայելելով իշխանութեան հովանաւորութիւնը²⁶ միայն ինք կրնայ, Վենետիկ եւ Տոկաներու իշխանութեան ենթակայ շրջաններու մէջ տպել տալ հայերէն լեզուով գիրքեր²⁷:

2- Ժառանգորդներու վկայութեամբ, Տենոքրիթոյ չէ կրցած մինչեւ իր մահը «որեւէ կերպով գործին սկզբնաւորութիւն ընել»:

3- Քանի որ հայերէն գիրքեր տպուած են Վենետիկի մէջ, Տենոքրիթոյի մահէն առաջ՝ կրնանք ենթադրել թէ գործը կատարուած է անոր գիտակցութեամբ, հաւանութեամբ եւ գիտակ նախաձեռնութեամբ: Հակառակ պարագային հայերէն գիրքերու տպագրութիւնը պիտի համարուէր բռնաբարում մը Տենոքրիթոյի մենաշնորհին եւ ժառանգորդները իրենց 1513ի խնդրանքին մէջ պիտի ակնարկէին ասոր ու բողոքէին: Ժառանգորդներուն վկայութիւնն ուրեմն թէ Տենոքրիթոյ չէ կրցած գործին սկզբնաւորութիւն ընել արդեօք կարելի չէ՞ հասկնալ այն իմաստով, թէ չէ կրցած իր

սեփական տպարանին մէջ տպել հայերէն գիրքեր, եւ պատրաստելու համար նման ձեռնարկ մը հարկադրուած է «Մեծ եւ անհանդուրժելի ծախքեր ընել»: Տենոքրիթոյ ուրեմն հայերէն գիրքեր չէ տպած, այլ տպել տուած է, ինչպէս որ ըսած է իր խնդրանքին մէջ²⁸, ուրիշներու գործակցութեամբ: Ո՞վ կամ որո՞նք կրնային ըլլալ այս գործակիցները. Չուան Անտրէա, որ կը յիշուի որպէս տպարանատէր եւ գիր փորագրող: Որպէս գիր փորագրող, Անտրէա իր կարգին կարիքն ունեցած է հայերէն տառերը գրողի եւ գծողի մը եւ այս գործը վիճակուած է Յակոբ Մեղապարտի: Արդեօք այս իմաստով հասկնալու չենք Մեղապարտի յիշատակարանը.

«գրեցաւ սուրբ տառս... ձեռամբ Մեղապարտ Յառքին»:

Այս ենթադրութեան հիման վրայ D.I.Z.A. սկզբնատառերը կրնանք կարդալ այսպէս.

D. Democrito - սեփականատէր մենաշնորհի.

I. Iacobo - գիրեր գրող:

Z. A. Zuan Andrea, տպարանատէր եւ գիր փորագրող, որուն քով Տենոքրիթոյ իրականացուած է իր մենաշնորհին առաջին հանգրուանը. հայերէն գիրքեր տպել տալ: Մեր այս ընթերցումը եւ վերեւ յիշուածները կը մնան փորձեր, կարելիութիւններ լուծելու D.I.Z.A.ի գաղտնիքը: Վերջին խօսքը կը մնայ Վենետիկի կամ Հռոմի դիւաններուն մէջ թաղուած փաստաթուղթերուն:

²⁵ Հանդ. Ամս., 1913, էջ 717:
²⁶ Moroni, op. cit., p. 201:
²⁷ Գալենքեարեան, Հանդ. Ամս. 1013, էջ 716:
²⁸ Անդ, էջ 716:

ԺԶ. ԴԱՐՈՒ ՀՆԱՏԻՊՆԵՐ

ՉՏՄ. ՀՀ. թիւ 1²⁹

Չմնառու վանքին Մատենադարանը, ԺԶ. դարէն միայն չորս հնատիպներ ունի: Կու տանք անոնց ցանկն ու նկարագրութիւնը:

1. «ՈՒՐԲԱԹԱԳԻՐՔ»

Էջերը թուարկում չունին. բոլորագիր տառերով համարակալուած են պրակները՝ ա - է:

Անուանաթերթ չունի, ինկած է տպարանի նշանադրոշմի էջը:

ԾԱՆՕԹ.- Գիրքը ծանօթ է «Ուրբաթագիրք» անունով, սակայն ունի ենթաբաժանումներ:

Բուն «Ուրբաթագիրք»ը կը հաշուէ 48 էջեր. ենթաբաժանումներ են. «Աղաւթք սրբոյն Կիպրիանոս»ի, «Պատմութիւն Յուստիանէ Կուսին», «Մաղթանք առ սուրբսն», «Աղաւթք Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ», «Բժշկութիւն Աւետարան», «Աղաւթք սրբոյն Փոկաստու հայրապետ»ի, «Վասն Գանի», «Գիր Աւճահար»ի, «Գիր Չար Ակին»,

Էջ. Չմնառու Մատենադարանին օրինակը ունի 122 էջեր:
Հրատարակիչ. Յակոբ Մեղապարտ:
Տպարան. D.I.Z.A., Վենետիկ, 1512-1513:

Գրիգոր Նարեկացիի աղօթքէն ետք գրուած է «Աղաւթք պահպանութեան» երկու էջերու վրայ:
Գիրքին կցուած են ձեռագիր ութ թերթիկներ Աւետարանէն:

²⁹ Չմնառու Տոհմային Մատենադարան, Հնատիպներու Հաւաքածոյ:

Նկարագարդ է. «Ուրբաթագիրք»ի եւ «Կիպրիանոս»ի սկիզբը դրուած է նոյն նկարը, ուր կը տեսնուի հայկական սքեմով քահանայ մը, որ բժշկութեան Աւետարան կը կարդայ հիւանդին վրայ: Քովը կանգնած են երկու արեղաներ՝ լատինական սքեմով:

Ս. Փոկասի աղօթքէն առաջ դրուած է նկարը Հռոմի Պապին: «Գիր Օձնահարի»էն առաջ կայ նկարը սուրբ Պօղոսի, որուն ձեռքին փաթթուած է իժ մը:

Գիրքին Բ. էջի սկիզբը կամարատիպ է, զարդագիր չունի եւ կը սկսի այսպէս. «Ուրբաթ աւր կամ Չորեքշաբթի...»: Կամարատիպ սկիզբէն ետք յաջորդ տողը կը սկսի սեւ զարդագիրով. «Կարդամք առ քեզ». երկրորդ տողը դարձեալ կամարատիպ է:

Պրակներուն առաջին էջերը համարկուած են այսպէս. ար. ադ. բբ. բգ. բդ., եւայլն: ՉՏՄի օրինակին մէջ «Վասն Գանի» գեղետուած է գ եւ է պրակներու միջեւ եւ էջերու վարի մասին վրայ գրուած է զգ. զգբ. զգգ. զգդ.:

Գիրքին վիճակը լաւ է. նորոգուած են «Ուրբաթագիրք»ի 3րդ, 4րդ, 7րդ, 8րդ էջերը եւ «Կիպրիանոս»ի Ա. թերթը մինչեւ կէսը՝ վերէն վար:

Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ: Կտրուածքը, թերի է եւ տեղ-տեղ վնասուած են էջերու վերի ժապաւէնը եւ գիրերը:

Զմնառու վանքի Մատենադարանին օրինակը եղած է սեփականութիւնը Սեփաստացի հայ Ղուկասի, ինչպէս կ'երեւի գիրքին սկիզբը գրուած յիշատակարանէն:

2. ԳԻՐԷՍ ԱՅՍ «ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՅ» Է ԵՒ ՕՐԷՆՔ ԱՐԿԱՆԵԼՈՅ ՍՊԱՍ ԿԱՍ «ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՅ»

էջ. 208 առանց թուարկումի. համարա-

կալուած են մամուլները ա - ժդ: Ինկած են ը. մամուլէն՝ 1 թերթ, ժա. մամուլէն՝ 1 թերթ:

Հրատարակիչ. Աբգար դպիր:

Տպարան Ըստամբաւլ ի թվականիս Հայոց ռժէ (+551) 1568 Մայիս իա (21):

ՉՏՄ. ՀՀ. թիւ 2

ԾԱՆՕԹ.- Ոմանց կարծիքով Աբգար Դպիր նոյն թուականին սակայն տարբեր հատորներով հրատարակած է «Աղօթամատոյց»ը եւ «Պատարագամատոյց»ը: Ինչպէս կ'երեւի յիշատակարանէն, երկու գիրքերը հրատարակուած են նոյն տարին եւ կազմուած են միասին:

ՉՏՄ.ի օրինակին մէջ յիշատակարանն ունի. «Կամեցաւ Աւղաւթամատոյցս եւ պտարագամատուցս ի թվականիս հայոց ռժէ մայիսի իա...»:

3. «ՏՕՆԱՑՈՅՅ ԵՒ ԱԲԵՏԱՐԱՆԱՑՈՅՅ»

էջ. 274, առանց թուարկումի. համարա- կալուած են մամուլները:

Սկիզբէն ինկած են 14 թերթեր: Գիրքին կցուած են երկաթագիր երկու թերթիկներ՝ Աւետարանէն:

Հրատարակիչ. Աբգար Դպիր:

Տպագրութիւն. Կոստանդնուպոլիս 1568:

ՉՏՄ. ՀՀ. թիւ 3:

4. «ՏՕՄԱՐ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՅԱԻՏԵՆԱԿԱՆ»

Որ եղել իշխանութեամբ հզօր սրբոյն Փափոյն եւ այլ թագաւորացն:

էջ. 112 առանց թուարկումի:

Հրատարակիչ. Յովհաննէս Տերգնցի:

Տպարան. Դոմինիկոս Բագայի, Հռոմ, ROMAE EX TYPOGRAPHIA DOMINICI BASAEի թվ. ռշձդ MDLLIII 1584:

ԶՄՄԱՌՈՒ ՎԱՆՔԻ ՏՊԱՐԱՆԸ

Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան

Ընդհանուր Քարտուղար
Զմմառու Միաբանութեան

Կղերանոցի» տպարան ի վաճառ փոխման Ս. Կուսին 1927, ելն...:

Այժմ այդ տպարանը գոյութիւն չունի վանքին մէջ:

Անկէ մնացած է միայն ծանրոց գործիքը, զոր զգուշութեամբ պահած է վանքը եւ ցուցադրած է թանգարանին մէջ:

Երանի թէ Կիւլեան Գերապայծառը՝ իր տպարանին միջոցաւ մեզի ժառանգութիւն ձգէր իր բազմազան անտիպ գրութիւնները, յատկապէս իր ձեռագիր՝ արժէքաւոր «ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ ՄԱՐՏԻՆՈՅ» գիրքը, գրուած յամի Տեառն 1898ի Մարտին, որ կը գտնուի Վիեննայի Մխիթարեան մատենադարանին մէջ:

Վանքին ու Միաբանութեան օգտակար ըլլալու դիտաւորութեամբ, Զմմառու միաբան՝ Արհի. Յուսիկ Եպս. Կիւլեան, Մերտինի առաջնորդը, 12 Ապրիլ 1914ին, վանքին կը նուիրէ տպարան մը, որ այն ատեն կ'արժէր 7612 Դահեկան. ինչպէս նաեւ հայկական գիրեր, որպէսզի վանքը կարենար ապահովել տպագրական իր աշխատանքները: Գիրերը Վիեննայէն գնած էր, որոնք 4559 Դահեկան արժած էին:

Ապահով է, որ սոյն տպարանէն հրատարակուած են շարք մը գիրքեր, որոնցմէ են՝ միաբան՝ Հայր Պօղոս Վրդ. Պզտիկեանի «Աղօթագիրք»ը, տպուած Զմմառ 1927-ին, «Աստուածորդւոյն Վերջին Օրերը», տպուած Զմմառ 1927ին եւ «Աղօթագիրք Զմմառեան

ՀՌՈՄԻ ԱՆՏՈՆԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

Չմմառու Վանքի Անտոնեան Դիւանի բաժնին մէջ աշխատանքի ընթացքիս գտայ «Համառօտ Պատմութիւն Անտոնեան Միաբանութեան քաղեալ յընդարձակէն խմբագրեալ ի լեզու գրաբար ի Հ. Ռաֆայէլ Վրդ. Միասէրեանէ Աբբաօրէ ուխտիս 10 Փետրուար 1868»-ի, դիւան տուփ 27 ձեռագիրը որ կը խօսի Հռոմի Անտոնեան Միաբանութեան տպարանի մասին (էջ 44-45), զայն կը հրատարակենք նոյնութեամբ:

Հ. Նարեկ Վրդ. Լուիսեան

Հռոմայ վանքը 1850 յունուար 10-ին բուրովին նոր հանդէս մը կը կատարէ՝ տպարանի մը բացումը:

Օրհնութեան կարգը կատարելու կը հրաւիրուի նախագահ Անտոն Պետրոս Թ. Հասունեան Կաթողիկոս-Պատրիարքը որ Հռոմ էր, եւ հազիւ թէ հանդէսը կ'աւարտի, տպարանին երախայրիքը լոյս կը տեսնէ հանդիսականաց առջեւ, որ էր նուազ յօրինեալ ի պատիւ Աստուածամօր, որուն կը յաջորդէ միւս այլ նուազ ի պատիւ նախագահին: Յաջորդ օրերուն մէջ ալ տպագրուեցան նոյնպէս այլ եւ այլ նուագներ եւ տետր մի «ի յորդոր յառաջադիմութեան»: Ասոնցմէ մէյմէկ օրինակ Հնդկաստան դրկուեցան, ուր Հայր Էմմանուէլ Շահինեան առաքելական պաշտօն կը վարէր: Հայր Էմմանուէլ դրկուած նմոյշները իր բարեկամին՝ Պ. Մեսրոպ Թաղիթեանցի՝ հաղորդելով անոր հրատարակած Ազգա-

յին Այրարատեան գրաբար լրագրոյն մէջ յետագայ յօդուածը գրուեցաւ. «Յերկրորդում աւուր ամսեանս այսորիկ (հոկտեմբեր 1850) ընկալաք ի ձեռանէ գեր. Հայր Էմմանուէլի Շահինեան Կ. Պոլսեցոյ կրօնաւորի Անտոնեան Ուխտին Հայոց ի Հռոմ գքանդ մի հատորիկս տպագրական փորձոց, յորոց միջի տետրակն անուանեալ «Յորդոր յառաջադիմութեան» իբրեւ զնախընծայ պտուղ նորակերտ տպարանին շուք դնէ արուեստին թէ ըստ տառիցն գեղեցկութեամբ եւ թէ տպագրական կատարելագործութեամբ, փառք արդարեւ Անտոնեան միաբանութեան ի Հռոմ, որ այս օրինակ սատարել ջանայ ազգային յառաջադիմութեան»:

Միաբանութիւնը շատոնց կը բաղձար տպարան մը ունենալ: Հայր Կարապետ Հալաճեան Լիվօռնոյի մէջ պատրաստել տուած էր կարգ մը մայր տառեր: Անոր ան-

Լատիններու «Օգոստինեան» այժմեան վանքը որ նախապէս եղած էր Անտոնեաններու Հայ Վանքը, որուն «Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ» եկեղեցւոյ նաւակատիքը կատարուած էր 17 օգոստոս 1766-ին:

ուանակիցը Հայր Կարապետ Ունանեանն ալ իր ժամանակին Հռոմայ մէջ աշխատեր է իւր նախորդին սկսածը լրացնել, այնպէս որ Հայր Բարսեղ Տուրսունեան կ'ըսէ, որ Հայր Ունանեանին պատրաստած գիրերովը տպուած է Մարուղեան Պօղոս վարդապետին «ԹէՖէքիւր» կոչուած երկասիրութիւնը: Եւ ահա, այս ձեռնարկներուն վերջնական կատարելութիւնն էր իւր ամէն մասերով եւ տպարանական կազմածներով որ կը պսակուէր վերոյիշեալ հանդիսով:

Հանդիսիս գրեթէ տարեդարձին երգ մըն

ալ ի պատիւ մխիթարեանց կը պատրաստուի, որոնց Արքահայրը՝ Հայր Գէորգ Արքեպիսկոպոս Հիւրմիւղեան, Հռոմ եկած ըլլալով իրեններուն հետ մէկտեղ վանք կը հրաւիրուի ի սեղանակցութիւն, եւ հոն թարմ տպագրութեամբ յիշեալ երգը իրենց կը մատուցուի, որոյ մակագիրն էր «ի հացկերոյթ երկուց միաբանութեանց մխիթարեանց եւ Անտոնեանց», բայց դժբախտաբար այդ երկարատեւ երկանց պտուղը շատ երկայն չտեսցա՞նք¹:

¹ Անտոնեան Միաբանութեան վէճերը նախ Հ. Կ. Պատրիարքութեան հետ, ապա նոյնիմքն Հռոմի հետ՝ պատճառ դարձան որ ի վերջոյ ջնջուին Ս. Աթոռին կողմէ, որ այլուստ իր պաշտօնական ձանաջունը երբեք չէր տրուած անոնց: (Զուարթնոց, Համար 16, 1995, էջ 77):

ՀԱՅՈՑ ԼԻՔԱՆԱՆԸ

Լեվոն Լաճիկյան

Գեղազետ, Մշակութային Մեկնաբան
(ԱԶԳ ՕՐԱԹԵՐԹ - ՄՇԱԿՈՒՅԹ #15,
10-09-2011)

Նրանց, ովքեր շատ են սիրում խոսել հայկական հյուրասիրության անկրկնելիության, ավելին՝ եզակիության մասին, խորհուրդ պիտի տայի Լիբանան այցելել: Վերադարձին, վստահաբար, նրանք ավելի մեղմ տոնայնություն կհաղորդեն իրենց խոսքին՝ տպավորված լիբանանյան հյուրամեծարությամբ եւ ջերմ ընդունելությամբ: Միգուցե Միջերկրական ծովի արեւելյան ափին թիկնած արեւշատ այս երկրի ասպնջական ոգին էր պատճառներից մեկն այն բանի, որ հայերը հոգեմոտ համարեցին այն եւ ետեւում թողած Մեծ եղեռնի ահասարսուռ ձամփաները՝ մնայուն բույն հյուսեցին արաբական այդ երկրում:

Գրում են «արաբական» ու հիշում օդակայանից դեպի Բեյրութ տանող տաքսու վարորդի խոսքերը, որով փորձեց ուղղել ինձ՝ դատել տալով, թե արաբականը միայն իրենց լեզուն է: «Մերը Փյունիկիան է, ու մենք փյունիկեցիներ ենք», վրա բերեց նա: Ու երբ իմացավ հայ լինելս, դրվատական խոսքեր չխնայեց՝ գովաբանելու համար լիբանանահայ գաղութը, որ քաղաքացիական ավերիչ պատերազմի տարիներին «իրեն տղամարդու պես պահեց»: Իսկ պատերազմը շատ երկար տևեց՝ շուրջ 15 տարի (1975-1990 թթ.): Բեյրութահայերն, իրոք, իմաստնություն ունեցան չեզոք դիրք գրավելու եւ կողմ չբռնելու եղբայրասպան այդ կռիվներում: Անհետեւանք, սակայն, այն չմնաց: Շուրջ 200 հա-

զարանոց հայությունից այսօր հազիվ 80 հազարն է մնացել ու դեռ շարունակվում է արտագաղթը դեպի ամենակույլ Միացյալ Նահանգներ, Ավստրալիա եւ եվրոպական երկրներ: Բայց ինչպես ասում են՝ «Չկա չարիք՝ առանց բարիքի»: Մինչ հայկական մեծ արտագաղթը Հայաստանից անցյալ դարավերջին (1 մլն մարդուց ավելի), բեյրութահայերն իրենց Հայկյան ոգով սնուցեցին հայկական Սփյուռքը՝ թարմ արյուն ներարկելով դրա ցամաքող երակների մեջ...

Հյուրընկալս՝ Պերձ Խանջյանը, նույնպես քաղաքացիական կռիվներից հետո երկար ժամանակով լքել էր իր ծննդավայր Լիբանանը, բնակություն հաստատելով նախ Անգլիայում, ապա Ֆրանսիայում ու Ֆինլանդիայում: Այնուամենայնիվ, ի վերջո, վերադարձել էր հայրենի եզերք: Իր խոսքերով, Լիբանանն իր տեսած երկրներից գեղեցկագույնն է: «Կարող ես դահուկներով սահել լեռներում, բայց 20 րոպե անց լողալ Միջերկրականի կապույտ ջրերում: Ֆրանսիայում, օրինակ,- պատմում էր նա, 6-7 ժամ ձանապարհ պիտի կտրես կլիմայական մի գոտուց մյուսին անցնելու համար, մինչդեռ այստեղ այդ ժամանակը առավելագույնը 20-25 րոպե է»: Բեյրութին մերձակա Քորնեթ ալ Համրա («Կարմիր անկյուն») արվարձանում գտնվող նրա տունը զարդարված էր հոր՝ Եղեռնից մազապուրծ հայ տաղանդավոր նկարիչ Օն-

նիկ Խանջյանի ստեղծագործություններով եւ իսկական պատկերասրահ էր հիշեցնում: Տանտերը, լավ իմանալով նախասիրություններս եւ ըստ արժանվույն գնահատելով գրել-նկարելու ձիրքս, ձիշտ էր կռահել մտադրությունս՝ Արեւնուտքի Փարիզում մի քանի անգամ լինելուց հետո գեթ մեկ անգամ լինել Բեյրութում՝ Արեւելքի Փարիզում: Ու հետեւել էր հրավերը...

* * *

Բեյրութն, անտարակույս, առանձնահատուկ դեր ունի հայկական աշխարհում. այն ոչ միայն Լիբանանի ու լիբանանահայության, այլեւ ողջ սփյուռքահայության մայրաքաղաքն է, իսկ հայոց Լիբանանը՝ Սփյուռքի ողնաշարը: Բեյրութահայության տոկուն ոգուն առնչվել էի դեռ ուսանողական տարիներից: Հիշում եմ. Երեւանի պետհամալսարանում սովորող բեյրութահայ ուսանողներն էին առաջնորդում տեղացիներին սգո երթերը դեպի Ծիծեռնակաբերդի բարձունք՝ երգելով մինչ այդ մեզ անծանոթ ազգային-հայրենասիրական երգեր: Նրանք էին Բեյրութից մեզ համար բերում Լեւոն Շանթ ու Երվանդ Օտյան, հաղորդակցում կոմունիստական վարչակարգի կողմից արգելված մեր ազգային մյուս արժեքներին: Հետագայում շրջելով գաղութից գաղութ՝ համոզվեցի, որ դարձյալ նրանք են ազգապահպանման ու հայապահպանման գործի առաջամարտիկները: Մինչ Բեյրութում հայահոծ գաղութի կազմավորումը, մեր նախնիներն, ըստ հռոմեացի պատմիչների, դեռ մ.թ.ա. IV-III դդ. արդեն հասել էին Միջերկրականի արեւելյան ափերը՝ Սիդոնի (Սայդա) եւ Տյուրոսի (Սուր) շուկաներ վաճառահանելով Հայաստանի գինին ու որդան կարմիրը: Հայտնի է նաեւ, որ Տիգրան Մեծը մեծ

թվով հայերի վերաբնակեցրեց Փյունիկյանում: Ավելի ուշ՝ Կիլիկյան հայկական պետության կործանումից հետո, ստվարացավ մեր հայրենակիցների թիվը՝ կազմավորելով առանձին համայնքներ: Կրոնական տեսակետից ունենալով հանդուրժողականության դարավոր ավանդույթներ՝ Լիբանանը XIX դարի 20-30-ական թթ. հյուրընկալեց Կ. Պոլսում եւ Թուրքիո գավառներում մոլեզունդ հակակաթոլիկական հալածանքներից խույս տված հայերին: Էլ չխոսենք XX դարասկզբի Մեծ զուլումից պրծած տասնյակ հազարավոր մեր հայրենակիցների մասին, որոնց համար այս երկիրը, առանց չափազանցության, փրկության ապահով լաստ հանդիսացավ:

Հայության մնայուն ու շոշափելի ներկայության սկիզբը, սակայն, կարելի է համարել XVIII դարակեսը, երբ այդտեղ ձեւավորվեց Լիբանանի հնագույն հայկական վանքը:

ԶՄԱՆ

... Ոլորապտույտ ու լեռնիվեր մագլցող ճանապարհը, որ անցնում է «Լիբանանի կույսի»՝ Հարիսայի Աստվածամոր բարձրադիր արձանի կողքով, մեզ հասցրեց Բեյրութից 30 կմ հեռավորությամբ գտնվող Չմմառի հայոց վանք: Վերջինիս մասին ահա թե ինչ է գրում Արշակ Չոպանյանը. «Լիբանանի մեկ բարձունքին վրայ Հայաստանի կտոր մը գտայ»:

Չմմառյան կամ, ինչպես հիմնադրի անունով հաճախ է կոչվում, Արծիվյան միաբանության պատմությունը 260-ից ավելի տարիներ է հաշվում: XVIII դարակեսին պոլսահայ կյանքում սաստկացած կրոնադավանաբանական վեժերն աստիճանաբար վերաճում են եղբայրատյաց հալածանքների ու եղբայրասպան կռիվների:

Չմնառու վանք, գործ՝ Լեվոն Լաճիկյան, 2001 թ.

Հայ կաթոլիկ համայնքի առաջնորդներից Աբրահամ արք. Արծիվյանը, տեսնելով, որ խաղաղ լուծման փորձերը արդյունք չեն տալիս, հանգում է առանձին կաթողիկոսով անկախ նվիրապետություն ունենալու գաղափարին: 1741 թ. կաթողիկե հոգևորականներն ու ավագանին հավաքվում են Հալեպում եւ տեղի թեմի առաջնորդ Աբրահամ արք. Արծիվյանին ընտրում կաթողիկե հայերի կաթողիկոս-պատրիարք: Կ. Պոլսում հաստատվելու փոխարեն որպես աթոռանիստ նա նախ՝ ընտրում է Լիբանանի Քրեյմ գյուղը, ապա մի քանի տարի անց, որպես առանձնացյալ ու խաղաղ վայր, նախապատվությունը տալիս Չմնառյան բարձունքին: 1749 թ. օգոստոսի 21-ի նրա Կոնդակով սկսվում է հայ կաթողիկե վանքի կառուցումը: ճիշտ է, վաղահաս մահը (նույն տարվա հոկտեմբերի 1-ին) նրան թույլ չի տալիս իրագործված տեսնելու իր մտահղացումը, սակայն նրան

հաջորդած կաթողիկոսներից յուրաքանչյուրն իր ներդրումն է կատարում դրա ընդարձակման ու ծոխացման գործում: Նրանցից հիշատակենք միայն մեկին՝ Հայ կաթողիկե եկեղեցու երկարամյա հովվապետ Գրիգոր Պետրոս ժե կարդինալ Աղաջանյանին՝ մտաբերելով նաեւ նրա հետեւյալ խոսքերը. «Չմնառու վանքը մշտամրմունջ

աղօթք մըն է երկինք բարձրացող՝ նախնեաց հոգիով եւ լեզւով»: Ես էլ, հայկական այս վանք բարձրանալիս, ականա հիշեցի Թեքեյանի հայտնի բանաստեղծության հետեւյալ տողը. «Եկեղեցին հայկական դէպի երկինք բարձրացող՝ գաղտնի ճամբայ մը ունի...»:

Վանաբնակ քահանաներից մեզ դիմավորեց Չմնառի միաբանության ընդհանուր քարտուղար եւ թանգարանապետ հայր Նարեկ վրդ. Լուիսյանը՝ սիրահոժար ուղեկցելով վանքի թանգարանի սրահներով: Ի դեպ, մեծ է այս երիտասարդ վարդապետի նպաստը տեղում պահվող ձեռագրերի պահպանման ու դասակարգման գործում:

Չմնառում պահվող հայերեն ձեռագրերի թիվը շուրջ 1500 է՝ չհաշված 250 արաբերեն ձեռագրերը: Չմնառյան հայկական ձեռագրաց կարելորության մասին ակադ. Լեւոն Խաչիկյանը գրել է. «Այդ հավաքածուն կարելորության տեսակետից եր-

րորդն է Երեւանից եւ Վենետիկից հետո: Զանազանվում է մյուս հավաքածուներից իր տաղարանների եւ բժշկարանների մասնահատուկ ձոխությամբ»: Այդտեղ են գտնվում Մխիթար Գոշի «Դատաստանագրքի» հնագույն (1240 թ.) եւ «Գիրք Թղթոց»-ի միակ (1298 թ.) օրինակները: Շատ են նաեւ հնատիպ գրքերը (4 հնատիպ՝ XVI դարից, 75-ը՝ XVII եւ 250-ը՝ XVIII դարերից): Մայրավանքի դիվանատան պարունակյալ հարյուրավոր տուփերում պահպանվում են շուրջ երկուսուկեսդարյա միջինարեւելյան պատմությանը վերաբերող փաստաթղթեր, ազգային-եկեղեցական պատմությանն առնչվող վավերաթղթեր, կալվածագրեր, կոնդակներ, պաշտոնագրեր, նամակներ եւ բազմաթիվ այլ մեծարժեք թղթածրարներ: Մեր այցին ականատեսը եղանք, թե ինչ գուրգուրանքով ու երկյուղածությամբ էին դրանք մաքրվում եւ տեղափոխվում խտասալիկների վրա:

Հայր Նարեկը մեկ առ մեկ ցույց էր տալիս թանգարանի ինքնատիպ ցուցանմուշները, փղոսկրյա արձանիկները, դրամների հարուստ հավաքածուն (խեթական, փյունիկյան, բյուզանդական եւ այլն), Դարեհ արքայից արքայի կնիքը, ապակյա մասնատուփի մեջ պահվող փուշը՝ առնված Տիրոջ չարչարանաց պսակից եւ այլն: Ամնոռանալի տպավորություն թողեցին Մայր եկեղեցու կենտրոնական խորանը՝ «Տիրամոր վերափոխումը» հոգեզմայլ յուղանկարով եւ կարդինալ Աղաջանյանի օրոք՝ 1940-ին կառուցված Տիրամոր գողտրիկ մատուռը՝ մեծն Ռաֆայելին վերագրվող «Ցավագին Տիրամայրը» հրաշագործ պատկերով:

Մեր այցն այդ օրը «քաղցր» ավարտ ունեցավ. վերանորոգումից հետո իր դռները վերստին բացած զինեբույր եւ հյուրընկալ

զինեմառանում Զմմառյան անուշահամ զինով եւ բաժակ բարձրացրի այդ հաստատության հարատեւության համար: Բանն այն է, որ ինչպես բոլոր եկեղեցիներին, վանական այս հաստատությանը եւս պատել է վանական նոր սերունդ դաստիարակելու հոգսն ու տազնապը. նյութապաշտ դարձող այս աշխարհն օրեցօր նորանոր մարտահրավերներ է նետում: Լիբանանահայ անդրանիկ դպրոցը համարվող Զմմառի վանքի հայ կաթոլիկ Դպրեվանքը, որ գործում է XVIII դարակեսից մինչ օրս, շարունակում է պատրաստել հոգեւոր սպասավորներ: Վերջիններս ամենուր են՝ Լիբանանից բացի Ֆրանսիայում, Հյուսիսային Ամերիկայի երկրներում, նաեւ ի Հայաստան: Այստեղ, 1990-ից սկսյալ, երջանկահիշատակ Վազգեն Ա վեհափառ հայրապետի հրավերով տեղի հայ կաթողիկե համայնքին իրենց հովվական ծառայությունն են մատուցում հայ կաթողիկե վարդապետները՝ առաջնորդությամբ Մխիթարյան միաբանության ներկայացուցչի:

Ի հիշատակ այցի՝ հ. Նարեկ վրդ. Լուիսյանն ինձ նվիրեց մեկական համարներ Հայ կաթողիկե-պատրիարքարանի պաշտոնաթերթ «Աւետիք»-ից, «Զուարթնոց» հոգեւոր ու հովվական հանդեսից եւ Զմմառի Տիրամոր վանքի «Սբ. Միքայել» նորընծայարանի «Կանչ հրեշտակապետին» պաշտոնաթերթից:

Վերջաբան

Հայոց Լիբանանն անսպառելի ու անեզր մի թեմա է՝ բաղկացած, ինչպես Սիլվա Կապուտիկյանը կասեր, «հոգու եւ քարտեզի» շատ այլ գույներից: Այն մշտապես նորոգվում ու վերարծարծվում է այդ երկիր այցելած յուրաքանչյուր հայորդու հետ եւ նրա միջոցով:

ՄԵՍՐՈՊՈՎ ԱՆԿԱԽԱՑԱԻ ՀԱՅ ՄԻՏՔԸ

Գերյ. Անտոն Ծ. Վրդ. Աղամեան

Ժողովրդապետ՝ Ս. Վարդան Եկեղեցույ
(Միացեալ Նահանգներ)

Բազմազան են այսօրուան ընկերութիւնը յուզող հարցերը: Արժեզրկուած է խօսքը որ կարող է ուղղել շինել մարդը: Լրիւ իրաւասութիւնը տրուած է դիւանագիտական անսանձ մեքենայականութեան շահերու դաւադրութիւններու՝ որոնցմով աշխարհի ինքնակորոյս հզօրները խնջոյքներ կը սարքեն, իրենց բաժակները կը լեցնեն կեղեքուած ժողովուրդներու անմեղ արիւնով ու կը

Մարաշի գործ՝ Տիկ. Մատլէն Վարդապետեան-Մալժեան, 2008թ. Չմնառ:

խմեն կենացը իրենց արդար զոհերուն: Ի՞նչ ընել այսօրուան կարծրասիրտ ղեկավարներուն որոնք բռնակալօրէն կը գերեվարեն մարդկութիւնը: Մարդն է որ կը կաշկանդէ ու կը ստրկացնէ մարդը: Մարդն է որ մարդուն բանտեր կը կառուցանէ եւ կը զրկէ զինք իր ազատութենէն:

Սակայն, օր կու գայ ուր ընկճուած մարդը ոտքի կ'ելլէ, կ'ըմբօստանայ ու կը պոռթկայ իր պահանջքը արդարութեան եւ անկախութեան: Անկախութիւնը սրբազան պարգեւը եւ արժանապատուութիւնն է պետութեան եւ մարդկային հասարակութեան: Մետաղեայ ուժով հզօր պետութիւններու ճնշումներուն տակ կը հեծեն անզօր երկիրներ, որոնք յոգնած ու սպառնալից են, ստրկութեան շղթաներէն,

իրենց անկախութեան համար ամէն տեսակ օրինաւոր եւ ապօրինի ահաւոր միջոցներու կը դիմեն՝ ահաբեկչութեան, արիւնահեղութեան, միմչեւ որ հասնին իրենց նպատակին, փոյթ չէ թէ երկար տեւէ իրենց մղած պայքարը: Մենք եւս դարերով մաքառեցանք, ահագին զոհեր տուինք

մինչեւ տիրացանք մեր անկախութեան: Շատ մը ժողովուրդներու անկախութիւնը ձեռք բերուեցաւ այս վերջին հարիւրամեակին:

Գալով մեր մտքի անկախութեան, անհկա շատ հին է: Անոր կը պարտինք մեր ազգին գոյատեւումը մինչեւ օրս, հակառակ իրերայաջորդ դարերու մրրիկներուն որոնք ջանացին փոշիացնել մեզ: Ան բարձրացուցած եւ քաղաքակիրթ ազգերու շարքին դասած է մեզ:

Քրիստոսէ առաջ ունէինք մշակոյթ, գրականութիւն, սակայն՝ անգիր, որ բերնէ բերան եւ լսողութեամբ կը փոխանցուէր սերունդէ սերունդ: Եթէ այդպէս շարունակէինք, դարերու ընթացքին պիտի կորսնցնէինք ինչ որ ունէինք որպէս ժողովրդական երգ՝ բանահիւսութիւն: Որովհետեւ խօսքը կը թռի, գիրը կը մնայ:

301- ին, Ս.Գրիգոր Լուսաւորիչով քրիստոնէութիւնը որպէս պետական կրօն մուտք գործեց Հայաստանէն ներս: Այդ պատմական օրերուն դարձեալ գիր չունէինք: Աղքատ էինք: Մեր աչքերը յառած էինք Եդեսիոյ եւ Կեսարիոյ: Պէտք ունէինք յունական, ասորական լեզուներուն: Այդ պատճառով աւելի շեշտուեցաւ կարիքը սեփական գիր ունենալու՝ նորադարձ հոգիներուն հայերէն լեզուով որպէս հոգեւոր սնունդ մատուցանելու համար Աստուծոյ խօսքը եւ Ս. Հայրերու գործերը: Ե. դարուն սկիզբները հայոց պատմութեան լայն դարպասէն ներս կը մտնէ Մեսրոպ Մաշտոց՝ նուիրեալը բարձրեալին եւ հայ ազգին: Համոզուած էր ան, որ սեփական գրի պակասով շատ բան կը պակսէր ժողովուրդին: Չգաց կարիքը հայ հաւատացեալ հոգիին: Շարժեցան իր մէջ ազգային խիղճն ու գիտակցութիւնը: Խոր մտածումներէ, ջերմեռանդն աղօթքներէ եւ Աստուծոյ օգնութիւնը հայցելէ ետք վճռեց

ազատարարն ըլլալ իր ազգին, զայն օժտելով իւրայատուկ տառերով: Անմիջապէս ասպարէզ իջաւ: Գործի լծուեցաւ: Գիշերը ցերեկին խառնելով, հանգիստը զոհելով եւ աչքի լոյսը սպառելով ուսումնասիրութիւններ պրպտումներ կատարեց: Յոգնեցուցիչ ճամբորդութիւններու ձեռնարկեց: Կտրեց երկար ճանապարհներ, բախեցաւ խոչընդոտներու: Սակայն իր սրտին ունենալով բոլոր յոյսերը եւ ակնկալութիւնները հայ արքունիքին, հոգեւոր դասին եւ ժողովուրդին՝ յաղթահարեց ամէն տեսակ դժուարութիւն, յուսալքում եւ փորձութիւն: Որպէս երկնածաշակ պտուղ տքնաջան աշխատանքներու, իր ժողովուրդին մատոյց 36 ոսկետառերու մարմարը, որ եղաւ լաստ հայոց փրկութեան:

Այդպէս, Մեսրոպով անկախացաւ հայ միտքը: Ծնունդ առաւ մեր գրաւոր մշակոյթը: Ծաղկեցաւ ոսկեդարը՝ դափնեպսակը հայ հանձարին եւ խորաթափանց մտքին: Հայը պէտք չունէր այլեւս օտարի տառերուն եւ լեզուին: Ձերբագատեցաւ այլազգի կաշկանդումներէն եւ ստրկութենէն: Հռչակուեցաւ եւ վաւերականացաւ այս անկախութիւնը ո՛չ գէնքի՝ այլ հոգեկան ձգտումի եւ սլացքի ուժով: Անկախութիւն մը որ թօթափեց հին դարերու փոշին: Փարատեց խաւարը: Լոյսով ողողեց հայոց աշխարհը: Տուաւ ապրելու եւ ստեղծագործելու նոր երանգ ու եռանդ, թափ ու կորով: Շփոթի մատնուած աղքատ ժողովուրդ մը յանկարծ հարստացաւ: Եղաւ ճանապարհորդ յաւերժութեան: Բացուեցան դպրոցներ, ուսումի օձախներ, գիտութեան կեդրոններ: Գրի եւ թարգմանութեան լծուեցաւ պանծալի հոյլը Մեսրոպի զօրաբանակին: Որպէս արգասիք անդուլ եւ լուրջ աշխատանքի՝ հայ մշակոյթին ներկայացուց բիւրեղացած լեզուով «Աստուածաշունչը»՝ թագուհին թարգմանութեանց,

Ս. Մեսրոպ Մաշտոց՝ յաղճապակի, գործ՝ Ա. Միսիրլեանի, 1996թ. Չմնառ:

որ հանդիսացաւ գլուխ գործոցը Ե.դարու գրականութեան:

Ուրախութիւն էր ամենուրեք: Փառքի եւ նուաճումի օրեր կ'ապրէր հայոց աշխարհը: Յնծութեան մէջ էին թագաւոր, իշխաններ, հոգեւորականներ: Մեսրոպի կորիւնները յաղթանակէ յաղթանակ կ'արշաւէին: Իրենց տաղանդով եւ հանձարով ամէնէն փայլուն եւ բեղուն էջերը արձանագրեցին հայ մշակոյթի պատմութեան մէջ:

Ո՛վ հայորդի, Մեսրոպ անգին գանձ մը թողուց քեզի, ինձի, ամբողջ ազգին: Հարց

տուր դուն քեզի, թէ ի՞նչպէս պահեցիր ու կը պահես զայն: Ի՞նչ տուիր Մեսրոպին անոր փոխարէն: Կ'ուզե՞ս երախտագիտութիւնդ յայտնել անզուգական բարերարիդ: Կը ցանկա՞ս բարձրօրէն արժեւորել հրաշալի գիւտը Այբուբենի: Կառչէ՞ ամուր հայ գիրին ու մշակոյթին: Ա՛ն է անկորնչելի հարստութիւնդ: Անկողոպտելի դրամագլուխդ: Ա՛ն է հզօրագոյն զէնքդ հայակերտումի, վերելքի գոյատեւման: Եւ դու Մեսրոպ, ամենայն հայոց մտքի վեհափառ: Հոգիի ասպետ: Անսակարկ մշակ: Առաջնորդ քաջարի: Եթէ դու չըլլայիր, ո՞ր հզօր տէրութեան զոհ պիտի դառնայինք: Ո՞ր գեհէնի կրահն մէջ պիտի այրէինք:

Ոգիիդ գիտակցութեանը պէտք ունինք: Ջահը վառեցիր, լուսաւորեցիր մեզ: Թող անմար մնայ ջահդ: Անոր բոցը փոխանցենք սերունդէ սերունդ: Դու մեր մտքերը ոռոգեցիր հանձարիդ գարնանային ցօղերով: Թող այդ ցօղերը թարմացնեն եւ կենսաւորեն մեզ:

«Հայ դարերու դէմ կեցող՝ դու ադամանդեայ ապառաժ», փառքիդ խորանին առջեւ խոնարհած

կը պաղատինք՝ մի՛ թողուր մեզ: Տգիտութեան քառսը կը շրջապատէ մեզ, խնդրենք՝ մի՛ հեռանար մեզմէ: Եթէ դէմդ մեղանչեցինք՝ ներէ՛ մեզի: Եթէ Այբուբենդ վատաբար գործածեցինք՝ դարձեալ ներէ՛ մեզի: Իսկ եթէ զանոնք պղծեցինք, «Ով Օշականի վսեմական վարդապետ», հազար անգամ կը զղջանք, ներէ՛ մեզի:

Մեսրոպ, «դու ոսկեհոս գետ գիտութեան», եղի՛ր հայ գրչի մշտահոս աղբիւր համայն հայոց գոյութեան վեհագոյն տեսլական:

ՀԱՅ ԸՆԹԵՐՑՈՂԻ ՏԱԳՆԱԴԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

Սարգիս Նաճարեան

Դարձեալ հոկտեմբեր,
 Դարձեալ Թարգմանչաց տօնակատարումներ,
 Դարձեալ գիրքի ցուցահանդէս-վաճառքներ,
 Դարձեալ Հայ Գիրին ու Դպրութեան նուիրուած հրապարակային ձեռնարկներ:

Ամէն տարի կրկնուող այս հրապարակային միջոցառումներուն նպատակն է անշուշտ վերարժեւորել Հայ Գիրքը՝ իբրեւ ազգապահպանման գործօն, իբրեւ հայ ժողովուրդի քաղաքակրթական բարձր մակարդակի վկայութիւն: Վերարժարծնել հասարակութեան բոլոր խաւերուն մօտ հետաքրքրութիւնն ու սէրը հանդէպ Հայ Գիրքին՝ իբրեւ հոգեմտաւոր արժէքներու ու գիտելիքներու շտեմարան, իբրեւ զարգացման միջոց, իբրեւ Հայ

Սարդը ընդհանրապէս եւ նոր սերունդը մասնաւորաբար իր հնադարեան մշակոյթին ու պատմութեան հաղորդակից դարձնող եւ իր արմատներուն մօտեցնող անփոխարինելի գանձարան: Բայց մանաւանդ, իբրեւ Գիրքին հանդէպ տակաւ նահանջող հետաքրքրութիւնը հրահրելով՝ հայ հասարակութեան ուղղուած կարդալու, ընթերցասիրութեան հրաւեր:

Ընթերցանութիւնը կամ ընթերցասիրութիւնը, լայն հասկացողութեամբ, ընդհանուր զարգացման, զանազան բնագաւառներու կամ նախասիրուած մարզի մը յատուկ գիտելիքներով ինքզինք զարգացնելու եւ ընդհանրապէս կեանքի յառաջընթացին իրազեկութեամբ՝ մտապաշարը հարստացնելու միջոց է անշուշտ: Բայց հայերէն ընթերցանութիւնը՝ այդ միջոցը ըլլալէ բացի, ազգային դաստիարակութեան եւ հայակերտումին սատարող գլխաւոր ազդակներէն մէկն է, նոյնիսկ անոնց մեկնակէտը: Որովհետեւ, նոր սերունդը մեր հոգեմտաւոր արժէքներուն, մշակութային ժառանգութեան, պատմութեան, ասանդութիւններուն հաղորդակից դարձնելու, զայն հայու ոգիով տոգորելու, մեր ոսկեղինիկ մայրենիին գեղեցկութեամբ հմայելու աշխատանքը կը սկսի կանուխէն, հայատառ գիրքին հանդէպ մանուկին ու պատանիին հետաքրքրութեան ու սիրոյն մշակումով:

Ահա թէ ինչն՝ հոկտեմբերեան ձեռնարկ-

ներուն ճամբով ընթերցասիրութեան հրաւերին ընդառաջելու պարտաւորութիւնը զգալու եւ զայն ամբողջ հայկական շրջապատին զգացնելու կոչուած ենք բոլորս, անհատապէս եւ հաւաքաբար, սկսելով տունէն, ընտանեկան շրջապատէն, ապա անցնելով դպրոցներէն, եկեղեցիէն, ակումբներէն ու միութենական կեդրոններէն: Այս հրաւերին ընդառաջելով է որ շօշափելի պիտի դարձնենք մեր ինքնութիւնը պահպանուած տեսնելու մեր նախանձախնդրութիւնը, եթէ անկեղծ ենք այդ նախանձախնդրութեան մէջ:

Այլապէս, հոկտեմբերեան մշակութային ձեռնարկները կը դառնան իրենց իմաստէն ու նպատակէն պարպուած ֆոլքլորային իրադարձութիւններ, կը զգենուն «եղանակային ցուցադրութեան» բնոյթ եւ կը վերածուին սովորամոլ աւանդութեան մը, որուն կը կառչին սահմանափակ թիւով մարդիկ, որոնց շարքերն ալ տարուէ տարի նօսրանալու վրայ են:

Եկեղեցական իշխանութիւններուն, մշակութային միութիւններուն, հրատարակչատուներուն եւ անհատ բարերարներուն, մեկենասներուն ճիգը անշուշտ արժանի է ամէն գնահատանքի, բայց բաւարար չէ Հայ Գիրքի արժեւորումին համար, եւ բաւարար պիտի չըլլայ այնքան ատեն որ գտնուած չէ ընթերցողի տագնապին լուծումը, այնքան ատեն որ շօշափելի իրականութիւն չէ դարձած հայ ժողովուրդին սէրը Հայ Գիրքին հանդէպ:

Անուրանալի է հոկտեմբերեան ձեռնարկներու անհրաժեշտութիւնն ու կարեւորութիւնը, բայց անոնցմէ առաջ եւ անոնցմէ ետք եւ ոչ թէ տարին մէկ անգամ, հանապազօրեայ գործ է հասարակութիւնը եւ մասնաւորաբար նորահաս սերունդը ընթերցասիրութեան առաջնորդող, անոր մօտ ընթերցանութեան ճաշակը զարգաց-

նելու սահմանուած աշխատանքը՝ այնպիսի միջոցառումներով որոնք կը նպաստեն ընթերցասիրութեան եւ ընթերցանութեան ճաշակի մշակումին:

Ընթերցասիրութեան արշաւը պէտք է սկսի տունէն, այնպէս ինչպէս դաստիարակութեան գործը: Հայ Դպրոցը, դաստիարակը եւ ուսուցիչը շարունակողը պէտք է ըլլան ընտանեկան յարկէն ներս սկսուած աշխատանքին: Արդարեւ, ծնողք պէտք է ըլլան ընթերցասիրութեան ճաշակի զարգացման առաջին պատասխանատուները: Այդ ճաշակը զուակի ընդհանուր դաստիարակութեան լրացուցիչը պէտք է ըլլայ: Ընթերցասիրութեան օրինակը պէտք է գայ ծնողներէն: Եթէ նոյնիսկ պայման չէ որ ծնողք իրենց տունները օժտեն առաւել կամ նուազ համեստ գրադարաններով անգամ, գէթ պէտք չէ զայն պարպեն Հայ Մամուլէն, որ պէտք է դառնայ մնայուն ներկայութիւն հայ տունէն ներս, պատկերասփիւռի գործիքներու, համակարգիչներու եւ ժամանակակից այլ հաղորդամիջոցներու կողքին, եւ՝ ո՛չ միայն ձեւական ներկայութիւն, այլ հայկական կեանքին հետ հաղորդակցելու միջոց՝ ընթերցանութեան ճամբով: Ընթերցասիրութեան առաջին օրինակը պէտք է գայ ծնողներէն: Իսկ այդ օրինակը պէտք չէ սահմանափակուի տարին անգամ մը հայ գիրքի ցուցահանդէս այցելութեամբ:

Այսօր, համազգային մտահոգութեան առարկաներու շարքին կը գտնուի ընթերցասիրութեան նահանջը, չըսելու համար ընթերցողի տագնապը, որուն դէմ յանդիման կը գտնուի Հայ Գիրքը: Այս տագնապի լուծումէն կախեալ է համազգային շատ մը խնդիրներու, նոյնիսկ հիմնախնդիրներու ձակատագիրը, որովհետեւ ընթերցասիրութեան նահանջը անխուսափելի կը դարձնէ հայկական ոգիի եւ ինքնութեան գիտակցութեան կորուստը:

ՑՈՒՑԱԿ ԳԻՐՔԵՐՈՒ ԱՐԾԻԻԵԱՆ ՈՒԽՏԻ ՄԻԱԲԱՆՆԵՐՈՒ

Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան

Ընդհանուր Քարտուղար

Չմնառու Միաբանութեան

Սոյն ցուցակը չի ներկայացներ ո՛չ ամբողջական, ո՛չ ալ գիտական ցանկը, զոր հրատարակելու առիթն ունեցած են մեր միաբանները: Ասիկա կը հանդիսանայ երկրորդ փորձը՝ միաբան հեղինակներուն ցանկը կազմելով զանոնք ներկայացնելու հանրութեան:

Ցանկը կը ներկայացնենք հեղինակներու հրատարակութեան թուականներու կարգով:

Աղեքսանդրեան Ծ. Վրդ. Անդրեաս

- 1- Պատասխանի առ Բանս ինչ Տետրակի Անուանելոյ ճշմարտութիւն, 1854:
- 2- Notes sur la Mission Arménienne Catholique de Melitene (Arménie Mineure), Roma 1870.
- 3- Համառօտ Պատմութիւն Եպիսկոպոսական Աթոռոց ի Պատրիարքութեան Կիլիկիոյ, Վենետիկ - Ս. Ղազար 1906:
- 4- Համառօտ Պատմութիւն Երկոտասան Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ, Վենետիկ, 1906:
- 5- Histoire Abrégée des Sièges Archiépiscopaux et Épiscopaux du Patriarcat de Cilicie, 2ème ed., Beyrouth, 1908:
- 6- Պատմութիւն ականաւոր քաղաքին Սեբաստիոյ եւ սահմանաց նորական արքեպիսկոպոսութեան նորին, Վենետիկ 1911:
- 7- Ջատագովական Գրքոյկներ ի Պաշտպանութիւն Ուղղափառ Վարդապետութեան եւ Գերիշխանութեան Գահին Հռոմայ (տեղեկութիւն քաղուած՝ Քաջունիի յաջորդ հատորէն):

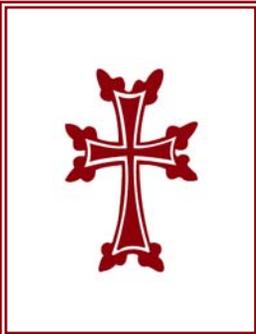
Էմմանուէլեան Եպս. Պողոս

- 1- Տարերք Բանականին Փիլիսոփայութեան, հատոր Ա. եւ Բ., Կ.Պոլիս 1872:

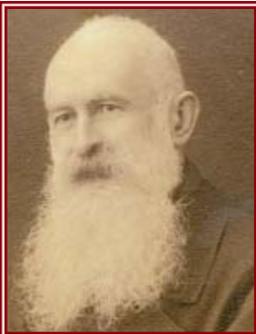
Ֆերահեան Եպ. Յովսէփ

- 1- Հոգեւորական Պատերազմ, Լաւրենտիոս Սքուբօլի, (Իտալերէն թարգմանութիւն), Վենետիկ 1882:
- 2- Հայկազն Սուրբ Դաւթի ճգնաւորին Վարուց Պատմութիւնը, Վենետիկ 1883:
- 3- Վառվառիա, քերթուած ի չորս երգս, Վիեննա, 1891

Խորխորունի Արք. Ղեւոնդ

- 1- Հաւաքունն Վարդապետական, բարոյեական եւ ծիսական դիպուածոց կամ խնդրոց (թարգմանութիւն), Վիեննա 1882:

Ուղուրլեան Վրդ. Մեսրոպ

- 1- Պատմութիւն Հայոց Գաղթականութեան եւ Շինութեան Եկեղեցւոյ նոցա ի Լիվոռնոյ Քաղաքի, Վենետիկ 1891:

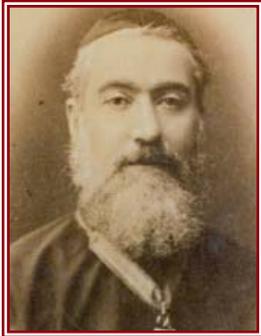
Քիւրելեան Վրդ. Յովհան

- 1- Հօրն Պաւղոսի Սենիերեայ, ճառք Քառասնորդականք, Վենետիկ 1897:

Քաջունի Վրդ. Յովսէփ

- 1- Կենսագրութիւն Գեր. Անդրէաս Աղեքսանդրեանի, Վենետիկ 1906:

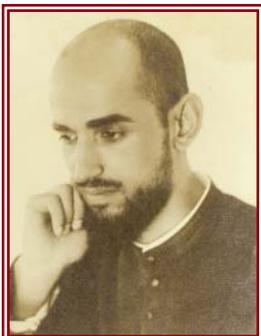
Դաիթեան Վրդ. Սերրիէ

- 1- Արքար Թագաւոր, թարգմանաբար շարադրեալ, Վենետիկ, 1913:
- 2- Յովսէփ Գեղեցիկ, թարգմանաբար շարադրեալ, Վենետիկ, 1913:
- 3- Պատմական Տեսութիւն Եգիպտոսի Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, Գահիրէ 1914:
- 4- Biografia di Abramo Pietro I, Cairo, 1914:
- 5- Biografia di Gregorio Pietro VIII, Cairo, 1914:

Աղբեան Վրդ. Գրիգոր

- 1- Ամիս Ամենասուրբ Հաղորդութեան, Պէյրուս 1926:
- 2- Les Trios Images Miraculeuses du Couvent Arménien Catholique de Bzommar, Beyrouth 192.

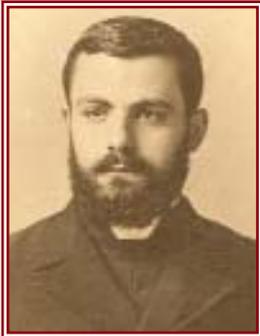
Պզտիկեան Վրդ. Պօղոս

- 1- Աստուածորդւոյն վերջին օրերը, Զմմառ 1927.
- 2- Աղօթագիրք, Զմմառ 1927.
- 3- Աղօթագիրք Զմմառեան կղերանոցի, տպարան ի վանս փոխման սուրբ կուսին 1927.
- 4- Իմ փոքրիկ քրիստոնէականս, Պէյրուս 1940.
- 5- Հայ սկառտին գիրքը, Պէյրուս 1940.
- 6- Իմ քրիստոնէականս, Ա. գիրք, Պէյրուս 1942 եւ Բ. գիրք, Պէյրուս 1948:
- 7- Ուրախ զուարթ կը կարդամ, Ա. գիրք, Ա. տպ. Պէյրուս 1945 եւ Բ. տպ. Պէյրուս 1957.
- 8- Հայ լեզու, Ա. գիրք, Ա. տպ. Պէյրուս 1957 եւ Բ. տպ. Պէյրուս 1962.
- 9- Հայ լեզու, Բ. գիրք, Ա. տպ. Պէյրուս 1949 եւ Բ. տպ. Պէյրուս 1962.
- 10- Հայ լեզու, Գ. գիրք, Ա. տպ. Պէյրուս 1948 եւ Բ. տպ. Պէյրուս 1962.
- 11- Հայ լեզու, Դ. գիրք, Ա. տպ. Պէյրուս 1950 եւ Բ. տպ. Պէյրուս 1962.
- 12- Հայ լեզու, Ե. - Զ. գիրք, Ա. տպ. Պէյրուս 1945 եւ Բ. տպ. Պէյրուս 1962.
- 13- Հաւատքի հերոսներ, Պէյրուս 1961.
- 14- Թորմած ծաղիկներ (բանաստեղծութիւն), Պէյրուս 1970.
- 15- Ցեղին ձայնը, թատերախաղ, Պէյրուս:

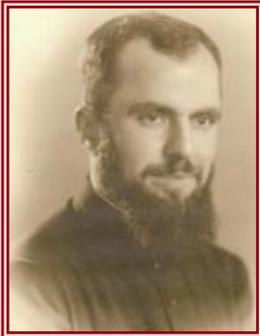
Աթանասեան Ծ. Վրդ. Խաչիկ

- 1- ճառեր, Պէյրուս 1931:
- 2- Ուղեցոյց, Ա. տպ. Պէյրուս 1932, Բ. տպ. Պէյրուս 1960:
- 3- Հեթանոսի որդի, թատերգութիւն, (թարգմանութիւն), Պէյրուս 1950:
- 4- Սուրբ սիրտը եւ քահանայութիւն, Պէյրուս 1950:
- 5- Անհուն սիրոյ հիմնարկը, Պէյրուս 1950:
- 6- Ի սպաս սէր Աստուծոյ, Պէյրուս 1951:
- 7- Գողգոթա, Պէյրուս 1954:
- 8- Աւետում, Պէյրուս 1954:
- 9- Անառակ Որդին, Պէյրուս 1954:
- 10- Եսթեր եւ Գոթողիա (Յ. Ռասին, թարգմանութիւն), Պէյրուս 1955:
- 11- Գրականութիւն, Պէյրուս 1957:
- 12- Աբրահամ-Պետրոս Ա. Արծիւեան Կաթողիկոս, Պէյրուս 1959:
- 13- Փունջ մը քերթուածներ (թարգմանութիւն Լամարթինէն), Պէյրուս 1959:
- 14- Ներբողական Երանելի Տէր Կոմիտասի, Պէյրուս 1960:
- 15- Կցուրդներ Ս. սրտի բարեկամներուն, Պէյրուս 1960:
- 16- Յանգարան եւ Թանգարան, Պէյրուս 1961:

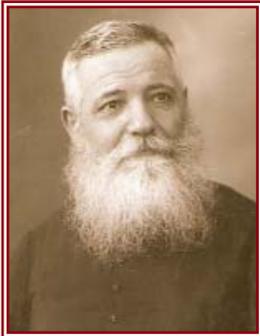
Մանկասարեան Վրդ. Անդրեաս

- 1- Մարիամի Ամիս, Ա. տպ. Գահիրէ 1936, Բ. տպ. Լիբանան 2001:
- 2- Մարիամի Ամսուն Տաղեր, Գահիրէ 1936:

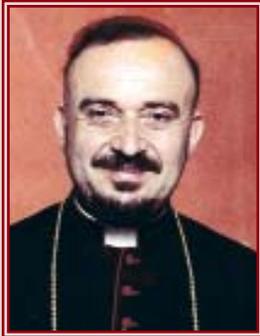
Թեքեան Ծ. Վրդ. Յարութիւն

- 1- Controverses Christologiques en Arméno-Cilicie, Roma 1939.
- 2- Բառարան Հայերէն-Սպաներէն, Պուլնոս Այրէս 1983:

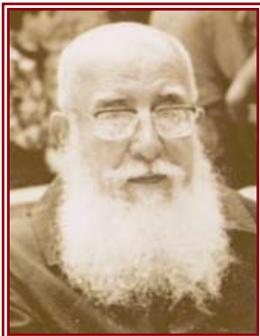
Ահմարանեան Ծ. Վրդ. Անդրեաս

١- مطرانان ارمنيان جديان، وهما السيد نرسيس طيرويان متروبوليت ماردين والسيد
 كيرلس زهريان متروبوليت ارزنجان والنائب البطريركي في الجزيرة العليا.
 المطبعة الكاثوليكية، بيروت ١٩٤٠.

Թերեան Եպ. Վարդան

- 1- Controverses Christologiques en Arméno - Cilicie (dans la seconde moitié du VIIe siècle) (1165-1198), Beyrouth 1944: (լուսանկարուած):
- 2- Իմ Աղօթագիրքս, Պէյրուս, Ա. տպ. 1952, Գ. տպ. 1964:
- 3- Le Patriarcat Arménien Catholique de Cilicie au Temps de Grégoire VI (1812-1840), Beyrouth 1954:
- 4- Բեռնադետի Երգը, (թարգմանութիւն Ֆ. Վերֆէլ), Պէյրուս 1954:
- 5- Փոքրիկ Քրիստոնէականս, Ա. գիրք, (Ա.Բ.Գ. տպ.), Պէյրուս 1955:
- 6- Փոքրիկ Քրիստոնէականս, Բ. գիրք, Պէյրուս 1955:
- 7- Բոմբէի վերջին օրերը, Պէյրուս 1956:
- 8- Փոքրիկ քրիստոնէականս, Գ. գիրք, Պէյրուս (Ա. տպ. 1960, Բ. տպ. 1972):
- 9- Պաշտպանութիւն հաւատքի, Ա. գիրք, Պէյրուս 1961:
- 10- Տրիդենտեան ժողովի քրիստոնէական վարդապետութիւն (թարգմանութիւն), Պէյրուս 1962:
- 11- Չորս առեղծուածները, (թարգմանութիւն Թովմաս Մորէյ), Բ. տպ. Պէյրուս 1964:
- 12- Catéchisme Intercommunautaire, Rite arménien, Beyrouth 1965:
- 13- Քրիստոնէական վարդապետութիւն, Պէյրուս 1967:
- 14- Հոգեւոր երգարան, Պէյրուս 1968:
- 15- Քրիստոնէական վարդապետութիւն փոքրերի համար, Թեհրան 1975:
- 16- Քրիստոնէական վարդապետութիւն (Ա. մաս՝ հաւատալիք ճշմարտութիւնները, Բ. մաս՝ Աստուծոյ պատուիրանները), Թեհրան 1977:
- 17- Մատեան Ա. պատարագի, Թեհրան 1987:

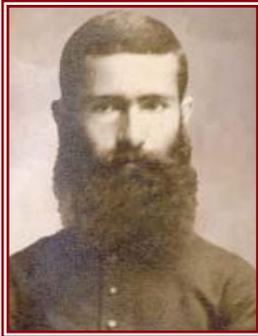
Մոմձեան Ծ. Վրդ. Միքայէլ

- 1- Լուրտի հրաշալի տեսիլքներուն պատմութիւնը, Փարիզ 1947:
- 2- Հեթանոս լուգդունում, քրիստոնիա Լիոն, Պէյրուս 1965:
- 3- Յուշամատեան 200-ամեակի Չմնառու վանքին, Պէյրուս 1973:
- 4- Քրէյմի եւ Չմնառու վանքերուն հիմնարկութիւնը եւ անոնց մէջ ապրած ութը կաթողիկոսներուն կեանքն ու գործունէութիւնը, Չմնառ - Լիբանան 1979:

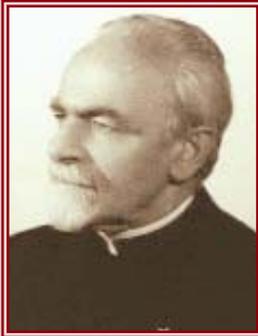
Թերզեան Եպ. Մեսրոպ

- 1- Չմնառու Հայ Վանքը, (1749-1949), Պէյրուս 1949:
- 2- Le Patriarcat de Cilicie et les Arméniens Catholiques (1740-1812), Beyrouth 1955.
- 3- Յակոբ Դ. Ջուղայեցի (1655-1680), Պէյրուս 1956:
- 4- Խոստովանողի մը Նամականիմ, Պէյրուս 1958:
- 5- Բրգնիքի Նախավկայ Առաքեալը, Պէյրուս 1959:
- 6- Աղօթագիրք Չմնառեան նորընծայարանի, Պէյրուս 1961:
- 7- Ի խնդիր վերագարթնումի, Պէյրուսի 1971:
- 8- Չմնառեան Կաթողիկոսական Միաբանութիւնը, Չմնառ 1983:

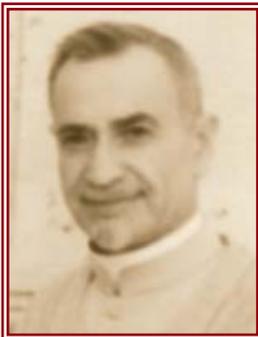
Տէր-Մինասեան Վրդ. Ղեւոնդ

- 1- Ժամանց Հաճելի եւ Օգտակար (Ա. Հայկազուն), Գահիրէ 1957:
- 2- Հոգեւոր Բուրաստան Աղօթից, Պէյրութ 1960:

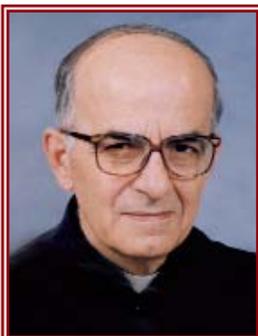
Փղատեան Ծ. Վրդ. Մանուէլ

- 1- Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ, պատմական հետազօտութիւն, Պէյրութ 1957:

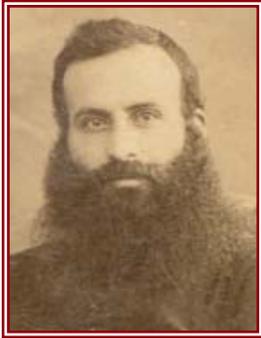
Փարթամեան Վրդ. Յովհաննէս

- 1- L'Intérêt et l'Effort dans l'Éducation Fonctionnelle Selon claparede, Paris, 1959 (Լուսանկարուած):

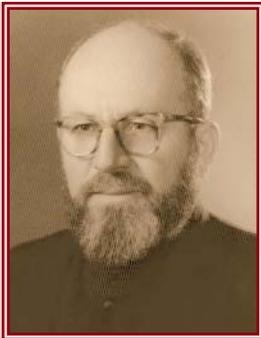
Ճուրեան Ծ. Վրդ. Մեարայ

- 1- Նմանութիւն Յիսուսի (թարգմանութիւն), Պէյրութ, Ա. տպ. 1963, Բ. տպ. 1982, Գ. տպ. Երեւան 1992:
- 2- Քու Պատարագը, քու Աղօթքներդ, Պէյրութ, Ա. տպ. 1964, Բ. տպ. 1971:
- 3- Թողուցէք որ Մանուկները ինծի Գան, Ա. գիրք, Պէյրութ, Ա տպ. 1974, Բ. տպ. 1987:
- 4- Թողուցէք որ Մանուկները ինծի Գան, Բ. գիրք, Պէյրութ 1975:
- 5- Յուցակ Չմնառու Մատենադարանի Հայերէն Հնատիպ Գիրքերուն (լուսապատկեր), Պէյրութ 1984:
- 6- Նոր կտակարան (աշխարհաբար թարգմանութիւն), Ա տպ. Պէյրութ 1981, Բ. տպ. Պէյրութ 1982, Գ. տպ. Երեւան 1993:
- 7- Մարիամ Սուրբ Աստուածածին, Պէյրութ 1988:
- 8- Սաղմոսարան (աշխարհաբար թարգմանութիւն), Ա. տպ. Պէյրութ 1990, Բ. տպ. Երեւան 1993:
- 9- Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ (աշխարհաբար թարգմանութիւն), Ա. տպ. Երեւան 1994:
- 10- Մարիամ Աստուածածին Ամենասրբուհի, Պէյրութ 2001:

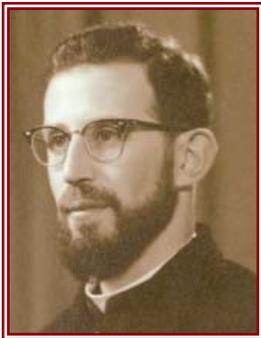
Քէշիշեան Վրդ. Մեսրոպ

1- Ցուցակ Հայերէն Զեռագրաց Զմմառու վանքի Մատենադարանին, Վիեննա 1964:

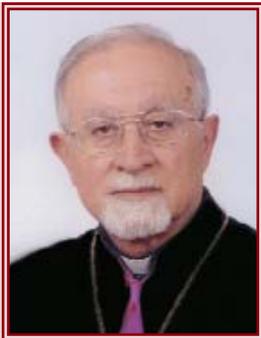
(Տէր)-Աղամեան Վրդ. Պետրոս

- 1- Տիրամայր, Քեզ Երանեն Ամենայն ազինք, Պէյրութ 1964:
- 2- Անձինք Նուիրեալք կամ Հռիփսիմեանք (սրբազան ողբերգութիւն), Պէյրութ 1965:
- 3- Հայոց Ոգին կամ Արմենուհի, Պէյրութ 1965:
- 4- Հայրենի Հուրք (հայրենասիրական քերթուածներ), Պէյրութ 1970:
- 5- Histoire de la Communauté Arménienne Catholique de Damas, Beyrouth, 1971.

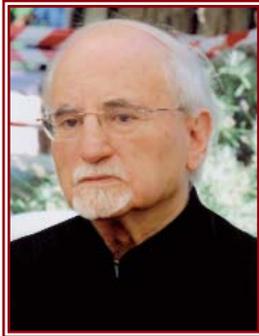
Թօսունեան Ծ. Վրդ. Ներսէս

1- Մատեն Աղօթքի, Պէյրութ 1964:

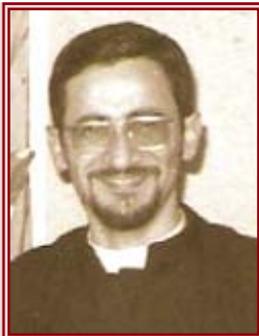
Պարագեան Ծ. Վրդ. Մանուէլ

- 1- Իմ Պատարագս, Պէյրութ 1964:
- 2- Նոր Աղօթագիրք, Պէյրութ 1982:

Կռանեան Ծ. Վրդ. Անղրանիկ

- 1- Նուարդը, թատերախաղ, Պէյրուս 1966:
- 2- Չմնառի ազգային թանգարան, Պէյրուս 1966:
- 3- Երկու դար անց, Պէյրուս 1966:
- 4- Գրաբար քերականութիւն եւ հրահանգ (դասագիրք), Պէյրուս, Ա. տպ. 1968, Բ. տպ. 1981:
- 5- Գործնական բառարան հայերէն լեզուի (նախակրթարան), Պէյրուս, Ա. տպ. 1970, Բ. տպ. 1985, Գ. տպ. 1987, Դ. տպ. 1995:
- 6- Միայն լուսնով կայ հայոց փրկութիւն, թատերախաղ, Պէյրուս 1977:
- 7- Չմնառ դարերու ընթացքին, Պէյրուս 1979:
- 8- Հայերէն գործնական բառարան (բարձրագոյն), Պէյրուս 1982:
- 9- Պէտք չունինք քեզի եւ Սօր մը երազները (թատերախաղ), Պէյրուս 1988:
- 10- Մարգպանը, (թատերախաղ), Պէյրուս 1990:
- 11- Մարտին, հերոս քաղաք, Իգնատիոս մալոյեան, նահատակ եպիսկոպոս (Եասենթ Սիմօն, թարգմանութիւն Ֆրանսերէն), Պէյրուս 1991:
- 12- 250-Ամեակ Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքութեան (1742-1993), Պէյրուս 1993:
- 13- Ներքին Կանոնագիր Հ.Կ.Մ.ի Պատանեկան Սիութեան, Պէյրուս 1995:
- 14- Գրիգոր-Պետրոս ԺԵ. Աղաձանեան Կաթօղիկոս-Պատրիարք Կաթողիկէ հայոց եւ Ծիրանաւոր Տիեզերական եկեղեցոյ (1895-1971), Պէյրուս 1995:
- 15- Բառագիրք հայերէն լեզուի, Պէյրուս 1998:
- 16- Անապահով Օրեր, Պէյրուս 1999:
- 17- Լուսարձակը Բաց Վրաս, Պէյրուս 2000:
- 18- Հայ Ծիսական Պաշտամունքը, Պէյրուս 2001:
- 19- Խոկամ, Պէյրուս 2010:
- 20- Խօսէ՛ Ինձի Հայ Եկեղեցիի Մասին, Պէյրուս 2011:

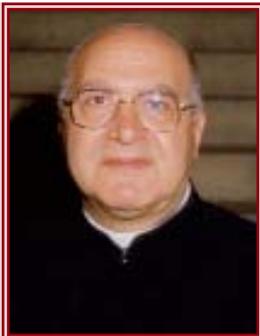
Ահմարանեան վրդ. Յովհաննէս

- 1- Աստուածաշունչը Հայոց Քով, Լոս Անձելըս 1987:

Գարաքեղեան Ծ. Վրդ. Նշան

1- Սան Փառլոյի հայրութիւն, Ե՛լ եւ քալէ, Վիեննա 1987:

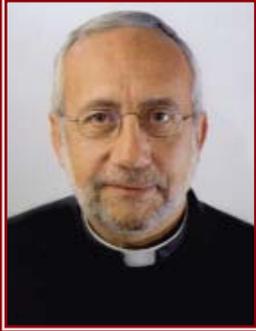
Թէրուզեան Եպս. Յովհաննէս

- 1- Մի վախճար, ժան Վանիէ, (թարգմանութիւն), Չմնառ 1997:
- 2- Իմաստութեան ճամբով, Չմնառ 1998:
- 3- Սիրոյ ճամբով, Չմնառ 1999:
- 4- Իզնատիոս Մալոյեան, մարդը եւ նահատակ, Չմնառ 2001:
- 5- Յուշամատեան Չմնառու Տիրամօր վանքի հիմնարկութեան (1749-1999), Չմնառ 2001:
- 6- Նախապատրաստութիւն,(Ծաղիկ դասարան), Չմնառ 2003:
- 7- Ես եմ աշխարհի լոյսը, (Առաջին դասարան), Չմնառ 2003:
- 8- Հանդիպում՝ Տէր Յիսուսի,(Երկրորդ դասարան), Չմնառ 2003:
- 9- Կեանքը Յիսուսի հետ՝ Ս. Աւետարանի Ընդմէջէն, (Երրորդ դասարան), Չմնառ 2003:
- 10 - Յիսուս՝ ուսուցիչ եւ փրկիչ, (Չորրորդ դասարան), Չմնառ 2003:
- 11 - Յիսուսը՝ կեանք, (Հինգերորդ դասարան), Չմնառ 2003:
- 12 - Վարդարանի խորհուրդները, Չմնառ Ա. տպ 2004, Բ. տպ. 2006:
- 13- Յիսուս արքայութեան բացումը, (Վեցերորդ դասարան), Չմնառ 2010:
- 14- Յիսուսի արքայութեան բացումը կը կատարէ, (Եօթներորդ դասարան), Չմնառ 2010:
- 15- Նոր կեանք Քրիստոսի հետ, (Ութներորդ դասարան), Չմնառ 2010:
- 16- Կեանքս Քրիստոսն է, (Իններորդ դասարան), Չմնառ 2010:

Աղանեան Վրդ. Անդրանիկ

1- Սօսեցիր Քեզի Սպասող Կայ, Անթիլիաս 1997:

Ռաֆայել Վրդ. Մինասեան

1- Հովիւին ձայնը, Լոս Անձելըս 1998:

Եղիայեան Ծ. Վրդ. Գեորգ

- 1- Եջմարտութեան տեսլականով, Պէյրուս 1998:
- 2- Կրթական առաքելութեամբ, Չմնառ 2004:
- 3- Հովուական առաքելութեամբ, Չմնառ 2005:
- 4- Չմնառու Միաբանական Պատրիարքական Փոխանորդ եւ Չմնառու Վանքի Մեծաւորի ՆԱՄԱԿԱՆԻԷՆ (2001-2007), Չմնառ 2007:
- 5- Վանական արձագանգներ, Չմնառ 2001-2007:
- 6- Նաժիաթ (թարգմանութիւն), Չմնառ 2006:
- 7- Ավագեայ ովասիս մը, հեղինակ՝ Վալերիո Բօթօրիչքօ, (թարգմանութիւն), Չմնառ 2007:

8- كالوست سرکيس غولبنكيان - الرجل والمآثر - ليشبونية ١٩٩١

9- في الوطن والكنيسة - جونية ١٩٩٨

10- رسالتي التربوية - ثانوية مسروبيان - جونية ٢٠٠٤

11- كنيسة المخلص - جونية ٢٠٠٤

12- في زمن الفصح - جونية ٢٠٠٥

13- أصداء ديرية - بزمارة ٢٠٠٧-٢٠٠١

Խազումեան Ծ. Վրդ. Գեորգ

1- Մեքաստիոյ հայազգի Սուրբ Վլաս հայրապետ, Չմնառ 2001:

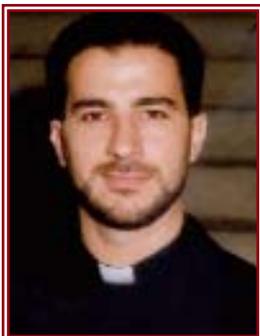
Մուրատեան Վրդ. Գարիբէլ

- 1- Les Sacrements de L'Initiation Chrétienne, Bzommar, 2002.
- 2- IL Monachesimo nella chiesa Armena, origine e fonti, Roma 2010.

Շատարեան Վրդ. Անտոն

- 1- Աղօթագիրք հաւատացեալի, Պէյրուս 2003:

Քէնտիրձեան Վրդ. Ղեւոնդ

- 1- La formazione alla maturita umana dei candidati al sacerdozio nella Chiesa armena cattolica. Situazione e possibili indicazioni metodologiche". (Universita Pontificia Salesiana, Facolta di Scienze dell'Educazione, Curricolo di Metodologia Pedagogica II, Roma, 2003-2004).

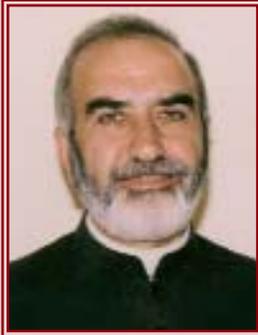
Դերձակեան Վրդ. Եղիա

- 1- Ծննդեան հեքիաթ, Պուրժ-Համնուս 2004:

Գեորգ Վրդ. Պախե

1- أشيع علي نور سراجك
(Թարգմանութիւն Հայերէն) لبنان ۲۰۰۵ – دار نعمان للثقافة

Օրջանեան Վրդ. Յովհաննէս

1- Այբեմական անուանացանկ Չմնառու Միաբանութեան հայրերուն,
Չմնառ 2007:

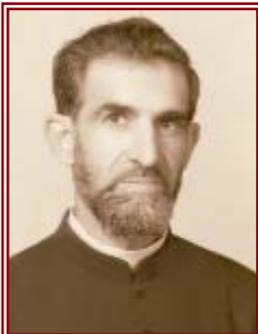
Նորատունկեան Վրդ. Գեորգ

1- Չմնառու Միաբանութեան վարչականի մը նամականիէն (2001-
2007), Չմնառ 2007:

Կարապետեան Վրդ. Սեպուհ

1- Աղօթագիրք Չմնառու ընծայարանի, Չմնառ 2007:

Տապաղեան Եպս. Մանուէլ

1- Յիսուս կեանքի հացը, Ա. հատոր, Չմնառ 2011:

«ՈՉ ՄԷԿԸ ԻՐ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ՄԵԾ Է»

Հայր Բարսեղ Վրդ. Պաղտասարեան
Ներքին Մատակարար Զմմառու Մայրավանքի

Միաբանութիւն

Միաբանութիւն. Զմմառե՞ան թէ՛ Արծիւեան:

Ժամանակը հասաւ ու մեզմէ իւրաքանչիւրը սկսած է խղճի քննութիւն մը կատարել իր միաբանութեան ի տես: Հետաքրքրական է թէ երկար տարիներէ ետք հասաւ այս սպասուած ժամը, անպայման Տիրամայրը միջամտեց ու մեր միաբանական հոգին մաքրութեան ենթարկեց իր մայրական գթութեամբ:

Մեր միաբանութիւնը հարուստ է հսկայ անձնաւորութիւններով, ո՛չ թէ ֆիզիքական հսկայութիւն, այլ՝ մտային ու հոգեւորական: Երբ մեր սլացքը պտտցնենք անդամներուն վրայ, կը գտնենք մտաւորականներ, լեզուաբաններ, գրողներ, բանաստեղծներ, իշխաններ, նոյնիսկ թագաւորներ, սակայն արդեօք քանի՞ միաբան միաբաններ կը գտնենք:

Զանազանութիւնը հարստութիւն է: Եւ ի՞նչ է: Նոյնիսկ փունջ մը ծաղիկ, երբ մեծ ու գունաւոր ըլլայ, կը շլացնէ մեր աչքերը, սակայն այդ փունջը միշտ պարտի կապուած ըլլալ որպէսզի իր մօտիկութեամբ գեղեցկութիւն արտադրէ: Միաբանութեան մէջ բոլորս կ'աշխատինք զանազան տեղեր ու կը յաջողինք մեր առաքելավայրերուն մէջ երբ առանձին ենք: Օրինակ Միացեալ Նահանգները, Քանատան, Ռուսաստանը միշտ միաբաններ հիմնեցին ու շարունակեցին յաջողութեամբ իրենց

առաքելութիւնը. նոյնիսկ աշխարհիս չորս կողմերը, մեր ակնդիր հաւատացեալները կրնան հետեւիլ մեր լուրերուն հեռատեսիլի միջոցաւ միաբանի մը ջանքերով: Ուրեմն շատ մը մարդերու մէջ յաջողեցանք ու փայլեցանք իբր միաբաններ բայց ինչո՞ւ երբ իրարու մօտենանք դժուար է մեր մէջ համաձայնութիւնը: Բարեկամ միաբաններ երբ միասին կը պաշտօնավարեն, իրարու «ոչ» բարեկամներ կը դառնան: Ինչո՞ւ: Սակայն գեղեցկագոյնը այն է թէ երբ կան «ոչ» բարեկամ միաբաններ եւ ունին միեւնոյն «ոչ» հանդուրժելի մեծաւոր մը, կ'այլակերպուին ժամանակաւոր բարեկամներու ի դէմ «ոչ» հանդուրժելի մեծաւորին եւ դժբախտաբար իսկական այլակերպութեան հեղինակը երեւան կը հանէ իրականութիւնը «ոչ» իրականութենէն: Շարքը երկար է, օղակները այնքան շատ են, որ ժամանակը չի՛ ներեր ամբողջութեամբ յիշել զանոնք սակայն, ինչպէս որ սրտիս սիրելի անձ մը կ'ըսէ միշտ. «հասկըցողին բարեւ»:

Վերջերս շատ լսեցի «միաբանական հոգի» արտայայտութիւնը, նամանաւանդ անձերու բերնէ, որոնց համար երկար տարիներ միաբան ըլլալը եղած է տիտղոս մը, զոր ստացած են, որովհետեւ այդ ժամանակ «Պէյրութի թեմի կղեր» գոյութիւն չունէր կամ ակնկալ չի՞շողը, «à la mode» չէր: Երիտասարդ սերունդին հետ դժուար է խաղալ քանզի անոր առջեւ բոլոր ընտրանք-

Ները գոյութիւն ունին, սակայն անոնք հանդուժող ընտրած են միաբան ըլլալ, քանզի իրենց համար Չմնառու Վանքը այդ քարաշէն շէնքը չէ՛, ոչ ալ գեղեցիկ պանդոկ մը, այլ՝ մեր հոգւոյն տունն է. ո՛ր ալ ապրինք ու ծառայենք, հոն կ'ըլլայ մեր մարմինը, սակայն մեր հոգին միշտ ու միշտ Չմնառու լերան վրայ ցաւագին Տիրամօր պատուանդանին առջեւ կ'աղօթէ: Մեր միաբանական հոգին իրականութիւն մըն է զոր բոլորս կը զգանք, բայց չենք կրնար ճշմարտութեամբ արտայայտել, քանզի երբ անիկա մեզմէ ելլէ, կը մեռնի, ինչպէս ձուկը՝ ջուրէն: Ուստի չմեծարենք մենք զմեզ ու պերճախօսութեամբ ներկայանանք ու գովքեր հիւսենք, այլ՝ մեր գործերով փաստենք մեր միաբանական հոգին:

Ո՛րքան ալ մեծնանք հասակով,
 Ո՛րքան ալ զարգանանք մտքով,
 Ո՛րքան ալ սրբանանք հոգիով,
 Սիրելի միաբան, ի վերջոյ, մեր միաբանութիւնը եւ միաբանութեան փառքը մեզմէ մեծ ու փարձր են:

Հուսկ եղբայրներ, բոլորիս ալ վերջին հանգստավայրը պիտի ըլլայ Չմնառու վանքի դամբարանը: Ուրեմն երանի մեզի երբ մեր Ցաւագին Տիրամայրը, մեր մահէն ետք, մեր ոսկորները տեղաւորելու ժամանակ չշուարի ըսելով. «Այս ինչին ածիւնները չեն կրնար այն ինչին ածիւններուն մօտ տեղաւորել, որովհետեւ անոնք իրենք զիրենք իրարմէ բարձր դասած էին, մոռնալով թէ. «Ոչ մէկը իր միաբանութենէն մեծ է»:

ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻՆ

96-ԱՄԵԱԿ (1915-2011)

Գերյ. Գեորգ Ծ. Վրդ. Զապարեան

Ժողովրդապետ «Տիրամայր Երեմի» Եկեղեցույ
(Մոնրէալ-Քանատա)

Սիրելի եղբայրներ եւ քոյրեր

Լսելէ ետք Յիսուսի Յարութիւնը աւետող հրեշտակին խօսքերը՝ «**Ինչո՞ւ կը փնտռէք Յարուցեալը մեռելներուն մէջ... Հոս չէ այլ յարութիւն առաւ**», սրտի բերկրութեամբ իրարու փոխանցե՛նք զատկական սա աւանդական ողջոյնը՝

«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց, Օրհնեալ է Յարութիւնն Քրիստոսի»:

եւ համախմբուելով՝

Մեծ շուքով տօնենք մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի Յարութիւնը:

Յարութիւնը յաղթանակ է:

Յաղթանակը Աստուծոյ՝ սատանային վրայ,

Յաղթանակը Լոյսին՝ խաւարին վրայ,

Յաղթանակը Շնորհքին՝ մեղքին վրայ,

Յաղթանակը Ուրախութեան՝ սուգին վրայ,

Յաղթանակը Բարութեան՝ չարութեան վրայ,

Յաղթանակը Հաւատքին՝ թերահաւատութեան վրայ,

Յաղթանակը Յոյսին՝ յուսահատութեան վրայ,

Յաղթանակը Սիրոյ՝ ատելութեան վրայ,

Յաղթանակը Հաշտութեան՝ թշնամութեան վրայ,

Յաղթանակը Ներումին՝ ոխակալութեան վրայ,

Յաղթանակը Արդարութեան՝ անիրաւութեան վրայ,

Յաղթանակը ճշմարտութեան՝ կեղծիքին վրայ,

եւ մանաւանդ Յաղթանակը Կեանքին՝ մահուան վրայ, զի հաստատապէս կը հաւատանք թէ՛

«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց, մահուամբ զմահ կոխեաց, եւ յարութեամբն իւրով, մեզ զկեանս պարգեւեաց»: Արդարեւ, Քրիստոս իր Յարութեամբ մեզի իսկական եւ անանց կեանք պարգեւեց:

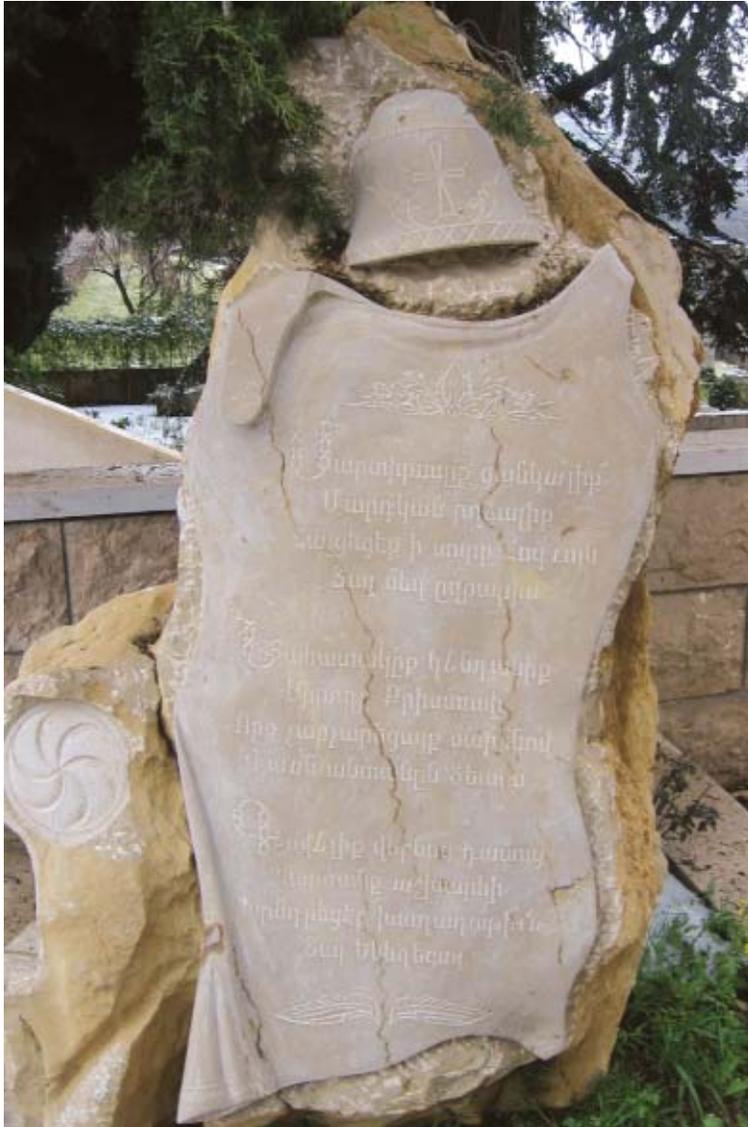
Այնուհետեւ, Քրիստոսի Յարութիւնը գրաւական դարձաւ հաւատացեալներու յարութեան եւ նովին գործով, երաշխիքը՝ Հայոց Յեղասպանութեան մէկ ու կէս միլիոն զոհերու յարութեան, որոնց նահատակութեան 96րդ տարեդարձի թուականը այս տարի կը համընկնի Զատիկի օրուան հետ: Այս զոյգ թուականներու բարեգուշակ համընկնումը նկատի առնելու՝ դիմենք մեր Ապրիլեան Նահատակներուն:

Ո՛վ Պանծալի Նահատակներ,

Քահանայք եւ ժողովուրդք հաւաքուած ենք

Ձեր յիշատակը Սուրբ Պատարագով նշելու,

Ձեր զոհաբերումը Քրիստոսի զոհաբե-

Նահատակաց Յուշակոթող, գործ՝ Պրն. Վարդան Աւետեանի, 2005թ. Չմնառու վանք:

Մենք բոլորս միացանք,
Իրարու զօրակցեցանք,
Կազմակերպուեցանք,
Մէկ ձակատ կազմեցինք,
Մէկ ձայնով բողոքեցինք,
Արար աշխարհիը շահագրգռեցինք,
Բեմերէն ձեր հերոսութենէն ճառեցինք,
Ամէն տեղ կոթողներ բարձրացուցինք,
Ձեր դիւցազնութիւնը երիտասարդներուն աւանդեցինք,

Կ'ուզենք ձեզի հարազատ զաւակներ ըլլալ՝

Անտարբերութիւնը վանելով,
Ձեր դատը ի սպառ պաշտպանելով,
Տեւապէս պահանջատէր մնալով,
Արդարութիւն հայցելով,
Հատուցում պարտադրելով,
Փաստեր հաւաքելով,
Վկայութիւններ ժողվելով,
Սոռացումը հեռացնելով,
Ժխտումները հերքելով,
Ուրացումներուն հակադարձելով,
Հակառակորդները ըմբերանելով,
Սուտը քողազերծելով,
Ճշմարտութիւնը ի յայտ բերելով:

րումին խառնելու,
Ձեր կոթողացած նահատակութիւնը օրհնելու,
Ձեր սրբաբոյր գերեզմանները մոմերով լուսաւորուելու,
Ձեր խիզախութիւնը անուշահոտ խունկով փառաւորելու,
Ձեր մարտիրոսութիւնը ծաղկեփունջերով պատուելու:

Ձեր նահատակութեան շնորհիւ՝

Այսօր դարձեալ կ'ուխտենք՝

Ձեր դիւցազնութիւնը յաւերժացնել,
Ձեր անշիրիմ ոսկորները պատուել,
Ձեր աճիւններուն վրայ մատուռներ կառուցել,
Ձեր մասունքներով սրբավայրեր շինել,
Ձեր սխրանքներով մատենադարանները ծոխացնել,
Ձեր արեան հեղումով կենսաւորուիլ,
Ազգին սիրով տոգորուիլ,

Մեծ Եղեռնի նահատակներու Յուշակոթող, 1993թ. Զմմառու վանք:

Հայաստանը Արցախով ամբողջացնել,
 Հայրենիքը շէնցնել,
 Հայ Սփիւռքը զօրացնել,
 Աստուածոյ եւ մերձաւորին սիրով
 ապրիլ,
 մարդասիրաբար վարուիլ,
 անբասիր կեանք վարել,
 Հաւատքով զինուիլ,
 Յոյսով զսպանակուիլ,
 Սէր ու միութիւն քարոզել,
 Խաղաղ աշխարհ մը կերտել,

Օգնեցէ՛ք մեզի՝

Ձեր յիշատակներով մխիթարուելու,
 Ձեր բարեխօսութեամբ սրբանալու,
 Երկինքի արքայութեան արժանանալու,
 եւ ձեզի պսակակից դառնալու:

Սիրելի եղբայրներ եւ քոյրեր,

Մարտիրոսներու նուիրուած հայ շարականներով Յարուցեալ Քրիստոսի աղօթենք՝

«Վասն սրբոց քոց մարտիրոսաց, Տէր ընկա՛լ զաղաչանս մեր»:

«Անոնք պատերազմի մէջ զօրացան, արհաբար թշնամիին դէմ մարտնչեցան եւ իրենց Պատուական սուրբ արիւնը թափեցին քու անունիդ համար: Անոնց բարեխօսութեամբ փրկէ՛ մեզ:

Անոնք քեզի խաչակից ըլլալով, յօժարութեամբ յանձն առին դժնդակ տանջանքը: Անոնց հետ կ'օրհնենք քեզ Քրիստոս:

Անոնք քեզի համար մեռան եւ կենդանացան եւ թագաւորելով կը վայելեն քու փառքը: Անոնց հետ կենսագործէ՛ մեզ, ո՛վ Աստուած Հարցն մերոց:» Ամէն:

ԳԻՐՔ ԹՂԹՈՑ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

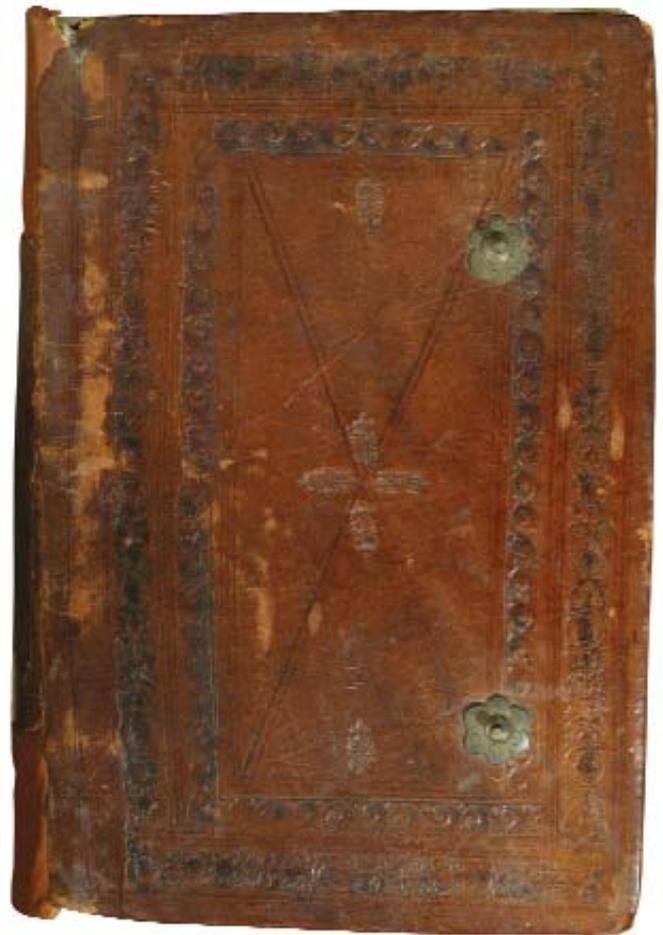
Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան
Ընդհանուր Քարտուղար
Չմմառու Միաբանութեան

Հայ եկեղեցւոյ անցեալէն հասած է մեր ձեռքը նամակներու եւ կամ դաւանաբանական գրութիւններու հաւաքածոյ մը որ տասներորդ դարու պատմագիրը՝ Ուխտանէս կոչած է «Գիրք Թղթոց»¹: Թուղթերուն մէկ մասը, Ասորի նուիրապետներ ուղղած են հայ եկեղեցւոյ պատասխանատուներուն, կամ Յոյն Պատրիարքներ ու եպիսկոպոսներ ղրկած են մեր եկեղեցւոյ հայրապետներուն: Ուրիշ նամակներ ալ կան որ հայ կաթողիկոսներ ուղղած են իրենց եպիսկոպոսներուն կամ եպիսկոպոսներն ուղղած են կաթողիկոսներուն: Կան նաեւ նամակներ որ կը հային հայ վրացական եւ կամ աղուան եկեղեցիներուն միջեւ ծագած խնդիրներուն:

«Գիրք Թղթոց»ին մէջ առնուած են նաեւ դաւանաբանական եւ պատմական գրութիւններ, որոնք ութերորդ եւ իններորդ դարու գործ են:

«Գիրք Թղթոց»ին մասին Ուխտանէսի վկայութենէն զատ ուրիշ յիշատակութիւն չունինք եւ միայն Անտոնեան Միաբանութեան (1720-1923) մատենադարանին մէջ տեսնուած էր ձեռագիր մը այս անունով, եւ ասկէ է որ բանասէրները կը կատարէին ընդօրինակութիւններ իրենց ուսումնասիրութիւններուն համար²:

Մինչեւ օրս, բնագիրը ունեցած է միայն

երկու տպագրական հրատարակութիւն, առաջինը 1901-ին իսկ երկրորդը 1994-ին: Ահաւասիկ ինչ պայմաններու բերումով կը կատարուի առաջին տպագրական հրատարակութիւնը. «Յովսէփ Իզմիրեանց գրական յանձնախումբը տեսնելով որ մի-

¹ Չմմառու ձեռագրատուն, BzAn թիւ 431, հին թիւ Ժբ:

² Պատմութիւն հայ հին գրականութեան, Հ. Կիրեղ Վրդ. Քիպարեան, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1992, էջ 312-313:

ակ բնագիր օրինակ մը միշտ կորստեան վտանգին ենթակայ է եւ միւս կողմէ Գիրք Թղթոցին պարունակութիւնը նոր եւ կարեւոր լոյսեր կը սփռէ ազգային մատենագրութեան եւ պատմութեան եւ եկեղեցական տեսութեանց վրայ, փափաքեցաւ զայն ամբողջովին ի լոյս ընծայել եւ իւր առաջարկութիւնը ներկայացուց Անտոնեան միաբանութեան Աբբաօր՝ Գերայ. Հ. Ռաֆայէլ Ծ.Վրդ. Միասէրեանի եւ գրչագիր հատորը ամբողջութեամբ եւ նոյնութեամբ ընդօրինակել տալով եւ տպագրութիւնը աւարտելով, ահա կ'ընծայէ զայն ուսումնասիրութեան եւ ի քննադատութիւն հայազգի եւ հայագէտ բանասիրաց»³:

Իսկ երկրորդ տպագրական հրատարակութիւնը կը կատարուի. «Քաջալերանքովը Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան նախագահ Տիար Ռոպերթօ Կիւլպէնկեանի, որոշեցինք վերատպել «Գիրք Թղթոց»-ը, որ Քաղկեդոնի ժողովի (451) երկաբնակութեան հարցին առնչութեամբ թղթակցութեան հաւաքածոյ մը նկատուած է:

Ձեռքի տակ ունէինք 1901ին Թիֆլիս տպուած օրինակ մը...: Դասաւորումը նիւթերու, ստուգումը պատմական տուեալներու, բաղդատութիւնը բնագիրներու, նկատառումը այլ բանասէրներու նկատողութեանց, եւ մինչեւ անգամ տպարանային անշահ աշխատանքները ձեռագիրներու յանձնումին, փորձերու սրբագրութեանց, ցանկեր կազմելուն կատարած է Գեր. Տ. Նորայր Արքեպս. Պողարեանը օժանդակութեամբ Տ. Աւետիս Աբելայ Իփրաձեանին»⁴:

Հ. Ս. Թալոն Յիսուսեան Միաբանութեան պատկանող վարդապետը, Պէյրութի մէջ Ֆրանսերէնի թարգմանեց եւ 1955-ին Ֆրանսայի մէջ տպելով հրատարակեց Գիրք Թղթոցի այն նամակները որոնք կը հային հայ եկեղեցւոյ յարաբերութիւններուն Բիւզանդական եկեղեցւոյ հետ⁵:

Գիրք Թղթոց ձեռագիր օրինակին առաջին ստացողը եղեր է Գրիգոր Արք. Բաղինեան որ կը մնար Հռոմ եւ Հայ ծէսի ձեռնադրիչ էր: 1840-ին, այս եպիսկոպոսը իր անձնական գիրքերու հաւաքածոյին հետ այս անգին ձեռագիրն ալ կը նուիրէ Անտոնեան Միաբանութեան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վանքի մատենադարանին՝ Հռոմ: Սոյն ձեռագրին ներքին կողքին վրայ գրուած է հետեւեալ գրութիւնը. «Գիրքս Թղթոց է Վանաց սրբոյ Լուսաւորչի կրօնաւորաց հայոց Լիբանանցւոց ի Հռովմ»⁶:

Միաբանութեան գլխուն եկած փորձաքննիչներուն հետեւանքով, 1870-ին Անտոնեան միաբանութեան հայրերու որոշումով եւ միաբան Հայր Մաղաքիա Վրդ. Օրմանեանի գործակատարութեամբ, (յետագային Պոլսոյ Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ Պատրիարք) կը ծախեն Հռոմի վանքը գաղտնաբար եւ բոլոր գոյքերը, իսկ մատենադարանի գիրքերը կը փոխադրեն Պոլիս, նոյն միաբանութեան Օրթագիւղի վանքը⁷:

Դժբախտաբար միաբանութիւնը դատապարտուած էր զիջումի եւ սոյն պատճառով անոր մատենադարանին գիրքերը, 305 հայերէն ձեռագիրները, ինչպէս նաեւ

³ Գիրք Թղթոց, Առաջին հրատարակութիւն, Թիֆլիս 1901, էջ 2:

⁴ Գիրք Թղթոց, երկրորդ հրատարակութիւն, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց 1994, էջ գ-դ:

⁵ Քրիստոնյա Հայաստան հանրագիտարան, Երեւան 2002, էջ 24:

⁶ Գիրք Թղթոց, BzAn թիւ 431, հին թիւ ժբ, էջ 722:

⁷ Նշանաւոր ձեռարանականներ, Պրակ Ա., Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին 2005, էջ 51:

Համառօտ պատմութիւն Անտոնեան Միաբանութեան, Հ. Ռաֆայէլ Վրդ. Միասէրեան, 1868, էջ 64, դիւան տուփ 27 ձեռագիր:

Գիրք Թղթոց միակ ձեռագիրը, CBZAN թիւ 431, 1298-9 թ. Չմնառու ձեռագրատուն:

իր ամբողջ դիւանը 266 տուփեր, եւ անշուշտ նաեւ Գիրք Թղթոցին ձեռագիրը կը յանձնուին Չմնառու Արծիւեան Կաթողիկոսական-Պատրիարքական Միաբանութեան, կը փոխադրուին Լիբանան եւ Չմնառու Արծիւեան միաբանութեան ձեռագրատան մէջ կը պահուի Գիրք Թղթոցին միակ ձեռագիրը:

Գիրք Թղթոց ձեռագիրը կը բաղկանայ 722 էջերէ, մեծութիւնը՝ 23.3 x 16.8cm, ձեռագրին նիւթը՝ հաստ թուղթեր են, կազը՝ կաշեպատ տախտակ, ձոխօրէն դրոշմազարդուած, կազը՝ շատ վնասուած եւ փականքները հանուած, պահպանակ՝

չկայ, գիրը՝ բոլորագիր եւ յստակ, խորագիրքը՝ կարմրագիր, ձեռագիր հանգամանքը՝ տեղ տեղ մաշուած-վնասուած, ինչ ինչ տողեր եւ բառերը անընթեռնլի, դատարկք՝ թուղթեր ինկած էջ 655-6°: Ձեռագիրը կը բովանդակէ 98 նամակներ կամ թուղթեր, հաւաքածոյին բացումը կը կատարուի Կ. Պոլսոյ Պրոկղ Պատրիարքին նամակով, ուղղուած Սուրբ Սահակ Ա. Պարթեւ հայրապետին: Այս նամակով Պրոկղ պատրիարքը կը զգուշացնէ հայոց հայրապետը Նեստորական թափանցումներէն Հայաստանի մէջ⁹: Նամակներուն հաւաքածոն կը փակուի Յովհաննէս վա-

⁹ Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Չմնառի վանքի մատենադարանին, հատոր Բ. «Անտոնեան հաւաքածոյ», էջ 21:
⁹ Անդ, էջ 21:
¹⁰ Անդ, էջ 24:

Անտոնեան Միաբանության Օրթագիղի վանքը, Կ. Պոլիս:

նական վարդապետին մէկ գրութեամբ¹⁰:

Գիրք Թղթոցի այս օրինակը ընդօրինակուած է 1298-9-ին Թովմաս անունով գրչագրէն, օրինակին վրայէն զոր գտեր է Հռոմկլայի վանքին մէջ, օրինակուած 1271-ին: Ճեռագրի յիշատակարանին մէջ կը կարդանք հետեւեալը. «Յորոց ի բնաւիցն յոքունց եւ իմն նուաստութիւն որ եւ փոքու մասին անարժան գոլով Թովմաս անուն տարաշխարհիկ եղեալ ի հայրենի տեղոյ իմոյ, յերբեմն ի վաղնջուց ամաց հայրապետական աթոռոյ ճոխութեամբ

փառաւորելոյ, ի նշանաւորն ասեմ դղեկէ Հռոմկլայէն եւ վասն իմոյ մեղացն նախ քան զվեց ամ գրութեան տառիս (ի լուսանցքի վրայ՝ այսինքն յամի տեառն 1299)... որոյ աստուածասէրն կամաց եւ ես անարժանս եւ տկարս հետեւող եղեալ խոշոր եւ անարուեստ գրով ճաբռտեցի զսուրբ մատեանս հաւաքեալ Թղթոցս յիշատակ բարեաց մնալ մեղաւոր անձին խոշոր գրչիս Թովմայի»¹¹:

2010-ին՝ ի պաշտօնէ Չմնառու մատենադարանի ճեռագրատան մէջ աշխա-

¹¹ Անդ, էջ 24-25:

տանքիս ընթացքին ի յայտ եկաւ «Զմնառեան-Անտոնեան միացեալ միաբանութիւն» անունով յայտարարութիւն մը զոր գրած եւ ստորագրած են Անտոնեան միաբան՝ Հայր Վարդան Ծ.Վրդ. Գարագաշ եւ Զմնառու միաբան՝ Հայր Յովսէփ Վրդ. Սարուխանեանը 22 Յունուար 1925-ին, Օրթաքէօյ - Կ. Պոլիս, որուն մէջ կը յայտարարեն հետեւեալը. «Այսու գրութեամբ կը յայտարարենք որ Անտոնեան միաբանութեան միանձանց հարց ձեռագիր մատենից ցանկին մէջէն հետեւեալ թիւերը՝ Է, Թ, Ժ, ԺԷ, ԺԸ, ԺԹ, ԺՂ, ԿԷ, դտ, ձբ, ձիւ, ձլա, ձլգ, ձլէ, ձխա, ձխի, ձխը, ձխթ, ձծէ, ձկ, ձկգ, ձկե, ձկէ, ձկը, ձհգ, ձհգ, ձձա, ձձը, ձձթ, ձլա, ձղգ, մը, միգ, մձգ, թուով երեսուն եւ հինգ ձեռագիրներ ընդհանուր պատերազմի միջոցին հաւանութեամբ միաբան Անտոնեան հարց եւ իրենց Աբբահօր հրամանաւ ծախած են ի պէտս վանուց. իսկ մնացած բոլոր ձեռագիրք փոխադրուեցան ի Զմնառ վերափոխման Ս. Կուսին վանքը՝ ուր յատուկ կերպով Անտոնեան միաբանութեան անունով պատրաստուած մատենադարանին մէջ գետեղելու ենք առ ի յապահովութիւն»¹²:

Սոյն յայտարարութիւն-նամակէն կ'իմանանք թէ Անտոնեան միաբանութեան պատկանող ձեռագիրներու հաւաքածոյէն 35 ձեռագիրները գնած է Զմնառու միաբան՝ Հայր Յովսէփ Վրդ. Սարուխանեանը, Անտոնեան միաբանութեան հայրերուն եւ Աբբահօր հրամանով, իսկ մնացած ձեռագիրները փոխադրուած են Զմնառու վանք որպէս աւանդ:

Գիրք Թղթոց ձեռագիրը, որ անցեալին կը

կրէր ժբ հին թիւը ներկայիս կը կրէ 431 նոր թիւը, նշուած ըլլալով սոյն յայտարարութիւն-նամակին 35 ձեռագիրներու ցանկին մէջ, կ'ապացուցանէ թէ Զմնառու միաբանութիւնը 22 յունուար 1925-ին, Կ. Պոլիս, Օրթագիւղի Անտոնեան միաբանութեան վանքէն գնած է ձեռագիր թիւ ժբ եւ փոխադրած է Զմնառու վանք: Այնուհետեւ Գիրք Թղթոց ձեռագիրը դարձած է Զմնառու վերափոխման Ս. Կուսի վանքի սեփականութիւնը:

Հայ եկեղեցւոյ կաթողիկոսները ամենայն հաւանականութեամբ կաթողիկոսարանի դիւանին մէջ հաւաքել եւ դասաւորել կու տային պաշտօնական գրութիւնները: Նմանօրինակ դասաւորումի վրայ հիմնուելով, կարգ մը բանասէրներու համաձայն, Գիրք Թղթոցին առաջին մասին փաստաթուղթերուն դասաւորումը կատարուած է Կոմիտաս Կաթողիկոսին օրով, 615-628 տարիներուն:

Հնագոյն գրութիւնը զուտ դաւանաբանական է եւ կարեւորութիւն ունի եկեղեցականներու պայքարի գծով՝ ընդդէմ Քաղկեդոնի ժողովին Քրիստոսաբանական վարդապետութեան: Սոյն ձեռագիր մատենանը կարեւոր աղբիւր է Հայ-Ասորի, Հայ-Յունական, Հայ-Վրացական եկեղեցիներու յարաբերութիւններու ուսումնասիրութեան համար:

Վերջապէս Գիրք Թղթոց թիւ 431 - ժբ միակ ձեռագիրը, Զմնառու վանքի այլ ձեռագիրներու կողքին է ու պիտի մնայ որպէս անգին գոհար: Այս մեծարժէք ձեռագիրը միշտ պիտի զարդարէ Զմնառու հնադարեան վանքի ձեռագրատունը, որ կը պարունակէ հայ եկեղեցւոյ եւ հայ ժողովուրդի ամէնէն թանկագին աղամանդներէն:

¹² Դիւան Զմնառու վանքի:

ՄԱՅԻՍԵԱՆ ՎԱՐԴԱՀԵՂԵՂ ԱՐՇԱԼՈՅՍԻՆ՝ ՍԻՐՈՅ ԽՕՍՔ ԻՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՍ...

Գերյ. Անտոն Ծ. Վրդ. Աղամեան
Ժողովրդապետ՝ Ս. Վարդան Եկեղեցույ
(Միացեալ Նահանգներ)

Որպէս սկիզբ իմ մտերմիկ այս գրոյցիս եւ սիրոյ խօսքիս, կ'ուզեմ հաստատել թէ պարզապէս սիրահարուած եմ ես քեզի, կեանքիդ վերիվայրումներուն, կարեվէր սրտիդ, դիւցազնական ոգիիդ: Ամէն անգամ որ քեզ յիշեմ, ամէն անգամ որ քեզ տեսնեմ, պատմութեանդ էջերը թերթեմ, իմ սրտիս բոլոր լարերը կ'երգեն՝ կեանք, ազգ փառապանծ:

Դու՛ լիալուսին ու նոր արեւ: Յորդ արտերու առատ անձրեւ: Դու՛նաչքերուս լոյսը բեղուն:

Թոքերուս շունչը առողջ: Իմ սրտի երգ

ու նուագ: Բորբ հոգիիս անմար կրակ:

Դու՛ դաշտերու անխոնջ մշակ: Անմահութեան բիրեղ առուակ: Հակասութիւններու անլոյծ հանգոյց: Ինչքան կոշտ ես ու կոպիտ՝ նոյնքան նուրբ ես եւ զգայուն:

Ինքնահալած՝ բայց եւ բարեկամ ես անխարդախ: Աշխարհի կշիռի նժարին վրայ դու ափ մը ժողովուրդ թիւով փոքր՝ որակով մեծ: Ստեղծագործութեան դու զարդ եւ առեղծուած, ո՞ր երկինքները քեզ ծնան: Այսքան սլացք ուրկէ՞ ստացար: Ծովեր, ովկիաններ կտրած ժողովուրդ, չյոգնեցա՛ւ սիրտդ: Չթուլցա՛ն ոտքերդ: Ի՞նչպէս

մնացիր կանգուն նաւարկութեանդ ամեհի մրրիկներուն: Ի՞նչ ես դու, ուրուակա՞ն թէ առասպել: Գերմարդկային կառո՞յց ես թէ՛ զուտ հոգի:

Արարիչին շո՞ւնչն ես ամենաթափանց, թէ իրականութիւն ես կախարդական:

Ո՞վ կարող է քեզ ըմբռնել...: Սահմանափակ արգանդիդ մէջ ի՞նչպէս բովանդակեցիր բազմահազար սաղմերն հանձարներու, սուրբերու եւ հերոսներու, որոնք եղան մտքի փարոս, կեանքի ուղի եւ քաջութեան ներշնչարան:

Դու զո՞հդ արդար, ծանր խաչափայտը ուսիդ ի՞նչպէս կտրեցիր կեանքիդ խճոտ ճանապարհը որ քեզ առաջնորդեց դէպի մահասարսուռ Գողգոթան: Որո՞ւ զօրակցութեամբ արհամարհելով մարդկային գարշութիւնները, այնքան խաղաղ եւ ինքնավստահ՝ խաչ բարձրացար: Գնկատ ծակատի համբուրեցիր մահը, բեւեռուեցա՛ր, ողջակիզուեցա՛ր...:

Հոգեվարքիդ մէջ մնացիր մինակ: Աչքերդ փակեցիր աշխարհի: Սակայն կամքովդ աննկուն մնացիր միշտ անսասան՝ բարոյականովդ վեհ, գաղափարականովդ անշեղ: Եղար երազատեսը գեղածիծաղ գարունիդ զոր ողջունեցիր Մայիսեան սրբաբոյր զեփիւռով:

Այսօր, երրորդ հազարամեակի առաջին տասնամեակին, պատմութեանդ Սեւ Օրէն 96 տարիներ ետք, հակառակ կեանքի դաժանութեան կանգնած ես համայնապատ-

կերովդ պանծալի: Կանգնած ես՝ լուռ, տազնապահար, ապագայիդ խորհրդով ծանրաբեռնուած:

Կանգնած ես սէզ ու հպարտ: Ուսերդ լա՛յն: Հասակդ երկնաճիգ: Միտքդ առողջ: Միտդ ուժեղ: Հոգեկան սլացքիդ ու խանդիդ կատարեալ լիութեան մէջ: Անտեղիտալի վճռականութեամբ շարունակելու դարերու ճանապարհագնացութիւնդ դէպի նոր հորիզոններ:

Երթդ ազնուակա՛ն, ընթացքդ սխրալի՛ է, չկասեցնես զայն: Նուաճումներ ունիս կատարելիք: Ժամանակի հետ մրցումի ելած ես: Չես կարող ձեռնածալ մնալ: Հերոսներուդ արիւնը քեզ կը կանչէ նոր կեանքի: Ինչպիսի՞ հրաւերներ կ'ուղղէ քեզի որպէս զի դուն քեզ աւելի իրագործես: Աւելի՛ ճաճանչես ու ճառագայթես խոհերդ գալիք սերունդներուն:

Ամրապնդէ՛ դուն քեզ: Միացու՛ր ու խտացուր շարքերդ, որպէս զի զօրանաս ու պարտադրես դուն քեզ աշխարհի:

Մայիսեան վարդահեղեղ արշալոյսի ծնունդ, ինչքան անուշ է տեսքդ ու ձայնդ: Այդ որոտուն ձայնդ աղաղակն է պատմութեան, պոռթկումն է հողիդ, փայլն է արեւիդ, շողը կապոյտ երկնքիդ: Որքա՛ն կարօտ եմ անոր դարուս աղմուկին ու ժխորին մէջ: Արձակէ՛ զայն: Ըսէ՛ խօսքդ: Յայտնէ՛ խորհուրդդ խորին: Ինքնութիւնդ անխարդախ, ձգտումներդ հրաշագեղ: Եւ թող երկինք ու երկիր իմանան թէ դու կա՛ս ու կը մնա՛ս...:

ԾԱՂԿԱՔԱՂ ՄԸ ԶՄՄԱՌՈՒ ՎԱՆՔԻ ՈՍԿԵՄԱՏԵԱՆԷՆ (1911-2011)

Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան

Ընդհանուր Քարտուղար

Զմմառու Միաբանութեան

«Ի մէջ հաստատութեանց, որք... կարի յոյժ օգտակար ծառայութիւնս մատուցին կաթողիկոսութեան, եւ յամենայն վիճակս պատրիարքութեան առաքեցին արս վառ-եալս եռանդեամբ փրկութեան հոգւոց, բազում դրուատեօք յիշատակաց արժանի է Ձմմառեան միաբանութեան արանց եկեղեցականաց»:

**Ազգային Պատրիարքական
Սինհոդոսի հայրեր - Հռոմ
(15 Հոկտեմբեր - 8 Դեկտեմբեր 1911)**

«Յառաջնորդութեան Գերյ. Տէր Յովակիմ Ծ. Վրդ.-ի, հայ աւերակ վանքերու տխրաբոյր շարքին մէջ կանգուն մնացած յուսաբոյր Ձմմառեայ Վանքին այցելեցի բազմամեայ բաղձանքիս, մանաւանդ ուխտիս համաձայն. տեսայ ամենայն ինչ, Միաբանութիւնը իբրեւ ճիշտ օրհնութեան հայրենի աւերակ այգիին եւ մխիթարուեցայ տոհմային Ձեր մեծ հիւրասիրութեամբ՝ «վիշտերու ծովին մէջ կաթիլ մը սփոփանք». սրտագին մաղթանք Լիբանանու բարձրունքներէն բարձրացեալ Աստուծոյ, որ դարուց ի դարս հաստատ ու պայծառ պահէ»:

**Վշտակիր՝ Սահակ Խապայեան
Կաթողիկոս Պատրիարք Հայոց
Մեծի Տանն Կիլիկիոյ
(12/25 Յունուար 1918)**

«...Դամասկոսի աքսորավայրիս առթած այնչափ չարչարանքներէն ու վշտերէն ետք, չեմ կրնար նկարագրել հրճուանքն ու մխիթարութիւնը, զորս զգացի ի Վանս բնակութեանս ընթացքին: Կարծէք յանկարծ մոռցուեցան երէկուան թախիծն ու մեղամաղձոտութիւնը, այնքան անկեղծ ու սրտագին էր վանաբնակ վարդապետներուն ասպնջականութիւնը, որուն յիշատակը անջինջ պիտի մնայ սրտիս մէջ ամբողջ կեանքիս ընթացքին: Ձերմագին երախտագիտութիւնս յայտնելու լաւագոյն կարելի միջոցն է՝ սրտանց խնդրել Աստուծմէ երկնային առատ օրհնութիւններ Վանքին բոլոր միաբաններուն վրայ»:

**Գրիգոր Եպս. Պահապանեան
Հայ Կաթողիկէ Եպիսկոպոս Անգարայի
(18 Յունիս 1919)**

«Մեծապէս ուրախ եմ այցելած ըլլալու Ձմմառու Վանքը, որուն անունն ու համբաւը տղայութեան օրերէս իմացած էի:

Գտայ հոն հայկական տաք ու մաքուր մթնոլորտ մը. Լիբանանի մէկ բարձունքին վրայ Հայաստանի կտոր մը գտայ: Անցեալին մէջ հայ ազգին ու մտաւոր կեանքի վառարան մը հանդիսացած այս Վանքը՝ վաղը շատ աւելի ազգօգուտ հաստատութիւն մը պիտի դառնայ անշուշտ եւ ազատագրեալ Հայաստանին զօրացման ու պայծա-

ռացման պիտի սատարէ. կեցցէ Չմնառու հայկական Միաբանութիւնը»:

**Արշակ Չօպանեան
(22 Մայիս 1921)**

«Երեք ամիս Չմնառու մայրավանքին հայրական տաքուկ մթնոլորտը վայլելէ վերջ սրտի անհուն կսկիծով կը բաժնուիմ սոյն նուիրական ուխտավայրէն, որուն խնկաբոյր կամարներուն տակ խռովք հոգիս կը գտնէր իր սփոփանքն ու մխիթարութիւնը: Մեծ հիացումով դիտեցի եւ լսեցի այս սրբավայրին անցեալի պաշտելի առաքեալներուն գործերը եւ աշխատանքները: Մեծ հաճոյքով վայլեցի, ներկայ ժրաջան միաբանութեան խանդաղատանքն ու սէրը: Մանաւանդ այս շրջանին ինձ հետ գտնուող երեք հարիւր հայ որբերուն հանդէպ ցոյց տրուած հայրական ասպնջականութիւնը եւ անոնց վրայ ցոյց տրուած գուրգուրանքը՝ մտքիս մէջ անջնջելի քանդակուած պիտի մնայ առ յաւիտ:

Չմնառի վեհապանծ բարձունքէն դէպի Պէյրութ կ'իջնեմ, հեռուէն դիտելու անոր խորհրդաւոր բարձրութիւնը, աւելի եւս անոր վեհութեան կառչելու ուխտով»:

**յաւետ անմոռաց Մարգիչ եւ ընդհ. Հսկիչ
Հ.Բ.Ը.Ս. «Քելեկեան» որբանոցի
Հայկ Ուղորդեան
(Ապրիլ 1922)**

«Կիլիկիան վերջին բաժանումէս ետք հանգրուան եղաւ Չմնառի վեհ սրբարանը մեզի:

Փեթակ մըն է իր ժրաջան մեղուախումբով, անապակ օդին մէջ կառուցուած: Չուտ հայկական տիպով՝ վառարան մըն է

շնորհալի սուրբերու որոնք Աստուածային օրհնութեամբ օժտուած սուրբեր են, կամ կարապետներ նորափթիթ սերունդի: Բարեացական հիւրընկալիչ հոգիներ»:

**Սան Հ.Բ.Ը.Ս.
«Քելեկեան որբանոց-վարժարանի»
Ստեփան Օժտունի
(24 Ապրիլ 1922)**

«Քրիստոսի հրաշափառ ծննդեան առթիւ, երբ Հ.Բ.Ը. Միութեան կողմէ պատուարուող Քելեկեան եւ Սիսուան որբանոց-վարժարանաց աւելի քան վեց հարիւր սան եւ սանուհեաց կողմէ Չմնառի պատուական հայրերը շնորհաւորելու գեղեցիկ պարտականութեամբ, անգամ մ'ալ առիթը կ'ունենամ այցելելու այս փառաւոր հաստատութիւնը, որուն հանդէպ երախտագիտութեամբ լեցուն պիտի ըլլան շարունակ մեր հոգիները: Նուիրական պարտք կը զգամ անկեղծ զգացումներս եւ տպաւորութիւններս թողուլ վանաց այցելու տոմարին մէջ:

Չմնառ վանական այն պատուական հաստատութիւնն է հայուն՝ ուր տարիներ շարունակ աշխատած, աղօթած, տքնած ու մաշած են մտքի եւ սրտի մարդիկ, որոնք հեռու դրախտանման Հայաստանէն եւ ցանկալի Կիլիկիայէն, Լիբանանի այս դալարազարդ բարձանց վրայ եկած են հիմնել վառարան մը հաւատքի եւ լոյսի: Կրօնքի պաշտօնեաներ՝ որոնք տարիներ շարունակ ծունկ չոքած Ամենակալին Աթոռին առջեւ՝ փառաբանիչներն եղած են հաւատքի եւ մտքի:

Չմնառ իր պատուաբեր գոյութեամբ անգամ մ'ալ կուգայ ամրապնդել մեր մէջ այն հաւատքը՝ թէ հայը չի մեռնիր որքան ալ

դառն ըլլան իր կեանքի պայմանները, այլ ան կը վերածնի, կը վերընձիւղի նոր եւ աւելի փառաւոր կեանքով մը:

Զմմառ գեղեցիկ խորհրդանիշն է Նախահարց ամուր հաւատքին եւ շինարար ու ստեղծագործ ոգիին:

Զմմառ ճշմարիտ հետեւող Սահակ-Մեսրոպեան պաշտելի հոյլին՝ իրեն նպատակ ընտրած է բարձր պահել հաւատքի եւ կրթութեան այն պանծալի դրօշը, որուն վրայ աստուածօրէն դրոշմեց Հացեկացի մեծ Վարդապետը՝ պանծալին Մեսրոպ լուսաւոր տառերը հայուն:

Զմմառ իր մէջ կը մարմնաւորէ Նարեկայ մեծափառ ուխտին, երջանկայիշատակ եւ փիլիսոփայ մեծ վանականին, անմահական Նարեկացւոյն մաքուր ոգին, որ ի յայտ կու գայ իր պատուական Միաբանութեան ապրած մաքրամաքուր կեանքով:

Աստուծոյ ու մարդոց միջնորդներուն գեղեցիկ բոյնն է Զմմառ:

Հիացում պատուական հարց ազնիւ ու գեղեցիկ գործդ ու անսահման յարգանք իրենց թանկագին կեանքերուն հանդէպ:

Ու այս ամէնէ վերջ ինձ կը մնայ իբր եկեղեցւոյ պաշտօնեայ ճայնակցիլ յառաջնորդի հեղինակ ու երգիչ սրտովին «Թագաւոր երկնաւոր զվանական հաստատութիւնս զայս պահեա անշարժ ի շինութեան եւ ի բարեգարդութեան եւ զմիաբանութիւն սորին պահեա ի խաղաղութիւն:

Մամբրէ Ծ.Վրդ. Սիրունեան
Տեսուչ Հ.Բ.Ը.Մ.-ի «Քելեկեան»
եւ «Սիսուան»
որբանոց - վարժարաններու
(յետագային Առաջնորդ Եգիպտոսի)
(26 Դեկտեմբեր 1922)

«Ի վերայ բարձանցն Լիբանանու, իբրեւ զբոյն արծուոյ ղօղեայ թաքչի մենաստանս հայոց, ընդ հովանեաւ բարեբանեալ Կուսին Սարիամու, Սօր Տեառն, վայր վայելուչ աղօթից եւ ուսմանց: Մաղթեմ վերստին ծնունդ կաճառի սրբասնեալ հարց հոգեւորականաց եւ գիտնականաց լինել, ի դառն եւ ի նեղ ժամանակիս հալածական ազգիս հայոց»:

Բաբգէն եպիսկոպոս Կիւլեսերեան
յետագային Կաթողիկոս
Սեծի Տանն Կիլիկիոյ
(30 Դեկտեմբեր 1922)

«Մարդերէն հեռու, երկինքին մօտիկ, երանելի - Զըմմառ եւ երանելի Զըմմառականք»:

Երուանդ Օտեան
(19 Դեկտեմբեր 1924)

«... Լսեր էի Զմմառի վանքի եւ մանաւանդ անոր մէջ տիրող մթնոլորտի մասին: Ու տեսայ որ այդ սկզբունքը դարերով տիրական դաւանանքն է եղեր Զմմառի վանքին եւ անոր մթնոլորտին մէջ ապրող ու անոր վանականներուն: ... անոնք, Զմմառի վանականները կրցած են մաքուր պահել ինչ որ գեղեցիկ է ու վսեմ եւ ես՝ քաղաքներու գարշահոտ մթնոլորտէն վեր զգացի թէ ի՛նչ է գեղեցկութիւնը մաքրութեան նուիրումի:

Քանի մը վայրկեանի մէջ ես առի շատ բան ու ապրեցայ շատ քաղցր պահեր, «ամպերու տիրոջ» այն բարձունքին վրայ գտայ մեծութիւնը հայ ոգիին, որի առջեւ մխիթարանք մը ծրագրած են տառապող

ու թափառական հոգիիս մէջ, կ'երթամ հեռուներ պատմելու համար ինչ որ տեսայ բոլոր վանական հայրերու եւ վանահայր Հ. Պատուհասեանի մէջ:

Եւ վստահ եղէք, յարգելի հայրեր, որ լաւ տեսայ եւ լաւ բաներ ունիմ պատմելիք ձեր մասին»:

**Շահան Նաթալի
(1 Մայիս 1926)**

«Եկայ, տեսայ, շահտ սիրեցի... Փարեցայ դարաւոր ու արդիւնաշատ միաբանութեանս եւ աստուածային կոչման բաժանորդ պատուական եղբայրակիցներուս...

Թո՛ղ մեր պաշտելի Փրկիչը եւ Չմմառու Տիրամայր Աստուածածինը, բարեխօսութեամբ նախկին միաբաններուն որ ցեղունն արեան, ցմահ, հաւատարիմ մնացին իրենց կոչման, յարատեւ պաշտպանեն այս Յարկը եւ Հաստատութիւնը որ այսօր, օժտուած նոր կանոնագրով, վստահ եմ եւ կը մաղթեմ քահանայական սրտիս ամբողջ ուժով, պիտի աւելցնէ նորանոր փայլուն էջեր իր պանծալի անցեալին եւ պիտի յարուցանէ ընդ երկայն ամս ընտիր մշակներ Ս. Եկեղեցւոյ ի ծառայութիւն, լոյս աշխարհիս հայոց, աղ երկրին եւ Ազգիս Հայոց»:

**Ֆրանչէսկոս Ծ. Կրդ. Աղաճանեան
Մեծաւոր Քհն. Լեւոնեան
հայ վարժարանի ի Հռոմ
(Յետագային Գրիգոր - Պետրոս ԺԵ.
Աղաճանեան Կաթողիկոս Պատրիարք
Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկէ Հայոց)
(23 Սեպտեմբեր 1934)**

«Այցելութեանս սուղ ժամերուն մէջ, հոգեկան ճշմարիտ վայելք ու բաւարարութիւն ըմբռնելուցի Տիրամօր այս հնամենի Տաճարին մէջ, որուն ամէն մէկ խորշը առինքնող նուիրականութիւն մ'ունի եւ ուր մարդու հոգին կ'առլցուի ներամփոփումով ու Աստուծոյ մօտաւորութեամբ:

Կ'աղօթեմ ի սրտէ, որ Չմմառու Տիրամայրը իր թելարկութեան տակն առնու մեր ամենասիրելի Կաթողիկոսութիւնն ու համայն հայութիւնը»:

**Հ. Բարսեղ Ֆերիաթեան
Կրն. Մխիթարեան - Վիեննա
(27 Ապրիլ 1939)**

«Այս երկրորդ անգամ ըլլալով Գեր. Տ. Արտաւազդ Արքեպիսկոպոսի հետ այցելեցի կրօնական եւ ազգային սոյն հաստատութիւնը եւ բախտն ունեցայ ողջունելու Ամեն. եւ Գերերջանիկ Տ. Գրիգոր-Պետրոս ԺԵ. Կաթողիկոս Պատրիարքը եւ Գեր. Նեսիմեան Տ. Յակոբ Արքեպիսկոպոսը եւ սրբանուէր միաբանութիւնը:

Կը մաղթեմ որ Տէրը երկար եւ քաջառողջ կեանք պարգեւէ Հոգեւոր Տիրոջ եւ շնորհազարդ պայծառացնէ Չմմառի աթոռն ու աթոռայինները»:

**Մեսրոպ Արք. Նշանեան
Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի
(13 Սեպտեմբեր 1940)**

«Չմմառու վանքին պատմութիւնը կը յիշեցնէ հալածական հայ ժողովուրդը, որ ապաստան կը գտնէ Լիբանան...

Չմմառ նաեւ քաղաքականապէս օգտական կը հանդիսանայ հայութեան ծանօթացնելով մեր ժողովուրդը Լիբանանին, որ հետագային իբրեւ եղբայրներ կ'ընդունի

տարագիր հայերը: Հայերն ալ Լիբանանը նկատելով իբրեւ երկրորդ հայրենիք, իրենց բոլոր ձիրքերը կը տրամադրեն ի սպաս անոր, բոլոր մարգերուն մէջ: Լիբանանի ժողովուրդը գիտցած է գնահատել այդ ձիրքերը, ինչպէս կը հաստատէ նաեւ տիար Շարլ Հելու:

Ս. Աթոռն ալ իր կարգին գնահատած է զանոնք, կարողնալութեան աստիճանին բարձրանալով հայ կաթողիկէ պատրիարքը՝ Ամենապատիւ Աղաճանեան կաթողիկոսը:

«Զմմառու վանքին հիմնարկութեան երկրորդ դարադարձը առիթ մըն է մեր երախտագիտութիւնը դարձեալ յայտնելու ազնիւ Լիբանանին եւ վստահեցնելու անոր կառավարութիւնը, թէ հայերը պիտի շարունակեն աչալրջութեամբ իրենց բոլոր ձիրքերը տրամադրել յօգուտ Լիբանանի»:

**(Բնագիրը արաբերէն)
Փաստաբան՝ Ահտալլա Իսահակ
(17 Դեկտեմբեր 1949)**

«...Լիբանանի մէջ, ինչ որ մտքին կը ծառայէ, կը ծառայէ նաեւ ազգին ու երկրին:

Այդ նպատակը ունի նաեւ Զմմառու վանքը, որուն համար կը մաղթենք, որ ապրի իր հասարակութեան հետ տակաւին հազար տարիներ, կեանքի պատահարներէն ու փորձանքներէն վեր, արդարութեան եւ խաղաղութեան համար»:

**(17 Դեկտեմբեր 1949)
Արդարութեան եւ տեղեկատուութեան
նախարար Տիար Շարլ Հելու
(յետագային Լիբանանի
հանրապետութեան նախագահ)
(17 Դեկտեմբեր 1949)**

«Ազգապահման լուրջ գործին լծուած են Զմմառու վանքին հայ հայրերը որոնք տակաւին ունին պատրաստակամութիւն հայ հաւատքին ջահը անմար պահելու: Ունին կորով՝ յարատեւելու, հոգեկան հրճուանք հայ սերունդի Քրիստոնէական զարգացման: Մեր աչքերը յուզումով ու քնարականութեամբ կը լեցուին ի տես սոյն զոհողութեան ոգիին զոր կը ցուցնեն Զմմառու անխոնջ, անձնուէր, ազգասէր ու եկեղեցասէր հայրերը, փառք իրենց գործին ու իրենց աննահանջ բարոյական կորովին»:

**Խորին յարգանքներով՝
Մինաս Գանգրունի
(18 Մայիս 1952)**

«Երկու բարեպատեհ առիթներ բերին զիս Զմմառու Հայոց վանքը, ՓրօՖ. Ա. Աբրահամեանին օգնելու համար ձեռագիրներ նկարելու գործին մէջ: Խորին շնորհակալութեամբ կը մեկնինք, որովհետեւ զտանք այստեղ՝ արժէքաւոր ձեռագիրներուն չափ թանկարժէք ազնուութիւն՝ Զմմառու միաբանութեան անդամներու կողմէ»:

**Երախտագիտութեամբ՝
Շահէ Վրդ. Աճեմեան
յետագային Եպիսկոպոս
Երուսաղէմի Ս. Յակոբ Վանքի
(10 Յունուար 1955)**

«Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Անթիլիասի դպրեւանքի ուսանողութիւնը, միաբանութեան անդամներուն եւ ուսուցչական կազմին հետ միասին, բախտաւոր առիթն ունեցաւ այցելելու 7 Մայիսին

1956, Չմնառու պատմական վանքը:

Երկնամերձ բարձունքին վրայ՝ աստուածամերձ բնակարան մը մարդերու մեռութեան եւ հայեցողական կեանքի սքանչելի վայր մը, ուր ապրիլը գերագոյն հրձուանքներէն մէկն է Քրիստոնեայ մարդուն համար:

Վանքին մէջ՝ բարի, ազնուասիրտ վանական հայրերը մեզ ընդունեցին, հիւրասիրեցին հայրական ջերմագին վերաբերմունքով, որուն համար մենք ունինք մեր սրտերուն մէջ գեղեցիկ յիշատակներուն հետ միասին, շնորհակալութեան թանկագին զգացումներ»:

**Գարեգին Վրդ. Սարգիսեան
Զարեհեան դպրեվանքի տեսուչ
յետագային Գարեգին Ա. Կաթողիկոս
Սեօի Տանն Կիլիկիոյ
ապա Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոս (7 Մայիս 1956)**

Հայ ժողովուրդը տուած է ցարդ բազմապիսի արժանիքներով օժտուած կրօնականներ, որոնք տիւ եւ գիշեր աշխատած ու տքնած են իրենց վանքերուն մէջ, որպէսզի հարստանայ հայ գրականութիւնը, միջազգային բնոյթ ստանայ հայ մշակոյթը եւ բարգաւաճի ու մարդկային պատմութեան մէջ յատկանշական դիրք մը գրաւէ հայ ժողովուրդը ու հայ պատմութիւնը: Այս առաքելութիւնը յաջողցնելու եւ յաղթանակներով պսակելու համար, մեծ ու երախտաշատ գործունէութիւն ունեցած են դարերու ընթացքին հայ վանքերը եւ հայ գործունեայ կղերականութիւնը: Հայ գրականութեան պատմութիւնը իր մէջ կը հաշուէ այսօր պայծառ դէմքերը Հ. Ղ. Ալիշանի, Մխիթար Աբբահօր եւ նոր օրերու բազմարդիւն բանասէր Հ. Արսէն , Հ. Վ. Հացու-

նիներու որոնք օր ըստ օրէ աւելի կը ձոխացնեն հայ գրականութիւնը եւ կը բիւրեղացնեն հայ լեզուն:

Օգոստոս 28-ին Չմնառ այցելութեանս առթիւ, կը մաղթեմ Չմնառի վանականներուն որոնք նմանին իրենց նախորդներուն եւ աշխատին Չմնառը դարձնել մշակոյթի կեդրոն մը:

**29 Օգոստոս 1956
Պէպօ Սիմոնեան
Գրասէր**

«Չմնառի հինավուրց վանքը հայ մշակոյթի կարելոր կենտրոններից է: Այստեղ հավաքվել են եւ մեծ խնամքով ու գուրգուրանքով պահվում են հին հայերէն անգին ձեռագրեր, նյութական մշակոյթի արժէքավոր այլ հուշարձաններ: Լիբանանյան գեղատեսիլ լեռներին ծվարած այս «Փոքրիկ Հայաստանում» մենք ապրեցինք զմայլելի օրեր՝ հայրենաբոյր եւ ազգանվեր մթնոլորտում:

Մեր խորին շնորհակալութիւնն ենք հայտնում վանքի մեծավոր գերհարգելի Յովսէփ վարդապետ Փասմաճեանին եւ միաբանութեան հարգո մյուս անդամներին, որոնք եղբայրաբար ընդունեցին մեզ եւ ձգեցին մեր հոգում անջնջելի հիշատակներ»:

**ՓրոՖ. Լեւոն Խաչիկեան
Երեւանի Մաշտոցեան
Սատենադարանի տնօրէն
(23 Մարտ 1966)**

«Այսօր, 13 Դեկտ. 1973-ի առաւօտեան, գերյարգելի Աւետիք եւ Յուսիկ վարդապետներուն հետ, հոգելոր ուրախութեամբ

եկանք Տիրամօր՝ Ս. Կոյսի Փոխման, Չմնառու վանք ուխտ եւ յերկրպագութիւն:

Հայկական այս վանքի շրջափակէն ներս հոգեւոր ուրախութիւնը կը յորդի սրտերէն ներս: Նկատելի են կանոնաւորութիւն, մաքրութիւն, օրինապահութիւն եւ Աստծոյ ծառայելու, Անոր փառքը տարածելու պատրաստակամութիւնը:

Աստուած ի պայծառութեան պահէ այս հաստատութիւնը»:

Զաւէն Եպս. Զինչիներան Միաբան՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի (13 Դեկտեմբեր 1973)

«Զմնարի վանքին ուզում եմ հայտնել իմ շնորհակալութիւնը, հիյացա վանքով, շատ զգացված եմ եւ շատ շնորհակալ եմ Հայր Անդրանիք Կռանյանին որ ինձ հնավորութիւն տվեց հրավիրելով վանք, եւ ես եկա եւ հիացա, եւ երբեք չեմ մոռանա ինչ որ տեսայ եւ զգացի. Մեծ հարգանքով եւ սիրով»:

Մեներգուիի՝ Լուսինե Զաքարյան (18 Փետրուար 1974)

«...Ինձ զարմացնում է մեծապէս, թէ ի՛նչ մեծ սիրտ, ի՛նչ երկար ոգի, կանք ու ճաշակ է ունեցել Հայր Արծիվյանը, որ կարողացել է այստեղ հիմնել այս հրաշալի սրբավայրը, որ հայրութեան ոգով ու շունչով է համակում ամէն մի հայի՝ ի՛նչ դավանանքի, ի՛նչ կուսակցութեան էլ նա պատկանի:

Ես այն կշիռն ունեցող մարդը չեմ, որ իրավունք ունենամ անձնապէս երախտագիտութիւնս հայտնելու այս սրբավայրի հիմնադիրներին եւ այսօրվա պատվական

սպասավորներին: Ուստի եւ բովանդակ խորհրդային Հայաստանի մտավորականութեան անունից եմ հայտնում իմ երախտագիտութիւնը եւ իմ հիացմունքը այս կառոյցով, նրա հոգեվոր մշակակութեամբ, նրա ավագ եւ կրտսեր սպասավորներով, որոնք ապրում են ինձ համար բաղձալի հոգեվոր սեվեռումի մէջ եւ այնքան ներդաշնակ բնութեան, միմիայն, Աստծու հետ»:

Նախանձով, երախտագիտութեամբ, խոնարհումով, խորին՝ Լեւոն Հախվերդյան (14 Նոյեմբեր 1981)

«Նկատի առնելով մեր մշակութասէր հանգամանքը կը քաջալերենք եւ կողքին կը կանգնինք սփիւռքի հայ մշակութային օժախները, որոնց մէջ Զմնառու սոյն թանգարանը»:

Ս.Դ.Հ.Կ. Էլձանեան մշակութային դիւան (7 Մարտ 1982)

«Մեր պատմութեան ժառանգութեան պահպանումը սրբազան գործ է, որուն մէջ մեծ է Զմնառու միաբանութեան ազգանուէր աշխատանքը: Այցելեցինք աշակերտութեան հետ, ու իրենց փոխանցեցինք այն ինչ որ ժառանգ է հայոց պատմութեան: Երախտապարտ ենք ձեր գործունէութեան»:

Յակոբ Բագրատունի Տնօրէն՝ Ս. Խանամիրեան Ազգ. Գոլէձի (յետագային պետական երեսփոխան) (23 Մարտ 1987)

«Զմմառու Սուրբ Վանք, դարաւոր սրբատեղի, հայակերտ եւ հայաշունչ մթնոլորտ՝ Հայաստան աշխարհի լեռները յիշեցնող գեղածիծաղ Լիբանանի բարձունքներուն վրայ, մաքրակրօն-հայակրօն-սրբակենցաղ հայ կրօնաւորներու իրերայաջորդ սերունդներ, շուրջ երկուհարիւր յիսուն տարի կանգուն՝ շնորհիւ Աստուծոյ եւ Հայ ժողովուրդին»:

Նոր դարեր, աւելի պայծառ, աւելի արդիւնաւոր այս սրբատուն մենաստանին: Դուք կը շարունակէք Լուսաւորչի, Ս. Սահակ Պարթեւի, Մեսրոպ Մաշտոցի, Շնորհալիի, Խրիմեան Հայրիկի, Մխիթարի, Ալիշանի եւ մեր բոլոր հայ սուրբերուն գործը»:

**Գրիգոր Նգրուրեան
Տնօրէն Ազգ. Աբգարեան միջնակարգ
վարժարանի
(14 Փետրուար 1985)**

«Հիացումի եւ գնահատանքի են արժանի Զմմառու վանքի ոչ միայն թանգարանային արժէքները, այլ նրա սպասավորների հոգեվոր նվիրումը, անխոնջ ջանքերը պայծառ պահել հավատի լոյսը, հայությունն ու հայի տեսլականը: Շնորհակալութիւն այդ հոգեշնորհ նվիրյալներին, կամք եւ կորով նրանց այժմիան շառավիղներին»:

**Սիլվա Կապուտիկյան
(19 Դեկտեմբեր 1995)**

«Զմմառու վանք այցելութեան առիթով, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից բերում եմ սիրալիր ողջոյններ վանքի միաբանութեան եւ ողջ աշխատակազմին, գնահատելով այն

բոլորը որ տեսայ այստեղ: Թող բարին Աստուած օրհնէ այս հաստատութիւնը եւ թող մի օր մեր բոլորին երազը իրականանայ եկեղեցու միութեանը, Քրիստոսի խնամքին տակ»:

**Ներսէս Արք. Պողոսպալեան
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին
(2 Ապրիլ 2001)**

«Այս թանգարանէն անցնողը այնպայման կը զգայ հայու ոգին, որ եղաւ միակ ուժը՝ հայ ժողովուրդին գոյատեւման, հակառակ բազում հարուածներու, որոնց ամենէն մահացուն հայկական ցեղասպանութիւնն էր»:

**Արմէն Ապտալեան
Տնօրէն «Վանաձայնի»
(29 Մայիս 2003)**

«Զմմառի վանքը հայոց անմեռ ոգու տունն է: Ազգ, որ ունի այսպիսի հին ու նորոգ սրբատեղի, դատապարտված է ... հավերժութեան»:

Շնորհակալութիւն Զմմառի հոգեվոր հարստութեան անցյալ, ներկա եւ ապագա բոլոր նվիրյալներին: Խորին խոնարհումով»:

**Լեւոն Անանյան
Հայաստանի գրողների միության
Նախագահ
(30 Մարտ 2004)**

«Շատ տպավորվեցինք համաշխարհային կարեվորութիւն ունեցող համազգային հարստութիւններով: Ես մէկ անգամ

հպարտանում են իմ հայրենակիցների տաղանդով, արվեստով եւ ստեղծագործական հոգրություններով: Բանադթանքներով եւ լավագոյն ցանկություններով»:

**Աշոտ Քոչարյան
Լիբանանում Հ.Հ. Դեսպան
(31 Հոկտեմբեր 2009)**

«Հայաստանի Ազգային գրադարանի անունից իմ երախտագիտությունն են յայտնում բոլոր նվիրյալներին, որոնք լծված են այս վեհ եվ ազնիվ առաքելությանը՝ այսքան խնամքով եվ սիրով հայ մշակոյթը պահպանելու եվ խնամելու համար: Թող Աստված միշտ օգնական լինի ձեզ այս ազգասէր գործում»:

**Սյուզան Սիմոնյան
Հայաստանի Ազգային
Գրադարանի ներկայացուցիչ
(15 Մարտ 2010)**

«Հերթական անգամ զարմացայ, հիացա, համոզուեցի որ այն ժողովուրդը, որին հայ են անվանում անմահ է:

Զմնառի այս հսկայակերտ վանքը, 261 տարիներ հերոսական պատմությանը միայն հույս եւ հպարտություն է ներշնչում: Մատենադարանի հարուստ հավաքա-

ծոն մի քանի ազգերի եւ ժողովուրդների կարող է բավարարվել, թանգարանային համալիրը իր չնաշխարհիկ հավաքածոներով հայոց պատմության հերթական վկայությունն են: Սակայն այս ամենը առավել ոգի եւ շունչ է ստանում հոգեվոր Տիրոջ ներկայությամբ, նրա շուրջ մղած հոգեվորականների նվիրումի, հավատքի շնորհիվ: Զմնառը հայ ժողովուրդի հպարտություններից մեկն է եւ վստահ են, որ կշարունակի կղա իր հայապահպան առաքելությունը»:

**Հրանուշ Հակոբյան
Հ.Հ. Սփյուռքի նախարար
(28 Մարտ 2010)**

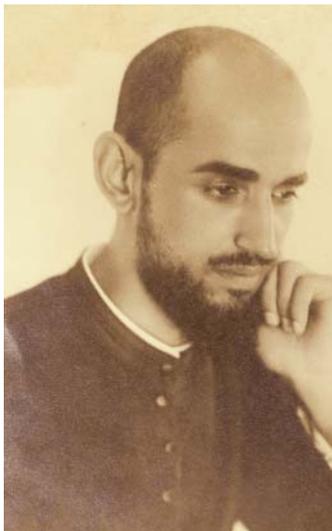
«Խորապէս տպավորված եմ Լիբանանի բարձրունքների վրա հանգչված հայաշունչ այս միաբանութեան գոյութեամբ ու առաքելությամբ.Թող Աստուած ուժ ու կորով տա միաբանության անդամներին մեր ազգի պատմությունն ու հավատքը պահպանելու իրենց գործի մէջ»:

**Հայկ Դեմոյան
Երեւանի Հայոց Ցեղասպանութեան
Թանգարանի Տնօրէն
եւ
Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակի
Պետական Յանձնախումբի Քարտուղար
(13 Յուլիս 2011)**

ՋՄՄԱՌԵԱՆ ԴԷՄՔԵՐ ՊՕՂՈՍ ՎՐԴ. ՊՋՏԻԿԵԱՆ (1897-1967)

† Հայր Յովհաննես Վրդ. Օրջանեան

Հայր Պօղոս Վրդ. Պզտիկեան ծնած է Մարաշ, 2 մայիս 1897-ին, բարեպաշտ ծնողքներէ. շուտով զգալով քահանայական կոչում, 6 հոկտեմբեր 1911-ին ղրկուեցաւ Ձմնառու վանք, ուր յաջողութեամբ

աւարտելով եկեղեցական ուսումները կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուեցաւ Պէյրութի մէջ 24 Մայիս 1924-ին, Աւետիս - Պետրոս ԺԴ. Արփիարեան Կաթողիկոս - Պատրիարքէն:

Միաբանական իր ամբողջ կեանքը նուիրեց դաստիարակչական մարզին մէջ, բացի մի քանի տարիներու ընդմիջումէ 1935-էն 1937, իբրեւ հոգեւոր հովիւ, Աղեքսանդիոյ եւ գահիրէի մէջ:

Դաստիարակչական իր առաջին առաքելավայրը կ'ըլլայ Պէյրութ, ուր 1924-էն 1928, առաջնորդութեամբ Գերյ. Պօղոս Ծ. Վրդ. Արիսի, կը նուիրուի ապրիլեան մեծ եղեռնի արհաւիրքէն հրաշքով ձողոպրած, Պէյրութի Հայ Կաթողիկէ «Սրբ. Գրիգոր Լուսաւորիչ»

որբանոցին մէջ շուրջ 300 հայ որբերու դաստիարակութեան:

1929-ին կը պաշտօնավարէ Ձմնառու վանքին մէջ: Հոն գումարուած միաբաններու ժողովին կ'ընտրուի վարչական, իբր ատենադպիր սոյն վարչութեան: Միեւնոյն ատեն, կը շարունակէ դաստիարակի իր առաքելութիւնը Ձմնառու դպրեւանքին եւ Ս. Եղիայի վարժարանին մէջ:

1939-էն մինչեւ 1952-ի ամառը իրեն կը յանձնուի Պուրժ-Համմուտի «Մեսրոպեան Վարժարանի» տնօրէնութեան պաշտօնը: 1961-էն սկսեալ կը պաշտօնավարէ Տըքուէնէի Ձմնառեան ճեմարանին մէջ, դասաւանդելով հայերէն լեզու եւ Հայոց Պատմութիւն: Ան, նուիրումով եւ մեծ սիրով բազմաթիւ մատղաշ հայ սերունդներ կրթեց:

Ձախիմ Պօղոս Վրդ. Պզտիկեան, աջին Պօղոս Վրդ. Արիս, Մեծ Եղեռնէն ազատած հայ որբերու հետ:

Հայր Պօղոս Վրդ. Պզտիկեան, օժտուած էր գրական, գիտական եւ գեղարուեստական բազմաթիւ ճիրքերով. բժշկական գիտելիքներ, նկարչութիւն եւ մեքենական ամէնէն բարդ գործիքները իրեն համար գաղտնիք չունէին:

Կրօնաւորական յատկանշական գիծը ցայտուն էր, մենակեաց, աղօթասէր, օժտուած նաեւ բանաստեղծի տաղանդով:

Ան հրատարակած է հետեւեալ գիրքերը.

1- Աստուածորդւոյն վերջին օրերը, Զմմառ 1927.

2- Աղօթագիրք, Զմմառ 1927.

3- Աղօթագիրք Զմմառեան կղերանոցի, տպարան ի վանս փոխման սուրբ կուսին 1927.

4- Իմ փոքրիկ քրիստոնէականս, Պէյրութ 1940.

5- Հայ սկաուտին գիրքը, Պէյրութ 1940.

6- Իմ փոքրիկ քրիստոնէականս, Ա. գիրք, Պէյրութ 1942 եւ Բ. գիրք, Պէյրութ 1948.

7- Ուրախ զուարթ կը կարդամ, Ա. գիրք, Ա տպ. Պէյրութ 1945 եւ Բ. տպ. Պէյրութ 1957.

8- Հայ լեզու, Ա. գիրք, Ա տպ. Պէյրութ 1957 եւ Բ տպ. Պէյրութ 1962.

9- Հայ լեզու, Բ. գիրք , Ա տպ. Պէյրութ 1949 եւ Բ տպ. Պէյրութ 1962.

11- Հայ լեզու, Գ. գիրք, Ա տպ. Պէյրութ 1948 եւ Բ տիպ Պէյրութ 1962.

12- Հայ լեզու, Դ. գիրք, Ա տպ. Պէյրութ 1950 եւ Բ տիպ Պէյրութ 1962.

13- Հայ լեզու, Ե.- Զ. գիրք, Ա տպ. Պէյրութ 1945 եւ Բ տպ. Պէյրութ 1962.

14- Հաւատքի հերոսներ, Պէյրութ 1961.

15- Թորմած ծաղիկներ բանաստեղծութիւն, Պէյրութ 1970.

16-Ցեղին ճայնը, թատերախաղ, Պէյրութ: Հայր Պօղոս կը վախճանի Պէյրութ 17 Օգոստոս 1967-ին, իր 70 տարեկան հասակին. թաղման արարողութիւնը տեղի ունեցաւ ուրբաթ, 18 օգոստոսին, կէսօրէ

ետք ժամը 2-ին, Տան Կարգը կատարուեցաւ «Մեսրոպեան Վարժարանի» բակին մէջ: Եկեղեցւոյ Կարգը տեղի ունեցաւ Սրբ. Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ, նախագահութեամբ Իգնատիոս - Պետրոս ԺԶ. Պաթանեան կաթողիկոս - Պատրիարքին:

Թաղման Կարգը տեղի ունեցաւ Զմմառու Վանքին մէջ եւ վարդապետին դագաղը զետեղուեցաւ Զմմառու Սիաբանութեան դամբարանին մէջ:

«Յիշատակ նորա օրհնութեամբ եղիցի»:

ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԻ ԱՂՕԹՔԸ

Լոյսին յետին
Թըրթրուովն
Հետ թող սլանայ զուգապար
Մեր իղձերուն
Խոնակն ոլորուն
Ոտքիդ առջեւ, գըթած Մայր:

Եւ մեր անբաւ
Արցունքն ու ցաւ,
Սրտի յետին կայծն յոգնած:
Հէղ լոյս առատ
Կոյս Անարատ,
Մեր մտքերուն մըթամած:

Հողը ոսկի
Թող որ հոսի
Բոցէն աստղիդ կենսալի,
Որ մեր կեանքին
Ահօսն անգին
Հատուն հասկով լի ծաղկի:

Մըրրիկէ վերջ
Երկընքի մէջ
Յոյց տուր դէմքրդ ծիածան,
Որ յարածուի
Սըրտին ընդհուպ
Ալիքները մեղմանան:

Հայր Պօղոս Վրդ. Պղտիկեան

Վանքիս եկեղեցւոյ 240-ամեակին առթիւ (1771 - 2011),
կը վերահրատարակենք սոյն բանաստեղծութիւնը:

ՎԱՆՔԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

*Դո՛ւն վկան ես իմ՝ Հայրերուս սրբակեաց,
Երկու Հարիւր տարուան անխախտ Հաւատքին,
Որոնք, ամէն օր քայլերով երկիւղած՝
Դուռըդ բացին ու ներս մըտան խոկացին:*

*Գմբեթաբարձ կամարներուդ տակ խմբուած
Անոնք Տիրոջ շարականներ երգեցին
Եւ մատուցին պատարագներ Հոգեւալաց,
Իրենց ազգին, իրենց կեանքին փրկագին:*

*Սուրբ խորանիդ առջեւ կեցած լուսեղէն
Անոնք Փրկչէն լոյս ու շնորհք ինդրեցին՝
Միշտ քալելու Համար ճամբէն երկնային:*

*Հաստ պատերէդ կախուած սուրբի նկարներէն,
Դասեր առին մաքուր կեանքի, սրբութեան
Եւ անոնց պէս ամբասիր կեանք մ՝ ունեցան:*

Գեղյ. Միքայէլ Ծ. Վրդ. Մովսէսն

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

Աշտարակի նորոգուլթիւն

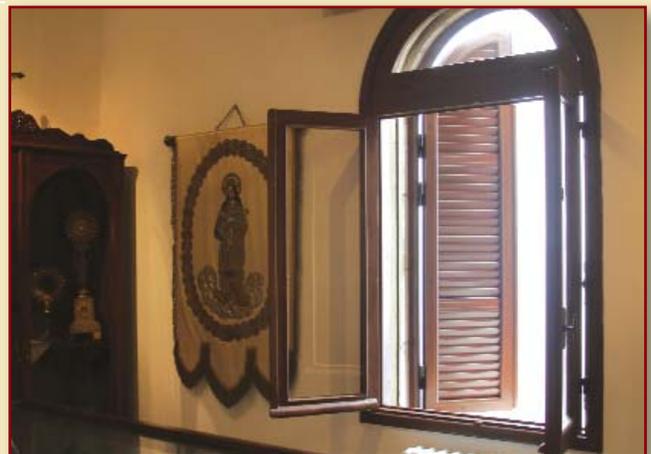
ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹՅՆՆԵՐ

Թանգարանի

ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

ԱՊՐՈՎՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹՅՆՆԵՐ

Նախկին դպրեվանք

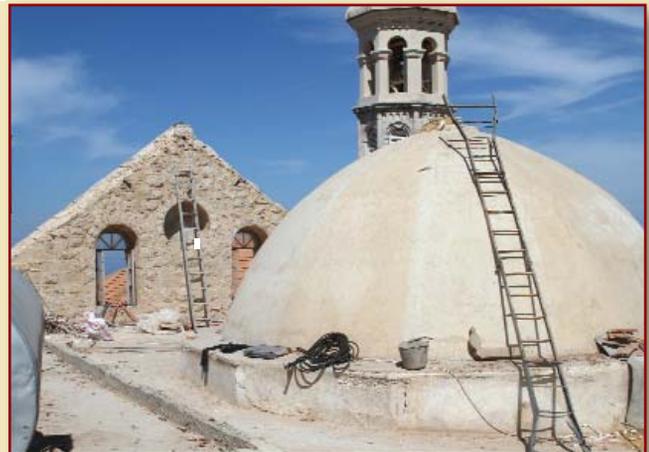
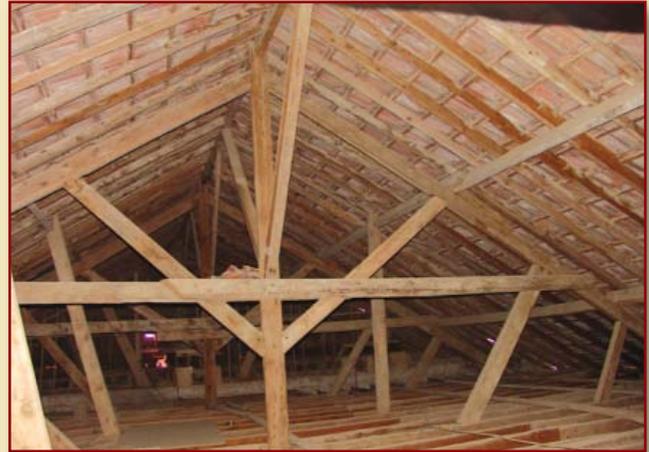
ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

ապագայի Մատենադարան

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹՅՆՆԵՐ

Եկեղեցւոյ կղմխնարներու

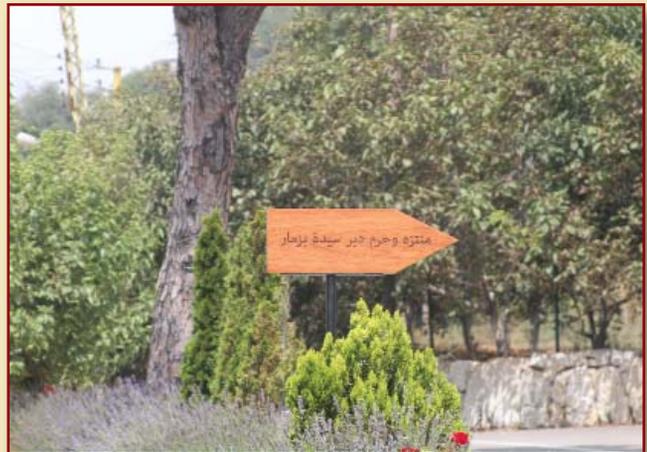
ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

ԱՌՐՈՎՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹՅՆՆԵՐ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

Նոր դրուսվայր

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ 2010-2011

Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան

Ընդհանուր Քարտուղար

Զմմառու Միաբանութեան

Ուրբաթ, 22 Հոկտեմբեր 2010

Յետմիջօրէին ժամը 4:00-ին, Զմմառու Անարատ Յղութեան Տան Սանուհիները՝

ընկերակցութեամբ մեծաւորուհի Քոյր Զապէլ Արծրունիի, Քոյր Ովսաննայի եւ Քոյր Փոլինի, այցելեցին Այնթուրայի Սէն-ժոզէֆ քոլէճի մէջ գտնուող 1915-ի զոհ գացած 200 հայ որբերու գերեզմանոց-յուշակոթողը: Հայր Մովսէս Տօնանեան եւ Հայր Նարեկ Լուիսեան կատարեցին հոգեհանգստեան պաշտօն նահատակներու դիտաւորութեան:

Շաբաթ, 23 Հոկտեմբեր 2010

Առաւօտեան ժամը 10:00-ին, մայրավանք ժամանեցին Ֆրն-ըլ-Շպէքի «Սայտդ Ալմաունադ Ալտայմէ» եկեղեցւոյ ժողովրդապետ եւ Քարիդասի «Տարունա» հանգստեան տան տնօրէն Հայր ճորձ Ագի-ն, ընկերակցութեամբ իր եկեղեցւոյ հաւատացեալներուն՝ բաղկացած 55 ան-

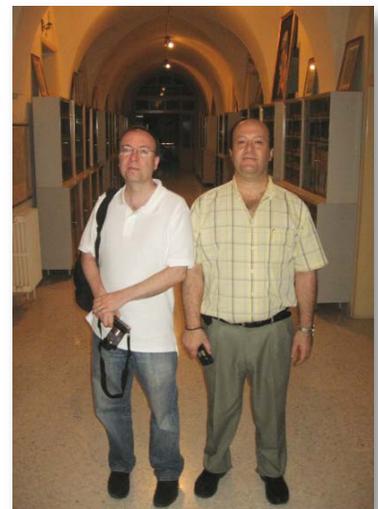
ձերէ: Անոնք այցելեցին վանքին զանազան բաժինները:

Շաբաթ, 23 Հոկտեմբեր 2010

Երեկոյեան ժամը 4:00-ին, Զմմառու վանք այցելեց Պրն. Արամ Արգունի ընկերակցութեամբ Պրն. Միսաք Քէլէշեանի:

Պրն. Արամ Արգունի Ամերիկահայ մտաւորական, նորագոյն շրջանի պատմութեան մասնագէտ է:

Պատուարժան հիւրերը այցելեցին վանքին թանգարանը, ձեռագրատունը, մատենադարանը եւ դիւանը:

Կիրակի, 30 Հոկտեմբեր 2010

Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, վանքիս եկեղեցւոյ մէջ, Գերյ. Գէորգ Ծ. Վրդ. Եղիայեան ձայնաւոր Ս. Պատարագ եւ հոգե-

հանգստեան պաշտօն կատարեց լուսահոգի՝ տիրամայր Նուարդ Եղիայեանի մահուան քառասունքին առթիւ:

Պատարագի աւարտին, կէսօրուայ ժամը 1:00-ին վանական սեղանատան մէջ տեղի ունեցաւ հոգեձաշ:

Հինգշաբթի, 4 Նոյեմբեր 2010

Երեկոյեան ժամը 4:00-ին Ֆրանսայէն Չմմառու վանք ժամանեցին «Famille

Missionnaire De Notre Dame»-էն բաղկացած 52 հաւատացեալներ, ընկերակցութեամբ պատասխանատու Հայր Էթիան

Տոմինի: Ուխտագնացութեան նպատակն էր ծանօթանալ Լիբանանի սրբավայրերուն, յատկապէս Տիրամայր Չմմառու ուխտավայրին:

Անոնք այցելեցին թանգարանները, մատենադարանը, ձեռագրատունը եւ գինեմառանը, երեկոյեան ժամը 6:30-ին եկեղեցւոյ մէջ Ֆրանսերէն լեզուով կատարեցին երեկոյեան ժամերգութիւնը, որմէ ետք Հայր Էթիան խօսք արձնելով շնորհակալութիւն յայտնեց վանքին հայրերուն իրենց հիւրնկալութեան համար եւ միաբանութեան մաղթեց յարատեւ վերելք:

Շաբաթ, 6 Նոյեմբեր 2010

Կէսօրուայ ժամը 12:00-ին, մայրավանքին մէջ տօնուեցաւ Ս. հրեշտակապետին անուանակոչութեան տօնը որ միաժամա-

նակ տօնն է դարեւանքին: Սուրբ եւ անմահ պատարագ մատոյց վանքիս Մեծաւոր Հայրը՝ Սիքայէլ Թ.Ծ.Վրդ. Մուրատեան:

Կէսօրուայ ժամը 1:30-ին, դարեւանքի սեղանատան մէջ տեղի ունեցաւ աւանդական ճաշկերոյթը, մասնակցութեամբ Հոգեւոր Տիրոջ, առաքելական նուիրակ՝ Գերյ. Կապրիէլ Գաչայի, պաշտօնական հիւրերու եւ վանքին բարերարներու եւ բարեկամներու:

Շաբաթ , 13 Նոյեմբեր 2010

Շնորհիւ համայնքիս զաւակ եւ վանքիս բարեկամ արուեստագէտ Պրն. Գրիգոր Նո-

րիկեանի նուիրատուութեան, Չմնառու վանքի պատկանող 12 թանկարժէք իւղանկարները՝ վերանորոգուած, զետեղուեցան վանքի դահլիճին եւ թանգարանին մէջ:

Շաբաթ, 20 Նոյեմբեր 2010

Առաւօտեան ժամը 10:00-ին մայրավանք այցելեց Պրն. Անթուան գարամալեանը (աշխատակից եւ թղթակից Լոս-Անձելոսի, Նոր Հայաստան օրաթերթի), ընկերակցութեամբ Պրն. Սկրտիչ Միքայէլեանի:

Կէսօրուայ ժամը 1:00-ին, անոնք մասնակցեցան եղբայրական ակաբին, որմէ ետք այցելեցին վանքին թանգարանները, մատենադարանը, ձեռագրատունը եւ դիւանը:

Պրն. Գարամալեան մատենադարանին նուիրեց երեք հայերէն գիրքեր եւ ոսկեմատեանին մէջ մակագրեց ըսելով. «Եկայ, տեսայ եւ հիացայ... կեցցէք, շարունակեցէք ձեր սրբազան առաքելութիւնը»:

Երկուշաբթի, 22 Նոյեմբեր 2010

Լ.Օ.Խ.-ի Աշրաֆիէի «Հայաշէն» մաս-

նաճիւղի անդամուհիները այցելեցին մայրավանք: Միաբանութեան ատենապետուհին՝ Տիկ. Զարուհի Գալէմքերեանի որոշումով կազմակերպուած էր սոյն ուխտագնացութիւնը, մօտէն ծանօթանալու վանքին պատմութեան, հոգեւոր եւ ազգային արժէքներուն:

Հինգշաբթի, 9 Դեկտեմբեր 2010

Առաւօտեան ժամը 11:00-ին, Չմնառու Անարատ Յղութեան հայ քոյրերու վանատան եկեղեցւոյ մէջ, Ս. Կոյս Աստուածած-

նայ Անարատ Յղութեան տօնին առթիւ, Սուրբ եւ անմահ պատարագ մատոյց վանքիս Մեծաւոր՝ Գերյ. Միքայէլ Թ.Ծ.Վրդ. Սուրատեան: Պատարագի ընթացքին, քոյր Նաթալի Շենլէթեան կատարեց իր մշտնջենաւոր ուխտերը դառնալով անդամ քոյր Անարատ Յղութեան միաբանութեան, իսկ քոյր Յասմիկ Այնթապեան կատարեց իր ժամանակաւոր ուխտերը: Կէսօրուայ ժամը 1:00-ին, վանատան սեղանատան մէջ տեղի ունեցաւ հացկերոյթ՝ ներկայութեամբ Հոգեւոր Տիրոջ, եկեղեցական դասին եւ Լիբանանաբնակ քոյրերուն:

Շաբաթ, 11 Դեկտեմբեր 2010

Երեկոյեան ժամը 5:00-ին, Պէյրութի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս. Եղիա աթոռանիստ

եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցաւ կուսակրօն քահանայական ձեռնադրութիւն եւ օծում Ռոպէր Սրկ. Պատիշահի, որ ստանալով Հայր Գրիգոր անունը, անդամակցեցաւ Զմմառու Արծիւեան հնադարեան միաբանութեան:

Նորօծ վարդապետը, յաջորդ օրը՝ կիրակի, 12 դեկտեմբեր 2010-ին, իր Անդրանիկ ճայնաւոր Ս. պատարագը մատոյց Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ, Պուրճ Համնուտ:

Կիրակի, 2 Յունուար 2011

Երեկոյեան ժամը 6:00-ին, մայրավանքի

եկեղեցւոյ մէջ, նախագահութեամբ՝ Ամեն. Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. Կաթողիկոսի, տեղի ունեցաւ երեկոյեան ժամերգութիւն, որուն աւարտին եղբ. Յակոբ Մովսէսեան կատարեց իր միաբանական առաջին ուխտադրութիւնը: Խարտաւիլակն էր վանքին մեծաւոր Գերյ. Միքայէլ Թ.Ծ.Վրդ. Սուրատեան՝ առընթերակայութեամբ Գերյ. Յովսէփ Ծ.Վրդ. Քէլէկեանի եւ Հայր Սեպուհ Վրդ. Կարապետեանի:

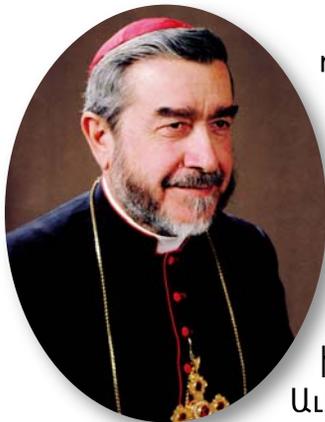

Արարողութեան աւարտին, դպրեվանքի սեղանատան մէջ տեղի ունեցաւ ճաշկերոյթ: Միաբանութեան վերջին միաբան եղբայրը եղած էր Մարաշցի՝ եղբ. Աւետիս Օրջանեանը (ուխտերը կատարած՝ 8 Դեկտեմբեր 1901-ին եւ վախճանած՝ Զմմառ 1906-ին):

105 տարիներ ետք, միաբանութիւնը կրկին կը ծաղկի ուխտեալ միաբան նոր եղբայրով մը:

Կիրակի, 16 Յունուար 2011

Վաստակաւոր Յովհաննէս-Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան Կաթողիկոս-Պատրիարքը կը վախճանի: Կէսօրուայ ժամը 12:00-ին, միաբան հայրերը «Քրիստոս Թագաւոր» հանգստեան տան մէջ կը կատարեն տան կարգը, որմէ ետք երջանկայիշատակ հայրապետին մարմինը կը փոխադրեն Էջրեֆիէի «Ժէթաուի» հիւանդանոցը:

Ուրբաթ, 21 յունուար 2011-ին, առաւօտեան ժամը 8:00-ին, միաբան հայրերը հայրապետին դագաղը ուսամբարձ փոխադրեցին Պատրիարքարանի Ս. Աւետման եկեղեցին, ուր հոգեհանգեստեան

արարողութիւն մը կատարուեցաւ:

Շաբաթ, 22 յունուարին, քաղաքի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս.Եղիա Աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ, առաւօտեան ժամը 10:00-ին տեղի ունեցաւ թաղման արարողութիւնը:

Բարձրաստիճան եկեղեցականներու շարքին էին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ հայրապետ՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսը, Ն.Ս.Օ. Մար Նասրալլա Սֆէր մարոնիներու պատրիարքը եւ Պապական նուիրակ Մոնսէնիոր Կապրիէլէ Գաչա:

Կէսօրուայ ժամը 1:30-ին, Չմմառու մայրավանքի վանական եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցաւ Հայրապետական գերեզմանի արարողութիւնը որմէ ետք միաբան հայրերը հայրապետին դագաղը զետեղեցին կաթողիկոսական դամբարանին մէջ:

Չորեքշաբթի, 2 Փետրուար 2011

Կէսօրուայ ժամը 12:00-ին, մայրավանք ժամանեց Գերշ. Նարեկ Եպս. Ալեմէզեան, սրբազան հայրը այցելելէ ետք երջանկայիշատակ Յովհաննէս-Պետրոս ԺԸ. հայրապետին դամբարանը, այցելեց վանքին հիմ վեհարան-թանգարանը, որուն մէջ զետեղուած է Սեբաստիոյ հայազգի Ս. Վլասի մասունքը: Սրբազան հայրը մեծ հետաքրքրութիւն ցուցաբերեց սոյն մասունքին հանդէպ, որովհետեւ Ան ուսումնասիրութիւն-

ներ կը կատարէ հայ եկեղեցւոյ նշանաւոր Ս. Վլասին մասին: Կէսօրուայ ժամը 1:00-ին, սրբազան հայրը մասնակցեցաւ վանական եղբայրական ակաբին:

Կիրակի, 6 Փետրուար 2011

Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, Սեբաստիոյ հայազգի Ս. Վլաս հայրապետի տօնին առթիւ, Աշրաֆիէի Ս. Կուսին Աւետման եկեղեցւոյ մէջ Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ժողովրդապետ հայր Վարդան Վրդ. Գազանձեանի հանդիսապետութեամբ:

Այս առթիւ, Չմմառու վանքին դիւանապետ եւ թանգարանապետ Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան փոխադրած էր Ս. Վլասի մասունքը, Չմմառու թանգարանէն Աշրաֆիէ:

Պատարագի աւարտին տեղի ունեցաւ նշխարահամբոյր, իսկ աւանդութեան համաձայն, իւրաքանչիւր հաւատացեալի օրհնեալ ձեթով կոկորդի օրհնութիւնը կատարուեցաւ ձեռամբ Տէր Կարապետ Քին. Թաղէսեանի:

Չորեքշաբթի, 9 Փետրուար 2011

Երեկոյեան ժամը 4:00-ին, մայրավանք ժամանեց Արժանապատիւ Տէր Սարգիս

Քին. Սարգիսեան (հոգեւոր հովիւ Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ-ձիւնի), ընկերակցութեամբ իր երեցուհիին եւ հայ առաքելական եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ վարժարանի ուսուցչուհիներու: Այցելութեան նպատակն էր մօտէն ծանօթանալ վանքիս հնադարեան պատմութեան այցելել թանգարանը, մատենադարանը, ձեռագրատունը եւ դիւանը:

Ուրբաթ, 11 Փետրուար 2011

Երեկոյեան ժամը 4:00-ին, մայրավանք այցելեցին Captain Gaby Haddad, Պրն. Գօգօ Եալմանեան, ընկերակցութեամբ Պրն. Զաքար Աւետիսեանի: Յարգարժան

հիւրերը, մեծ հիացումով ու զարմանքով այցելեցին վանքիս զանազան բաժինները, ինչպէս՝ թանգարանը, մատենադարանը եւ

զինեմառանը:

Captain Haddad Լիբանանահայութեան մասին հետեւեալ արտայայտութիւնը ունեցաւ.

«Հայերը միշտ եղած են ու պիտի մնան ըլլալ ազգասէր, շինարար ժողովուրդ ու աշխուժ ներկայութիւն Լիբանանի մէջ»:

Երեքշաբթի, 15 Փետրուար 2011

Կազմակերպութեամբ Հայ Կաթողիկէ Մեսրոպեան Բարձրագոյն Վարժարանի տնօրէնութեան, Երեքշաբթի 13 Փետրուար 2011-ին, առաւօտեան ժամը 9:00-ին խումբ մը ուսուցչուհի-ուսուցչուհիներ՝ ընկերակցութեամբ դպրոցի Քրիստոնէականի ուսուցիչ Հայր Սեպուհ Վրդ. Կարապետեանի, ժամանեցին մայրավանք կատարելու միօրեայ հոգեւոր ամփոփում:

Օրուայ ընթացքին, վանքիս ընդհանուր մատակարար՝ Հայր Գաբրիէլ Վրդ. Սու-

րատեան հոգեւոր քարոզներ փոխանցեց ուսուցչակազմին: Կէսօրէ ետք ժամը 2:30-ին դարեւանքի Փոխ-Տեսուչ՝ Հայր Գրիգոր Վրդ. Պատիշահ մատուցանեց պատարագ, որմէ ետք Հայր Սեպուհ Վրդ. Կարապետեան կատարեց երկրպագութիւն Ամենասուրբ հաղորդութեան: Ամփոփումի աւարտին, ուսուցչակազմը այցելեց վանքիս թանգարանը, մատենադարանն ու ձեռագրատունը:

Ուրբաթ, 19 Փետրուար 2011

Առաւօտեան ժամը 11:00-ին, մայրավանք այցելեցին երկու Գերմանացի հոգեւորականներ՝ Հայր Փիթր Պելլինկ Հաուսըն եւ Հայր Անդրէաս Թեմմը, ընկերակցութեամբ գերյ. Հայր Մեսրոպ Ծ. Վրդ. Թովալեանի եւ Արժանապատիւ, Տէր Կարապետ Քհն. Թադէոսեանի:

Գերմանացի հայրերը Լիբանան ժամանած են ՄԱԿ-ի (DONAU) Գերմանական նաւատորմով, որ կանգ առած է ճիւղի նաւահանգստեան մէջ հսկելու նպատակով Լիբանանեան, Սուրիական եւ Կիպրական ծովամասերը:

Այցելու հայրերը մեծապէս գնահատեցին Զմմառու Արծիւեան միաբանութիւնն ու միաբանները, որոնք դարերու ընթացքին կարողացած են խնամքով եւ գուրգուրանքով հաւաքել հայկական ու զանազան մշակոյթներու հնութիւններ ու արժէքներ:

Շաբաթ, 26 Փետրուար 2011

Կէսօրէ ետք ժամը 3:00-ին, Աշրաֆիէի Ս. Կուսին Աւետման եկեղեցւոյ ժողովրդապետութենէն խումբ մը երիտասարդ-երիտասարդուհիներ այցելեցին մայրավանք անցընելու համար հոգեւոր ամփոփումի ժամեր: Հայր Վարդան Վրդ. Գազանձեան մեկնաբանեց Անառակ Որդիին առակը, ապա Տէր Կարապետ Քհն. Դաթէոսեան

մատուցեց Ս. Պատարագը:

Երեկոյեան ժամը 7:30-ին, դպրեվանքի սեղանատան մէջ, ներկայութեամբ Հոգեւոր Տիրոջ, վանական հայրերու եւ ժառանգաւորներու, անոնք մասնակցեցան ընթրիքին:

Շաբաթ, 5 Մարտ 2011

Առաւօտեան ժամը 11:00-ին, մայրավանք այցելեց Հայաստանի դեսպանա-

տան Ա. Քարտուղար՝ Պրն. Վարդան Աղամեան եւ կէսօրուայ ժամը 1:00-ին մասնակցեցաւ եղբայրական ակաբին:

Հինգշաբթի, 10 Մարտ 2011

Կէսօրէ ետք ժամը 4:00-ին մայրավանք ժամանեցին Գերշ.՝ Արտակ Եպս. Խաչատրեան, Գերշ.՝ Սիքայէլ Եպս. Աջապահեան եւ Հոգշ. Վահան Ծ.Վրդ. Յովհաննէսեան, ընկերակցութեամբ Գերշ.՝ Կոմիտաս Արք. Օհանեանի եւ Հոգշ.՝ Գրիգոր Ծ.Վրդ. Զիֆձեանի:

Եկեղեցական հիւրերը, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինէն ժամանած էին մասնակցելու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կողմէ «Օիսական Կարգերու Բարելաման» ժողովին: Անոնք այցելեցին վանքիս թանգարանները, մատենադարանը, ձեռագրատունը, դիւանը եւ գինեմառանը:

Կիրակի, 20 Մարտ 2011

Կէսօրուայ ժամը 12:00-ին, մայրավանք այցելեցին Անթիլիասի եւ ճիւնիի Հ.Ս.Ը.Մ.-ի մասնաձիւղերը, թիւով հարիւր սկառուներ:

Կէսօրուայ ձաշէն ետք անոնք այցելեցին թանգարանը, մատենադարանը եւ դիւանը:

Հինգշաբթի, 7 Ապրիլ 2011

Կէսօրէ ետք ժամը 3:00-ին, մայրավանք այցելեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հայոր-

դաց կառոյցի, Նորքի մասնաձիւղի երգչախումբը: Այցելուները Լիբանան կը գտնուին Հայ Բարեգործական Միութեան (Հ.Ե.Ը)-ի 80-ամեակի համերգին առիթով:

Պատուիրակութիւնը՝ բաղկացած 42 պատանիներէ, կը գլխաւորէր Տեսուչ տնօրէն՝ Հոգշ. Կոմիտաս Վրդ. Յովհաննէսեանը: Երգչախումբի անդամները վանական եկեղեցւոյ մէջ միաձայն երգեցին «Հայր Մեր» եւ «Ս. Աստուած» շարականները, ապա այցելեցին վանքը:

Շաբաթ, 9 Ապրիլ 2011

Առաւօտեան ժամը 8:00-ին, մայրավանք ժամանեցին ճիւնիի եւ Ղոսթայի «ժաննըղ-

ըլ-ԱթՖալ» վարժարաններու զոյգ ուզուցչակազմերը թիւով 120 անձ, ընկերակցութեամբ վարժարանի տնօրէնուհի Տիկ. ԱՖրամի: Այցելութեան նպատակն էր վանքին մէջ անցընել միօրեայ ամփոփումի օր: Առաւօտեան ժամը 8:30-ին, այցելուները

մասնակցեցան Ս. Պատարագին, որմէ ետք տեղի ունեցաւ երկրպագութիւն ամենասուրբ հաղորդութեան, ապա մեծ պատառի վրայ դիտեցին տեսարիզ մը «քրիստոնէայ եւ իսլամ» փոխ-յարաբերութիւն թեմայով:

Ժամը 10:30-ին, այցելեցին վանքի թանգարանը, մատենադարանը եւ ձեռագրատունը: Կէսօրուայ ժամը 12:30-ին դարբանքին բակին մէջ ձաշելէ ետք մեկնեցան իրենց տուները:

Շաբաթ, 9 Ապրիլ 2011

Կէսօրէ ետք ժամը 4:00-ին, մայրավանք ժամանեցին խումբ մը Ֆրանսացի ուխտաւորներ, թիւով 32 անձ, Փարիզի «St. Pierre

de Chailot» ժողովրդապետութենէն, ընկերակցութեամբ իրենց ժողովրդապետ Հայր Esposito-ի: Սոյն հոգեւոր խմբակին նպատակն էր ծանօթանալ Լիբանանի համայնքներուն ու սրբավայրերուն:

Անոնք Տիրամայր Զմմառու մատրան մէջ Ֆրանսերէն լեզուով երգեցին «Մեծացուցէ» շարականը, որմէ ետք այցելեցին վանքին զանազան բաժինները:

Սոյն հոգեւոր խմբակը երկու անգամ այցելած է Հայաստանի բոլոր սրբավայրերը:

Չորեքշաբթի, 13 Ապրիլ 2011

Առաւօտեան ժամը 9:30-ին, մայրավանք ժամանեցին Լիբանանի զանազան եկեղե-

ցիներու «Ամենասուրբ Հաղորդութեան» Տիկնանց միութիւններու պատասխանատուները, ընկերակցութեամբ միութեան հիմնադիր պատասխանատու Տիկ.՝ Մունա Նասմէի:

Ժամը 10:30-ին անոնք ներկայ եղան Ս. Պատարագի, որմէ ետք ժամը 12:00-ին մասնակցեցան Ամենասուրբ Հաղորդութեան երկրպագութեան:

Կէսօրուայ ժամը 1:00-ին միաբան հայրերուն հետ մասնակցեցան վանական ակաբին: Կէսօրէ ետք ժամը 2:00-ին այցելեցին թանգարանները, մատենադարանը, ձեռագրատունը եւ գինեմառանը:

Երկուշաբթի, 18 Ապրիլ 2011

Երեկոյեան ժամը 4:30-ին, մայրավանք ժամանեցին 30 Գերմանացի զինուորներ, իրենց պատասխանատու հոգեւոր վարիչ՝ հայր Peter Bellinghousen-ի առաջնորդութեամբ եւ ընկերակցութեամբ Գերյ. Մես-

րոպ Ծ. Վրդ. Թովալեանի: Այդ զինուորները Լիբանան ժամանած էին 18 փետրուար 2011-ին United-Nations-ի (DONAU) Գերմանական նաւատորմիղով եւ կանգ առած էին ճունիի նաւահանգիստը:

Այցելութեան ընթացքին Գերյ. Թովալեան գերմաներէնով բացատրութիւններ տուաւ վանքին հիմնադրութեան, Տիրամայր Զմմառու Սրբանկարին, Երանելի Մալոյեանի կեանքին, թանգարաններու, մատենադարանի եւ ձեռագրատան մասին:

Կիրակի, 1 Մայիս 2011

Հովանաւորութեամբ Ամեն. Հոգեւոր Տիրոջ, կազմակերպութեամբ Հայ Կաթողիկէ պատրիարքական թեմի ընտանիքի յանձնախումբին եւ գործակցաբար Զմմառու միաբանութեան վարչութեան, Զմմառու մայրավանքի մէջ տեղի ունեցաւ հայ ընտանիքի օրը:

Օրուան յայտագիրը սկսաւ առաւօտ-

եան ժամը 9:30-ին, Ս. Աստուածածնի արձանի թափորով, որու ընթացքին աւելի քան 500 հայորդիներ մասնակցեցան աղօթքով եւ շարականներու երգեցողութեամբ: Ս. Միքայէլ դպրեվանքի սրահէն ներս խօսք առին հայ ընտանիքի յանձնախումբէն Պրն.՝ ԺողէՖ Պալեան, ՓրոՖ. Ժուլիէթա կիլամիրեան (Հայաստանէն) Գերյ. Գէորգ Ծ.Վրդ. Եղիայեան եւ Գերյ. Մի-

քայէլ Թ.Ծ.Վրդ. Մուրատեան:

Ժամը 11:00-ին, յատուկ յուշանուէրներով, Գերյ. Մուրատեան պարգեւատրեց 25 եւ 45-ամեայ իրենց պսակի յոբելեան ընտանիքները:

Կէսօրուայ ճաշէն ետք, մասնակցողները մեծ պաստրի վրայ հետեւեցան Հռոմի մէջ երջանկայիշատակ Յովհաննէս-Պօղոս Բ. քահանայապետին երանացման արարողութեան:

Ժամը 1:30-ին այցելեցին վանքիս թանգարանները, մատենադարանը եւ ձեռագրատունը:

Օրուայ յայտագիրը աւարտեցաւ երեկոյեան ժամը 5:00-ին:

Շաբաթ, 21 Մայիս 2011

Հայ կաթողիկէ եկեղեցւոյ սիւնհոդոսական հայրերը ընտրած են Զմմառու Վանքի Մեծաւոր եւ Պատրիարքական Փոխանորդ՝ Գերյ. Միքայէլ Թ.Ծ. Վրդ. Մուրատեանը որպէս առաջնորդ հիւսիսային Ամերիկայի թեմին եւ սրբազան քահանայա-

պետը հաստատեց սոյն անուանումը 21 Մայիս 2001-ին:

Կիրակի, 29 Մայիս 2011

Տեղի ունեցավ Զմմառու Աստուածածնայ Ուխտի օրը: Առաւօտեան ժամը 10:00-ին, Աստուածամօր թափօրը ուղղուեցաւ վանքին արտաքին հրապարակէն դէպի մեծ բակը, ուր տեղի ունեցաւ հայրապետական Ս. պատարագը զոր մատոյց Զմմառու

Վանքի Մեծաւոր՝ Գերյ. Միքայէլ Թ.Ծ. Վրդ. Մուրատեան, առընթերակայութեամբ Հայր Գաբրիէլ Վրդ. Մուրատեանի եւ Հայր Բարսեղ Վրդ. Պաղտասարեանի:

Կէսօրուայ ժամը 1:00-ին, դպրեվանքի սեղանատան մէջ տեղի ունեցաւ եղբայրական ակաբ, որու ընթացքին վանահայրը Տիրամայր Զմմառու Սրբանկարի նուէրով, պարգեւատրեց վանքիս բարերար՝ արուեստագէտ Պրն. Գրիգոր Նորիկեանը:

Երեքշաբթի, 30 Մայիս 2011

Ամեն. Հոգեւոր Տէրը անուանեց Հայր Գաբրիէլ Վրդ. Մուրատեանը արժամեայ Պատրիարքական փոխանորդ եւ Տեղա-

պահ Մեծաւոր Զմմառու Արծիւեան միաբանութեան, ըստ կանոնագրին 123 յօդուածին: Հայր Գաբրիէլը պիտի վարէ սոյն պաշտօնը մինչեւ միաբանութեան ընտրական ժողովը, որ տեղի պիտի ունենայ Զմմառ, 26-28 հոկտեմբեր 2011:

Երեքշաբթի, 31 Մայիս 2011

Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, մայրավանք ժամանեցին Տքուէնիի, «Շաւո Շանթ» Լ.Օ.Խ.-ի մասնաձիւղը, ընկերակ-

ցութեամբ իրենց ատենապետուիի Տիկ. Ժազլին Ազըլեանի: Ուխտագնացութիւն-շրջապտոյտին նպատակն էր մօտէն ծա-

նօթանալ վանքին պատմութեան, հոգեւոր եւ ազգային հարստութեան:

Ուրբաթ, 24 Յունիս 2011

Հայ կաթողիկէ եկեղեցւոյ սիւնհոդոսական հայրերը ընտրած են Երուսաղէմի եւ Ամմանի Էկզարք՝ Գերայ. Ռաֆայէլ Մինաս-

եանը որպէս տիտղոսաւոր արքեպիսկոպոս Կեսարիոյ եւ առաջնորդ Արեւելեան Երոպայի կաթողիկէ հայոց (Հայաստան, Վրաստան եւ Ռուսիա): Սրբազան քահանայապետը հաստատեց սոյն անուանումը 24 յունիս 2011-ին:

Ուրբաթ, 25 Յունիս 2011

Առաւօտեան ժամը 9:00-ին, վանքիս վարչական հայրերու հրաւերով, մայրավանք ժամանեց Հ.Ս.Ը.Ս.-ի պատանեկան մարզախումբը կազմուած 18 պատանիներէ եւ 2 պատասխանատուներէ, միօրեայ հոգեւոր եւ մարզական օր մը անցընելու վանքէն ներս:

Առաւօտեան ժամը 9:30-ին, վանական եկեղեցւոյ մէջ Հայր Բարսեղ Վրդ. Պաղտա-

սարեան պատանիներուն փոխանցեց հոգեւոր պատգամ մը, որմէ ետք ժամը 10:00-ին, անոնք Հայր Նարեկ Լուիսեանի ընկերակցութեամբ այցելեցին վանքին թանգարանը, մատենադարանը եւ ձեռագրատունը: Կէսօրուայ ժամը 1:00-ին դպրեվանքի սեղանատան մէջ, դպրեվանքի սաներուն հետ մասնակցեցան կէսօրուայ ճաշին, իսկ ժամը 3:00-ին տեղի ունեցան մարզական խաղեր:

Շաբաթ, 26 Յունիս 2011

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Գիւտ Նշխարաց տօնին եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ սկաւտախումբի անուանակոչութեան առթիւ,

Ա շ Ր ա Ֆ ի է ի «Աւետման Ս. Կուսին» եկեղեցւոյ մէջ, առաւօտեան ժամը 10:30-ին, տեղի ունեցաւ Ս. պատարագ մատուցմամբ ժողովրդապետ՝ Հայր Վարդան Վրդ. Գազանձեանի:

Սոյն տօնին առթիւ Հայր Նարեկ Վրդ. Լուիսեան Ձմնառու մայրավանքէն Աշրաֆիէ փոխադրած էր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ծունկոսկրի մատուցը եւ զետեղած էր Գրիգոր Լուսաւորչի խորանին վրայ:

Պատարաքի աւարտին տեղի ունեցաւ նշխարահամբոյր:

Չորեքշաբթի, 29 Յունիս 2011

Երեկոյեան ժամը 7:00-ին վանական եկեղեցւոյ մէջ, երեկոյեան ժամերգութենէ ետք, դպրեվանքի երկու ժառանգաւորներ՝

եղբ. Կարո Գլընձեան եւ եղբ. Յովհաննէս ճագրեան վանքիս Տեղապահ Մեծաւոր՝ Հայր Գաբրիէլ Վրդ. Սուրատեանի առջեւ, ծնկաչոք կատարեցին իրենց միաբանական խոստումը:

Երեկոյեան ժամը 8:00-ին, դարեվանքի սեղանատան մէջ տեղի ունեցաւ եղբայրական ակաբ, մասնակցութեամբ Լիբանանաբնակ հայրերուն եւ ժառանգաւորներու ծնողներուն:

Շաբաթ, 2 Յուլիս 2011

Առաւօտեան ժամը 10:00-ին, մայրավանք այցելեցին Հ.Յ.Դ. Չաւարեան Ուսա-

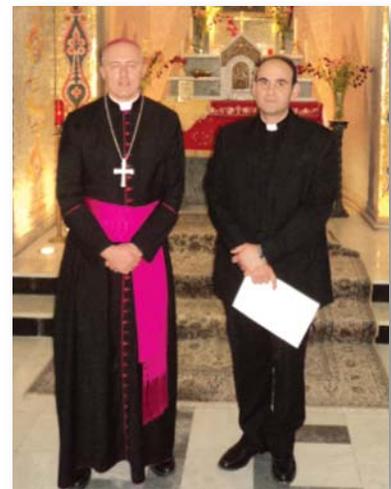

նողական Միութեան եւ «Չաւարեան Յանձնախումբի Երիտասարդական Գրողներու Ծրագիր»-ի խումբ մը ուսանողներ:

Այցելութեան նպատակն էր մօտէն ծանօթանալ վանքիս հնադարեան պատմութեան եւ տեսնել հայ ժողովուրդի ազգային եւ հոգեւոր գանձերն ու ժառանգութիւնները:

Ուրբաթ, 9 Յուլիս 2011

Երեկոյեան ժամը 5:00-ին, մայրավանք այցելեց Իրաքի եւ Յորդանանի քահանայապետական նուիրակ Մոնս. Georgio Lingua-ն, ընկերակցութեամբ Լիբանանի քահանայապետական նուիրակի քարտուղար՝ Մոնս. Paulo Borgia-ի:

Հիւրերը այցելեցին վանքին եկեղեցին, թանգարանները, ձեռագրատունը եւ գինեմաշանը:

Չորեքշաբթի, 13 Յուլիս 2011

Կէսօրուայ ժամը 12:00-ին, մայրավանք այցելեց՝ Երեւանի հայոց ցեղասպանութեան թանգարանի տնօրէն եւ հայոց ցեղասպանութեան 100-ամեակի պետական յանձնախումբի քարտուղար Տօքթ. Հայկ

Տենոյեանը, ընկերակցութեամբ Գերյ. Անդրանիկ Ծ. Վրդ. Կռանեանի եւ Տէր եւ Տիկ. Սարգիս Նաճարեաններու: Հանդիպման ընթացքին արծարծուեցան յիշեալ յանձնախումբի յառաջիկայ աշխատանքներուն ու ծրագիրներուն առնչուած հարցեր, ինչպէս նաեւ մշակութային եւ ընկերային նիւթեր:

Յարգարժան հիւրերը, մասնակցեցան կէսօրուայ ճաշին, որմէ ետք այցելեցին թանգարանները, մատենադարանը, դիւանը եւ ձեռագրատունը:

Շաբաթ, 16 Յուլիս 2011

Առաւօտեան ժամը 10:00-ին, Պէյրուսի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Ս. Եղիա աթոռանիստ եկեղեցոյ մէջ, ձեռամբ Ամեն. Ներսէս Պետրոս ԺԹ. հայրապետին, տեղի ունեցաւ Գերպ. Ռաֆայէլ Թ.Ծ.Վրդ. Մինասեանի եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնն ու օծումը:

Հոգեւոր Տիրոջ առընթերակայ եղան Արհի. Նշան Արք. Գարաքէհէեան եւ Արհի. Մանուէլ Եպս. Պաթագեան, խարտաւիլա-

կութիւն կատարեց Գերյ. Անդրանիկ Ծ. Վրդ. Կռանեան:

Ս. Պատարագէն եւ ձեռնադրութենէն ետք, «Լէօ Պրիսթոլ» պանթիօնին մէջ տեղի ունեցաւ պաշտօնական ճաշկերոյթ ի պատիւ նորօծ արքեպիսկոպոսին:

Կիրակի, 17 Յուլիս 2011

Երեկոյեան ժամը 6:00-ին, մայրավանքի շրջափակին մէջ տեղի ունեցաւ եկեղեցական արարողութիւն մը, ի յիշատակ երանելի Իգնատիոս Արք. Մալոյեանի երանացման 10-ամեակի առթիւ: Սոյն արարո-

ղութեան նախագահեց՝ Ամեն. Ներսէս Պետրոս ԺԹ. հայրապետը եւ մարոնիթ համայնքի պատրիարքը, Մար Պշարա Պթրոս Րայի պատրիարքը, մասնակցութեամբ ծիրանաւոր Լէօնարտօ Սանտրի-ի, ծիրանաւոր՝ Ռենաթօ Ռաֆայէլ Սարթինոյի, Պապական նուիրակ՝ Մոնս. Կապրիէլէ Գաչայի եւ եկեղեցական եւ քաղաքական մեծ թիւով անձնաւորութիւններու:

Արարողութեան աւարտին վանքի վարչութեան կողմէ երանելի Մալոյեանի ձեռքի խաչի կրկնօրինակը յանձնուեցաւ մարոնիթներու Մար Պշարա Պթրոս Րայի պատրիարքին, ինչպէս նաեւ երանելիին լուսանկարը կրող եկեղեցական գորգ մը նուիրուեցաւ երկու ծիրանաւորներուն:

Կիրակի, 31 Յուլիս 2011

Երեկոյեան ժամը 6:00-ին, Չմնառու մայրավանքին մէջ տեղի ունեցաւ Միացեալ Նահանգներու եւ Քանատայի Տիրամայր Նարեկի հայ կաթողիկէ թեմի առաջնորդ Գերյ. Միքայէլ Թ.Ծ.Վրդ. Սուրատեանի եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը:

Ձեռնադրութիւնը կատարեց Ամեն. Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. հայրապետը, առընթերակայ եղան Արհի. Գրիգոր Եպս. Ղապրոյեան եւ Արհի. Մանուէլ Եպս. Պաթագեան:

Ս. պատարագէն եւ ձեռնադրութենէն ետք տեղի ունեցաւ հիւրասիրութիւն վանքին ներքին բակին մէջ:

Շաբաթ, 13 Օգոստոս 2011

Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնին առթիւ, վանքիս տեղապահ մեծաւոր՝ Հայր Գաբրիէլ Վրդ. Մուրատեան, տեղացի հաւատացեալներուն համար Ս. Պատարագ

մատուցեց վանքիս հրապարակին վրայ: Պատարագի աւարտին տեղապահ մեծաւորը պարգեւատրեց վանքիս բարերար Պրն. Մանսուր Ֆեհտ-ը եւ երեք պաշտօնեաներ՝ Պրն. Անթուան Աուտին, Պրն. Հաննա Տաուր եւ Պրն. Նեպիլ Աժրամը, վանքէն

ներս իրենց տարիներու ծառայութեան համար եւ իւրաքանչիւրին նուիրեց Տիրամայր Զմմառու սրբանկարը:

Կիրակի, 14 Օգոստոս 2011

Ս. Կոյս Աստուածածնի վերափոխման տօնին եւ վանքին անուանակոչութեան զոյգ տօներուն առթիւ, առաւօտեան ժամը 10:30-ին վանքին մէջ տեղի ունեցաւ վերափոխման տօնակատարութիւնը:

Հայրապետական Ս. պատարագ մա-

տոյց Արհի. Յովհաննէս Եպս. Թէյրուզեան:

Ս. պատարագի աւարտին տեղի ունեցան աւանդական խաղողօրհնէքը եւ եղբայրական ակաբը:

Կիրակի, 25 Օգոստոս 2011

Կէսօրուայ ժամը 11:00-ին, մայրավանք ժամանեց երեսփոխան Ֆարիտ-Էլիաս Ալ-խազըն, ընկերակցութեամբ պատուիրակութեան խումբի մը:

Յարգարժան հիւրերը ընդունեց վանքիս տեղապահ մեծաւոր Հայր Գաբրիէլ Վրդ. Մուրատեան:

Սոյն այցելութեան նպատակն էր մօտէն ծանօթանալ վանքին պատմութեան եւ տեսնել հոգեւոր եւ ազգային արժէքները:

Ուրբաթ, 30 Օգոստոս 2011

Առաւօտեան ժամը 10:30-ին, մայրավանք ժամանեց նախկին երեսփոխան Տոկտ. Հիւսէյն Եաթիմ: Պատուարժան հիւրը ընդունեցին վանքիս տեղապահ մեծաւոր՝ Հայր Գաբրիէլ վրդ. Սուրատեանն ու

վարչական հայրերը:

Այցելութեան նպատակն էր մօտէն ծանօթանալ վանքին վարչական հայրերուն եւ այցելել վանքին թանգարանն ու մատենադարանը:

Հինգշաբթի, 8 Սեպտեմբեր 2011

Առաւօտեան ժամը 10:00-ին, մայրավանք ժամանեց Հայաստանի հանրապետութեան պետական համալսարանի ռեկտոր Պրն. Արամ Սիմոնեան, ընկերակցութեամբ խումբ մը դասախօսներու: Պատ-

ուարժան հիւրերը Լիբանան ժամանած եւ մասնակցած էին Հայկազեան համալսարանի կողմէ կազմակերպուած «Հայաս-

տանի Հանրապետութիւն-Սփիւռք գործակցութիւն երէկ, այսօր եւ վաղը» գիտաժողովին:

Պատուարժան հիւրերը մեծ հետաքրքրութեամբ եւ հիացումով այցելեցին վանքիս թանգարանները, մատենադարանը, ձեռագրատունը, դիւանը եւ գինեմառանը:

Կիրակի 18 Սեպտեմբեր 2011

Չմնառու Մայրավանքին մէջ տեղի ունեցաւ պսակեալ զոյգերու հանդիպում: Հրաւիրեալ զոյգերը արդէն իսկ կը տօնէին իրենց պսակադրութեան 30 եւ աւելի ամ-

եակները հասնելով մինչեւ 40 եւ 45 ամեակներու:

Առաւօտեան Չայնաւոր սուրբ Պատարագը մատոյց վանքի մեծաւորի տեղապահ հայր Գաբրիէլ վրդ. Սուրատեան: Բոլոր հրաւիրեալները այցելեցին վանքին երկու թանգարանները ինչպէս նաեւ գինեմառանը: Ապա բոլորը մեկնեցան սեղանատուն՝ մասնակցելու բարեկամական սկաբին: Հայր Գաբրիէլ վրդ. Սուրատեան իւրաքանչիւր զոյգին նուիրեց Չմնառու Ցաւագին Աստուածամօր պատկերը որպէսզի, անոր օրհնութիւնը իրենց հետ տանելով, օրհնուին իրենց ընտանիքներուն բոլոր անդամները ու յաճախ հաւաքուին անոր պատկերոն շուրջ ու միասին աղօթեն:

LUSAINNA

QUINTE

LITUR

QUINSE

FRIST

UNES:

**Յակոբ Մեղապարտի «Ուրբաթագիրք»ի
Առաջին տպագրուած Հայ գիրքի 500-Ամեակ
(1512-2012)**